

BELANGRIJKE BRIEVEN.

(Vervolg van N°. 7, bladz. 454.)

Hebben wij in de vorige regelen in ruime trekken een schets gegeven van den ontwikkelingsgang in de Pruisische artillerie, die volgens Prins HOHENLOHE aanleiding gaf tot den grooten vooruitgang in het tactische gebruik van dat wapen in 1870 vergeleken bij 1866, wij moeten nu onze aandacht wijden aan de beantwoording der vraag, hoe die artillerie er toe kwam, om in den veldtocht van eerstgenoemd jaar zooveel beter te schieten, dan in dien van laatstgenoemd. Dit is van zooveel te meer belang omdat er uit blijkt hoe in betrekkelijk korten tijd groote uitkomsten verkregen kunnen worden bij toepassing eener rationeele opleidingsmethode.

Volgens het overzicht, dat Prins HOHENLOHE geeft van den gang der schietoefeningen van de Pruisische artillerie ten tijde van het gladde veldgeschut, mag men besluiten, dat die oefeningen, geheel in overeenstemming met den aard van het gebezigd wordend kanon, betrekkelijk weinig uitkomsten voor den werkelijken oorlog konden afwerpen. Overdrijft de Schrijver in zijn exposé van den loop der practische oefeningen eener Pruisische veldbatterij van dien tijd niet — iets wat wij niet mogen veronderstellen — dan waren wij bij ons te lande toen zeker niet bij onze oostelijke naburen ten achter in de opvatting van de wijze, waarop de schietoefeningen der artillerie geleid moesten worden om vruchtdragend te zijn. 't Is duidelijk, dat wanneer wij die oefeningen van toen vergelijken bij die, welke nu aan de orde van den dag zijn, onmiddellijk in het oog moet springen het groote verschil, dat in haar karakter gekomen is ten gevolge van de zooveel grootere trefkans der tegenwoordige vuurmonden. Bij goede leiding kan de batterijcommandant thans zeggen dat hij de uitwerking van zijn vuur beheerscht; vroeger speelde het toeval, het geluk dikwijls een grootere rol bij de verkregen uitkomsten dan zaakkennis en nauwkeurige bediening van den vuurmond. Maar ook hierin moest men, ook toen, zekere grenzen niet

overschrijden, waarbuiten zelfs aan het geluk en het toeval geen kans werd aangeboden om zich te doen gelden. Ook toen had zeer juiste richting, nauwkeurige bediening haar waarde en was ieder kanon ook reeds een »individu», dat men kennen moest, wilde men er uit halen wat er in zat. Dit alles is bij ons hedendaagsch veldgeschut ongetwijfeld van veel grooter beteekenis dan bij het gladde, maar in den grond der zaak waren dezelfde factoren aanwezig, welke ook thans de uitkomsten van het vuur beheerschen. Misschien zijn wij wel een weinig te veel geneigd om dit uit het oog te verliezen en daardoor onbillijk te worden in de beoordeeling van wat onze voorgangers deden. Hoe dit echter ook zij, het ligt in den aard der zaak, dat de schietmethodes door den aard der gladde vuurmonden niet zoo practisch, niet zoo met het oog op de werkelijke gevechtstoestanden konden ingericht worden als tegenwoordig. De waarneming der schoten had met onvergelykelyk veel grooter bezwaren te kampen en de daarop steunende correctie der richting mistte den zoo stevigen grondslag, welke ons tegenwoordig kanon, dat de beste afstandmeter in de practijk is, verschaft. De grootste waarde bij het gladde kanon zetelde in het kartetsschot en daar dit slechts op zeer korte afstanden werkzaam was, werd op zeer vlugge bediening en spoedig vuur geven veel meer gelet, dan op juiste richting. Het vuren op een bewegend doel werd niet beoefend en kon ook niet tot nuttige uitkomsten leiden, omdat wanneer men niet op levende doelen vuurt, bij welke men verwarring enz. kan zien, de waarneming der schoten, die over de juistheid van het schot kan doen oordeelen, niet of niet voldoende kan geschieden.

Het is niet vreemd dat de vredespractijk, welke zich sedert tal van jaren bij de Pruisische schietoefeningen had vastgenesteld, vooral zoolang oorlogservaring niet als leidsvrouw den nieuw te volgen weg zou afbakenen, niet zoo spoedig plaats maakte voor nieuwere procédés, en dit te meer niet zoolang de oudere geschutsoort nog een aanzienlijk deel van de bewapening der artillerie uitmaakte zooals in 1864 en 1866 het geval was. Hoewel de Deensche veldtocht in eerstgenoemd jaar nu ook de aanleiding was tot oprichting eener artillerie-schiet-school, kon deze in 1866 nog niet zooveel invloed op de schietoefeningen uitgeoefend hebben, dat men reeds toen op werkelijken vooruitgang zou hebben kunnen bogen. Geheel anders was dit in 1870. In de weinige jaren, welke de beide groote oorlogen tot grondvesting van de eenheid des Duitschen rijkts gevoerd, van elkander scheidden, werden in de practische schietoefeningen der Deutsche artillerie, als voorbereiding voor het werkdadig vuur, reuzenschreden gedaan. Had de artillerie-schiet-school in hoofdzaak de regelen vastgesteld, waarna men te werk moest gaan om veel te treffen, de uitstekende maatregel om aan die school binnen korten tijd een zeker aantal officieren van alle regimenten tot leiders bij de schietoefeningen te vormen, leidde tot de meest verrassende uitkomsten. Immers de schietoefeningen der volgende jaren vingden aan met het door de

bij de schietschool gevormde officieren geleide instructie-schieten. Het vuren op bewegende doelen, en wel zich bewegende in elke richting ten opzichte van het front der batterij, was daarbij hoofdzaak. Het is van belang juist hierop de aandacht te vestigen, omdat hierin thans nog het grootste verschil gelegen is tusschen de Pruisische en onze wijze van het houden der practische oefeningen; terwijl toch juist voor onze artillerie, voor welke uit den aard der zaak het vuur bij het verdedigend gevecht, dus tegen een beweeglijk doel, zeer veel te pas zal komen, oefening daarin van het grootste gewicht is. Zijn de daarbij te overwinnen zwarigheden niet gering te schatten, het is evenwel noodig, dat men er naar streve ze te overwinnen.

Bij de schietoefeningen in de jaren 1869 en 1870 maakte het een belangrijk punt van onderzoek uit, op welke wijze men, op bewegende doelen vurende, de beste uitkomsten kon verkrijgen. Zelfs nu in den leidraad voor het schieten te velde voor onze artillerie dienaangaande bepaalde voorschriften gegeven zijn, is het niet onbelangrijk te vermelden, dat men het daaromtrent eens werd, dat men zich op een punt in het terrein moest inschieten, waarheen het doel zich beweegt. Verschil van meening bestond echter aangaande de vraag welke wijze van vuren nu toegepast moest worden, als het doel dit punt bereikte. Vele officieren verkeerden in de — trouwens voor de hand liggende meening — dat men 't beste deed, uit alle op het gekozen trefpunt gerichte vuurmonden een salvo te geven. Toch kregen de batterijen, die zóó handelden de minste treffers, waarschijnlijk wel mede ten gevolge van de onrust en overspanning, welke bij de bediening werden opgewekt. Men gevoelde zich weerloos na het afgeven van het salvo en de zware kruitdamp belette de waarneming. Betere uitkomsten verkregen de batterijen, die het snelvuur toepasten en wanneer het er niet op aankwam hoeveel munitie verschoten werd, gaf dit vuur de meeste treffers. Bij een gelijk getal verschoten granaten had men echter de beste uitkomsten bij het gewone stukkenvuur. In den veldtocht 1870/71 werd bij de batterijen van het Gardekorps dan ook nimmer een salvo gebezigd dan ter wille van de meer gemakkelijke waarneming, als afstandmeter dus bij het inschieten. Een andere zaak van belang als resultaat van de bij de schietoefeningen toegepaste methodes was dat men het denkbeeld prijs gaf om van elk kanonnier een behoorlijk richter te vormen. Daarnaar werd uitsluitend gestreefd bij die kanonniërs welke zeer scherp van gezicht waren. Men stelde zich tevreden wanneer jaarlijks van het veertigtal recruten eener batterij een twaalfstal tot goede richters gevormd werden.

Alles te zamen genomen laat het geheim van den grooten vooruitgang in het schieten tusschen 1866 en 1870 waargenomen, zich het best samenvatten in de uitspraak, dat vóór 1866 het schieten bij de artillerie als een bijzaak, daarna als de alles overwegende hoofdzaak werd beschouwd. Vóór dien tijd nimmer het criterium bij de beoordeeling van de geschiktheid van den batterijcommandant, werd het vervolgens de belangrijkste toetssteen,

waarnaar zijn deugdelijkheid werd afgemeten. De man aan wien de Pruisische artillerie deze zoo belangrijke wijziging voornamelijk te danken heeft, is de Generaal Inspecteur van het wapen VON HINDERSIN.

Prins HOHENLOHE is zoo zeer overtuigd dat de buitengewone vooruitgang in de ontwikkeling van de Pruisische artillerie aan dien man te danken is, dat hij bij de behandeling van dit onderwerp een afzonderlijken brief aan hem meende te moeten wijden. Met de leiding van den artilleristischen aanval op de Duppeler-schansen belast, en na afloop van den Deenschen veldtocht aan het hoofd van het wapen geplaatst, had hij met juist blik doorgrond wat de toekomst der artillerie moest wezen en welke weg ingeslagen diende te worden om haar aan hare roeping te doen beantwoorden. Zoo was hij de man die met stalen energie en volharding de bewapening der geheele artillerie te velde met achterlaadgeschut in den kortst mogelijken tijd wist door te drijven en er voor zorgde, dat reeds in den oorlog van 1866 $\frac{6}{10}$ der gezamenlijke batterijen van dat geschut waren voorzien. Zoo was hij het, die niet rustte vóórdat hij een artillerie-schietschool opgericht zag, omdat hij die inrichting onmisbaar achtte om tot een gewenschte ontwikkeling in het schieten te geraken. Zoo was hij het, die na oprichting der schietschool er voor zorgde, dat de vruchten dier instelling in zeer korten tijd in ruime mate bij het wapen werden geplukt. Zoo was al verder hij het, die door de verplichte beoefening van het krijgsspel bij de artillerie-korpsen een stoot gaf aan de tactische ontwikkeling der officieren van zijn wapen, doordien zij daarbij meer kennis van de tactiek der andere wapens en van de juiste verhouding van de artillerie tot die wapens verkregen, en zoo was hij het die door de invoering van kaderoefeningen in het terrein tot verdere volmaking in die richting aanspoorde. In één woord, alles wat de Pruisische artillerie van 1870 zoo gunstig onderscheidde van die van 1866, was te danken aan de drijfkracht die van den Generaal VON HINDERSIN uitging. Ook op het gebied der vestingartillerie was zijn werkzaamheid even heilzaam, getuige slechts de jaarlijksche uitvoering van oefeningen in den vestingoorlog. Hij moge als mensch een weinig aantrekkelijke persoonlijkheid zijn geweest — Prins HOHENLOHE schildert hem af als een stug, nimmer tevreden man van ruwe vormen — als hoofd van zijn wapen is HINDERSIN een groot man geweest, die toen hij in den aanvang van 1872 het hoofd ter ruste leide, dit kon doen met het bewustzijn dat de goede naam door de Pruisische artillerie verworven, voor een goed deel zijn werk was.

Zeer leerrijke beschouwingen worden door Prins HOHENLOHE gewijd aan het zoo belangrijke vraagstuk der munitie-aanvulling gedurende den oorlog. Inderdaad is dit vraagstuk belangrijk, maar zijn bevredigende oplossing niet minder moeilijk. Belangrijk is het, omdat het vuur de eenige gevechtshandeling is, waardoor de artillerie naar buiten kan werken; wil men nu dat

de batterijen zoo vroegtijdig en zoo lang mogelijk een steun voor de andere wapens in het gevecht zijn, dan is een zeer groot munitie-verbruik daarvan het onmiddellijk uitvloeisel. Is de aanvulling niet goed geregeld, dan is het gevaar groot, dat weldra het oogenblik zal intreden waarop de artillerie, geen munitie meer hebbende en ter wille van den moreelen indruk op nabijstaande troepen toch niet terug mogende gaan, weerloos aan verliezen is blootgesteld. In 1866 gingen in zoodanige omstandigheden — wij merkten het reeds op — de batterijen dan ook achterwaarts, om zich opnieuw van munitie te voorzien. Moeilijk is een goede regeling van den munitie-aanvoer echter niet minder, omdat zij in onmiddellijk verband staat met de regeling van de treinen, waarbij altijd tal van bezwaren te overwinnen zijn. »Wanneer van treincolonnen sprake is”, merkt Prins HOHENLOHE op, »dan wordt het den stafofficier, aan wien de regeling dezer impedimenta is opgedragen, steeds bang te moede”. Dit neemt niet weg, dat er voor gezorgd moet worden.

Meerdere redenen, op één waarvan wij zooeven de aandacht reeds vestigden, hebben er toe geleid, dat het munitie-verbruik aanzienlijk is toegenomen. In vroegere oorlogen was de noodzakelijkheid van aanvulling der artillerie-munitie gedurende het gevecht een groote zeldzaamheid. Met dit feit rekening houdende waren de Pruisische voorschriften op het stuk der munitie-aanvulling gegeven, samengesteld en bij de zoo snelle opeenvolging van belangrijke gevechten en slagen, welke de Boheemsche veldtocht in den zomer van 1866 te aanschouwen gaf, waren zij dan ook niet geheel toereikend, want zij voorzagen alleen in de aanvulling in de batterij zelve. Voor het wederom opnieuw voorzien der geledigde caissons was een tamelijk groote en in de uitvoering omslachtige administratieve omhaal noodig, die er wel eens toe leidde dat er meer dan vier dagen verliepen, vóórdan in de aanvulling was voorzien. Kwam het in dien tijd tot een nieuw gevecht, dan was het niet te verwonderen, dat een batterij spoedig gebrek aan munitie kreeg. Wanneer men nagaat dat b. v. bij het Iste Pruisische leger de munitiecolonnen onder de orders van den commandant der reserve-artillerie stonden en met deze, 16 batterijen sterk, aan den staart van het leger marcheerende, een colonnen-lengte van meer dan 40 KM. hadden, dan wordt het duidelijk, dat het tijdige voorwaarts rukken der volle caissons dikwijls een ter oplossing niet gemakkelijk vraagstuk opleverde. Maar ook in de batterij zelve scheen het voorschrift een gemakkelijken en vluggen gang van zaken bij de munitie-aanvulling niet in de hand te werken. Was in de eerste plaats de afstand waarop de eerste voertuigenlinie (onze gevechtstrein der batterij) zelfs buiten het vijandelijk vuurbereik van de vuurmonden verwijderd moest blijven, ruim groot om gemakkelijk verbinding te houden, zoo school nog grooter bezwaar in de onvoldoende leiding, waaraan ieder der beide voertuigenliniën eener batterij was toevertrouwd en in het volkomen

gemis aan verband tusschen de voertuigen van de verschillende batterijen eener zelfde afdeeling. Onder zulke voorwaarden was de minste onvoorziene omstandigheid voldoende om verwarring te stichten en bestond er voor ieder troepenaanvoerder aanleiding om de voertuigenlinie eener batterij, welke haar ook maar het minst in den weg stond, weg te jagen.

Het in 1866 bestaande Voorschrift schijnt echter met de in Pruisen tijdens de vrijheidsoorlogen van 1813 tot 1815 gevolgde practijk, niet geheel in overeenstemming geweest te zijn; althans een vroegere regimentscommandant van Prins HOHENLOHE, die aan deze oorlogen had deelgenomen, verklaarde hem rondweg dat de verdeeling der batterij in drie voertuigenliniën een onzin was, die in den oorlog niet tot uitvoering kon komen. Volgens hem hield men alles zoo veel en zoo lang mogelijk bij elkaar. In 1870 schijnt het, met betere voorschriften echter, met de indeeling in drie liniën toch goed te zijn gegaan.

Eene les had Prins HOHENLOHE echter in den veldtocht van 1866 opgedaan, die hij nimmer zou vergeten en wel deze, dat men de vuurmonden der batterij nooit van *alle* caissons mag afscheiden. Hij had dit aan een onder zijn bevelen dienend afdeelingscommandant vergund, die, om voor den vijand beter te kunnen manoeuvreeren, reeds op marsch naar het gevechts-terrein, liever al zijn vuurmonden achter elkaar liet marcheeren. Het gevolg was dat die afdeeling in den slag van Königgrätz op een zeer critiek oogenblik zoodanig gebrek aan munitie had, dat zij terug moest trekken juist toen het van het grootste belang was, dat zij een krachtig vuur kon onderhouden. Immers de gezamenlijke caissons der batterijen waren door een divisie-generaal, welke in de marschcolonne op de bedoelde artillerie-afdeeling volgde, voor een munitiecolonne aangezien; dit was de aanleiding dat hij ze noodzaakte te blijven wachten, totdat de geheele divisie voorbij gemarcheerd was. De caissons zochten, eindelijk op het slagveld aangekomen, naar hare batterijen en vonden ze eerst toen de slag geeindigd was!

De gedurende den oorlog van 1870/71 bij de Deutsche artillerie gebruikelijke handelwijze bij de verdeeling der batterij in liniën en de maatregelen ter voorziening in de munitie-aanvulling hebben veel overeenkomst met die, welke thans bij ons te lande reglementair zijn voorgeschreven. Trouwens, wanneer wij ons niet bedriegen, zijn verschillende der thans bij ons op dit punt geldende bepalingen juist gemaakt naar aanleiding van het feit, dat haar toepassing bij de Deutsche artillerie in den oorlog goed had voldaan. Het is dus niet noodig aan de hand van Prins HOHENLOHE hier te ontwikkelen op welke wijze in de Deutsche batterij gehandeld wordt en er behoeft alleen vermeld te worden, dat bij de 15 batterijen van het Gardekorps, ook in den slag bij Gravelotte, alswanneer zij 8000 à 9000 granaten verschoten, voortdurend zeer goed in de aanvulling der munitie is kunnen worden voorzien. Bedriegen wij ons niet, dan is deskundige leiding der voertuigenliniën en vooral de leiding van de gezamenlijke tweede liniën van de batterijen

eener afdeeling door een *officier*, in deze zaak de hoofdfactor. Zonder dit laatste, zal de aanvulling der eerste caissonlinie uit de tweede allicht met groote bezwaren te worstelen hebben, wat dan ook wel eens den wensch heeft doen koesteren om *alle* caissons der batterij bij den gevechtstrein ingedeeld te zien. Prins HOHENLOHE is dan ook een bepaald voorstander van een reglementaire regeling, waarbij de afscheiding van de drie liniën der batterij zoo laat mogelijk plaats grijpt. Onder dit zoo laat mogelijk verstaat hij, dat de tweede voertuigenlinie (onze bagagetrein) de batterij niet verlaat, vóórdat haar commandant weet waar zij zelve stelling nemen zal en dus ook kan bepalen, waar de tweede voertuigenlinie zich het best kan opstellen. Volgens hem is dit het eenige middel om de zekerheid te hebben, dat de zoo noodige verbinding van de batterij met *al* haar caissons voldoende gewaarborgd zij.

Op één handelwijze, de opstelling der voertuigen betreffende, zij echter de aandacht gevestigd; een handelwijze die, naar wij meenen, niet door het Pruisische reglement voorgeschreven was maar op grond der ervaring in toepassing werd gebracht. Wanneer in de stelling der batterij of batterijen genoegzame ruimte was, werd de eerste voertuigenlinie niet zij- en achterwaarts van de vuurmonden opgesteld, maar op een vleugel van elke batterij in dezelfde linie. Schijnbaar staan de caissons daar meer blootgesteld dan op de, ook in ons reglement voorgeschreven opstelling zij- en achterwaarts der batterij; dit is echter gebleken niet het geval te zijn, omdat de caissons nu niet te lijden hadden van de springstukken der vijandelijke projectielen, welke over de vuurmonden heen vlogen. De vijandelijke artillerie richt uit den aard der zaak op de op hem vurende kanonnen en niet op de voor hem onschadelijke caissons. Zoo is het bij de onder de bevelen van Prins HOHENLOHE staande batterijen niet voorgekomen dat in die opstelling een caisson in de lucht is gevlogen, wat wel met voorwagens het geval is geweest. Daar het een vaste regel *was* — het komt ons voor dat de Pruisische reglementaire bepalingen van 1877 dienaangaande minder stellig zijn, dan de oorlogspractijk van 1870 als wenschelijk aangewezen had — om eerst de munitie uit de caissons en later eerst die uit de voorwagens der stukken zelve te verschieten, werd, bij versnelling in het vuur (alswanneer ter bereiking van de op den vleugel opgestelde caissons tot het halen der munitie een te groote afstand moest worden afegelegd) een zoodanig voertuig achter het 2de en 5de stuk opgesteld.

De spoedige aanvulling van de munitie der batterijen uit de munitiecolonnen is nu echter niet van minder gewicht, want niet alleen dat het wel eens voorgekomen is en zeker niet minder voorkomen zal, dat de voorraad dier colonnen op den dag van een gevecht aangesproken dient te worden, zoo is dit na afloop van een strijd doorgaans het geval. Wanneer dan de aanvulling der munitie hapert, is de troepenleiding altijd min of meer in de vrijheid harer beschikkingen belemmerd, omdat het gevaarlijk is

opnieuw een gevecht te leveren, wanneer de batterijen niet behoorlijk van munitie zijn voorzien.

Bij ons te lande bestaan voor de aanvulling met munitie der batterijen uit de munitiecolones geen bepaalde voorschriften; de aanwijzing voorkomende in de §§ 60 en 68 van het *Voorschrift op den Velddienst* is, voor zoover ons bekend is, het eenige wat dienaangaande is vastgesteld. Die aanwijzing, welke het geheel aan het beleid van den troepenbevelhebber overlaat om de door hem noodig geoordeelde sectiën der munitiecolones in de troepencolonne in te deelen, stelt de gelegenheid open om voor de munitie-aanvulling op een gevechtsdag voldoende te waken. Bij de kleinere verhoudingen, welke bij ons leger uit den aard der zaak bij alles wat met de treinen in verbinding staat, voorkomen, zal ook de verdere voorziening in de behoefte aan munitie niet met dezelfde bezwaren te kampen hebben, welke daarbij bij groote legers worden ondervonden, bezwaren die, wanneer meerdere legerkorpsen van één straatweg gebruik moeten maken schier onoverkomelijk dreigen te zijn.

In den oorlog van 1870 waren aan elk Pruisisch legerkorps toegevoegd 9 munitiecolones, verdeeld in twee echelons, waarvan het eerste de troepen op een halven, het tweede op een geheelen dagmarsch-afstand volgde. Een behoorlijke verbinding tot het geven der noodige bevelen, enz. tusschen de troepen en die munitiecolones kon blijkens de ervaring niet onderhouden worden, dan door een linie van relaisposten tusschen het hoofdkwartier van het legerkorps, den staf der korpsartillerie en de beide echelons der munitiecolones. Bovendien was aan den commandant van de munitiecolones de order gegeven om, wanneer er gevochten werd, op eigen verantwoordelijkheid zoo te handelen, dat hij de vechtende troepen van het noodige kon voorzien. Deze bepaling heeft meer dan eenige andere rijke vruchten gedragen en wanneer men nagaat, wat Prins HOHENLOHE mededeelt betreffende hetgeen de munitiecolones van het Gardekorps in 1870 hebben verricht, dan moet men bekennen dat zij meer gedaan hebben, dan men van treincolones meende te kunnen verwachten. Zonder in te veel details dienaangaande te komen mag toch niet nagelaten worden te vermelden, dat de bedoelde colones, dikwijls zonder eenige aanwijzing van de standplaats van het korps dan die welke zij zich op marsch zelve wisten te verschaffen, toch altijd tijdig bij dat korps wisten aan te komen. Zoo kon op den avond van den slag bij Gravelotte zelfs het tweede echelon (het moest daartoe dien dag 52 KM. afleggen) de munitie der batterijen op het slagveld aanvullen, nadat het eerste echelon de op 16 Augustus bij Vionville-Mars la Tour door het IIIde en Xde Legerkorps verschoten munitie had vervangen. De artilleriemunitiecolones waren toen leeg. Niettegenstaande zij alle ingedeelde artillerie-officieren, een zeker getal manschappen en 200 paarden aan de batterijen afstaan en ter bekoming van versche munitie tot de Pruisische vesting Saarlouis terugkeeren moesten, waren zij op den vooravond van den slag van

Sedan weder bij het Gardekorps tegenwoordig. Na den slag van Sedan en de beschieting van Montmedy op 5 September 1870 waren zij wederom leeg, keerden ter aanvulling naar Saarlouis terug en toen het Gardekorps op 19 September nabij Parijs kwam, was de eerste colonne daar ook aanwezig. Om dit alles te doen, moesten de munitiecolones gemiddeld 37 KM. per dag, eenmaal zelfs gedurende een veertiental dagen en dit soms nog wel onder zeer ongunstige omstandigheden van oponthoud, enz. afleggen. Men moet erkennen dat de reserve-officieren der Garde-cavalerie, welke toen met de leiding van die colones waren belast, alle eer hadden van hun werk.

Opmerking verdient, dat Prins HOHENLOHE, niettegenstaande het gelukt is, althans in de veldslagen en gevechten welke hij bijwoonde, te rechter tijd in de munitie-aanvulling te voorzien, het getal schoten in de batterij en bij de munitiecolones medegevoerd, te klein acht. Toch bedraagt dit getal in Pruisen 281 per kanon der veldbatterij en 302 per kanon der rijdende batterij. Maar vooral zoude hij gaarne meer munitie bij de batterij zien medevoeren dan 148 en 162 schoten respectievelijk per vuurmond der veld- of rijdende batterij, omdat de tijdige hulp der munitiecolones steeds onzeker zal blijven. Immers de verbazende troepenmassa's der moderne legers zullen de wegen voor de navolgende treincolones allicht versperren. Het is echter een feit dat meermalen door batterijen meer dan de daarbij aanwezige munitie verschoten is (1) en dat zij dus uit hulpbronnen daarbuiten hebben moeten putten.

Zowel in den oorlog van 1866, als in dien van 1870 behoefde men niet ongerust te zijn over de aanvulling der infanteriemunitie, die in meer dan voldoende hoeveelheid medegevoerd was. Beide oorlogen zijn in dit opzicht, voor zoover de Pruisische zijde aangaat, een slechte maatstaf voor de toekomst; want in 1866 hadden de infanteriegevechten door de superioriteit van het zundnaaldgeweer een zeer snel verloop en in 1870 kon door de toen bestaande minderheid van dit geweer tegenover het Chassepotgeweer het vruchtdragende infanterievuur slechts laat geopend worden. Zonder twijfel zal door de Deutsche infanterie in een toekomstigen oorlog veel meer geschoten worden en voor dat wapen dus ook voor ruime munitie-aanvulling moeten worden gezorgd. Prins HOHENLOHE wil daartoe evenveel infanterie- als artillerie-munitiecolones bij het legerkorps indeelen; de wijze waarop hij dit betoogt (welker aanduiding hier te veel ruimte zou vereischen) heeft naar onze meening voor de practijk zeer weinig waarde en toont aan, hoe bezwaarlijk het is voor zulke zaken, bij welke alleen de ervaring het doen eener juiste uitspraak toelaat, goede theoretische grondslagen te leggen.

In het voorafgaande is op nog een tegenstelling tusschen de gedragslijn der Pruisische artillerie in 1866 en 1870 de aandacht gevestigd, voor welke

(1) Men zie dienaangaande een opgaaf op bladz. 619 van den jaargang 1879 van dit tijdschrift of op bladz. 433 van het IIde Deel van „Het hedendaagsche gevecht”, door W. ROOSEBOOM.

de redenen nog moeten worden aangeduid; het is het teruggaan van batterijen uit de gevechtlinie, zoowel tot herstelling van onbruikbaar geraakte vuurmonden als ter ontwijking van het infanterievuur.

Dat zoodanige handelwijze in 1866 als regel werd aangenomen vond zijn grond in reglementaire bepalingen en in gewoonten, welke door een langdurige vredespraktijk burgerrecht hadden verworven, zonder op eenige oorlogservaring te steunen. Zoo was een groot deel van het Voorschrift op de manoeuvres de force (bij de Pruisische artillerie voorkomende in het Voorschrift op de *Handhabungs- und Herstellungs-Arbeiten*) gewijd aan middelen om de stukken te redden. Wel moesten de herstellingen, welke in de vuurlinie mogelijk waren, daarin uitgevoerd worden, maar tevens bestond de vergunning, om wanneer dit niet kon, de vuurmonden buiten het vijandelijk vuurbereik terug te voeren. In een officieus handboek voor de Pruisische artillerie-officieren vond men als een der eischen voor een batterijstelling opgegeven de mogelijkheid van vrije beweging naar alle zijden, maar hoofdzakelijk in *achterwaartsche* richting; hierbij stond de vrees voor het verloren gaan van vuurmonden dus op den voorgrond. Bij de toen heerschende opvatting, dat het verloren gaan van kanonnen een schande was, kan het geen verwondering baren, dat een batterijcommandant het al zeer spoedig voorzichtiger achtte onbekwame vuurmonden maar buiten het vijandelijk vuurbereik te doen herstellen. Toen nu na 1866 de denkebeelden aangaande het verliezen van kanonnen in zoover gewijzigd waren, dat men het toch verstandiger achtte een stuk geschut dan een veldslag te verliezen en als regel werd gesteld, dat geen vuurmond ter herstelling uit de vuurlinie mocht worden teruggebracht, toen waren de prikkels voor de batterijcommandanten om ontredde batterijen uit het vuur terug te trekken vervangen door even sterke om zulks niet te doen. De nieuwere opvattingen op dit stuk waren tevens een tegengift tegen het toegeven aan de zenuwoverprikkeling die in elk gevecht ontstaat en welke er toe leidt om uit zucht tot zelfbehoud, wanneer zulks met het plichtgevoel in overeenstemming te brengen is, liever buiten dan in het vuur te staan. Zeer eigenaardig vergelijkt Prins HOHENLOHE de gewaarwordingen van hem, die voor 't eerst in gevecht is, met die van iemand die op een warmen zomerdag een frisch bad neemt. In den aanvang gevoelt men zich monter en aangenaam in 't water, maar gaandeweg begint men het te koud te krijgen en te rillen om het ten slotte buiten het water toch veel aangenamer te vinden dan er in.

Eenige vroeger in het Pruisische artillerie-reglement voorkomende bewegingen, vooral voor de rijdende artillerie, die aardig uitzierende parademanoeuvres waren, werkten de gewoonte van zich uit het vuur terug te trekken in de hand. Zij stonden in verband met door de afdeelingen eener rijdende batterij uit te voeren bewegingen, wanneer de vuurmonden snel hunne positie moesten verlaten en vonden haar glanspunt in een aanval der vereenigde afdeelingen op den aanrukkenden vijand (een bij ons te lande

vroeger ook niet ongeliefde manoeuvre). Te recht wijst Prins HOHENLOHE op het tactisch onjuiste hetwelk in zoodanige handeling gelegen is, want is de aanvallende vijand zeer nabij, dan zal hij, de zwakke afdeelingen wel onmiddellijk terug werpende, te gelijk met deze de batterij bereiken; is hij daarentegen verder af, dan zal een rustig en goed gericht vuur hem veel eer tot staan brengen dan de tegenaanval van een handjevol kanonnières.

Aan dit alles werd een einde gemaakt door de tusschen 1866 en 1870 uitgevaardigde bepaling, dat terugtrekkende artillerie altijd de eerste honderd pas *in stap* moest teruggaan. Het heeft den schijn, alsof er omstandigheden kunnen voorkomen, dat een sneller teruggaan meer aanbeveling zou verdienen. Dit kunnen echter niet anders dan groote uitzonderingen zijn, want wanneer de vijand de batterij zoo dicht op 't lijf zit, dat zij als redmiddel in sterken gang zou moeten terugwijken, dan belooft ook hier weer het tot het uiterste voortzetten van het vuur eerder redding te zullen verschaffen, dan het wijken. Dit is vooral waar tegenover plotseling in de nabijheid te voorschijn komende infanterie, omdat deze door haar vuur bijna zeker de bespanningen ontreddert en alsdan is een marcheerende batterij geheel weerloos. Bij Königrätz heeft een der Pruisische Gardebatterijen zich door kalm te blijven doervuren gered, toen plotseling een afdeeling infanterie ter sterkte van een heel of half bataljon uit een terreinplooi op 100 pas voor haar te voorschijn kwam. Wanneer een batterij terug moet gaan — wat zij niet mag doen, dan op ontvangen bevel — dan is het goede oogenblik daartoe dat, waarop de vijand door haar vuur tot staan gebracht is, omdat dit bij hem altijd een oogenblik van machteloosheid aanduidt. De beste regel blijft volgens Prins HOHENLOHE echter altijd deze, dat wanneer de artillerie zich wil redden, zij den vijand moet doodschieten. Faalt dit reddingsmiddel, dan redt zij althans haar eer.

De gewoonte om de batterijen uit het vijandelijk infanterievuur terug te trekken was een uitvloei van hetgeen haar in vreedstijd was geleerd. Wanneer bij een manoeuvre een batterij in het bereik van infanterievuur in positie stond, dan werd zij door den scheidsrechter onherroepelijk teruggezonden. Toen de infanterie reeds getrokken geweren en de artillerie nog glad geschut had en de zone van het infanterievuur samenviel met die van een werkelijk krachtige artillerie-uitwerking, ontstond daaruit voor de artillerie een weinig benijdenswaardige toestand die wel tot ontstemming en ontmoediging moest voeren. Al wilde zij, zij mocht niet stand blijven houden, zelfs wanneer zij zich ter wille van een krachtige uitwerking aan groote verliezen wilde blootstellen. De andere wapens vonden dat zij zóó niet veel aan haar artillerie hadden en droegen bovendien den last der verantwoordelijkheid dat zij niet gevangen genomen werd, iets waarop de tegenpartij steeds aasde. Geen wonder dat men wel eens de meening van een troepenaanvoerder kon vernemen, dat hij zijn artillerie liever niet gebruikte omdat zij hem voortdurend aan blaam blootstelde. Hoewel nu in

den Fransch-Duitschen oorlog tallooze malen het bewijs geleverd is, dat artillerie niet voor infanterievuur behoef te wijken, wanneer zij dit niet doen wil, zoo moet men ook thans bij manoeuvres voorzichtig zijn met bij haar niet weer het denkbeeld ingang te doen vinden dat zij het in dat vuur niet kan uithouden. Prins HOHENLOHE waarschuwt dan ook met den meesten ernst er voor dat de beslissingen der scheidsrechters bij manoeuvres niet voortdurend in zoodanigen zin uitvallen, dat de artillerie-officieren gaan denken, dat van hen gevorderd wordt buiten het infanterievuur te blijven. Integendeel zij moeten zich bewust blijven dat de infanterie hen niet *verdrijven* kan, wanneer zij niet weg willen. De scheidsrechter kan daarom wel uitmaken, dat een batterij vernietigd is door stand te houden, maar wanneer zij dat gedaan heeft tengevolge van tactisch juiste inzichten en op artilleristisch doeltreffende wijze, dan moet men haar daarbij veeleer lof dan blaam toekennen.

Dit werd en wordt nog volgens Prins HOHENLOHE bij de manoeuvres volstrekt niet genoeg in het oog gehouden en wanneer de Pruisische artillerie in 1870/71 niettemin in het infanterievuur stand hield, dan was dit toe te schrijven aan haar uitstekenden geest, en aan het verlangen om te toonen, dat, al mocht daaraan door de gebeurtenissen van 1866 ook twijfel geboren zijn, dezelfde krijgsmansadel haar bezielde als die welke het deel was der infanterie. Die geest vindt zijn eigenaardig kernachtige uiting in het gezegde van een batterijcommandant, die, nadat hem tengevolge van een bij St. Privat bekomen verwonding den arm geamputeerd was op de vraag of hij pijn leed, antwoordde: »Wat spreekt gij van pijn! daarop komt het niet aan; het is mij den anderen arm ook nog wel waard, dat wij getoond hebben, hoe ook wij in het infanterievuur stand kunnen blijven houden!» Evenzoo in dat van een artillerie-aanvoerder in een der groote veldslagen van 1870, die bij de opmerking van een zijner ondergeschikten dat de artillerielinie in het infanterievuur stond en dus wel spoedig zou moeten terugtrekken, het signaal voor het afstijgen der stukrijders liet blazen en zeide: »Zoo, nu kunnen wij niet terugtrekken».

Prins HOHENLOHE heeft dan ook opgemerkt dat bij zijn batterijen in 1870/71 75% der verwondingen toe te schrijven waren aan het vijandelijk infanterievuur, en hij heeft geen reden om te vermoeden dat die verhouding bij de artillerie van andere korpsen een andere zou zijn geweest. Hij gelooft niet, dat deze minder volharding zou hebben getoond, dan de batterijen van het Gardekorps en zeker is dit niet het geval geweest bij de artillerie, welke den Rooden Berg bij Spicheren en de stelling bij Vionville bezette, en welke toonde, dat het haar allerminst te doen was om een positie te bezetten, waarbij vooral de vrijheid van beweging in *achterwaartsche* richting verzekerd was!

Vestigen wij, na den terugblik op het verledene geslagen, het oog op de

toekomst! Hoewel in hetgeen reeds medegedeeld werd, de kern ligt van het betoog, dat men ter aanduiding van de door de veldartillerie in de toekomst te volgen gedragslijn moet voeren, zoo mag niet over het hoofd gezien worden dat het materieel der artillerie sedert de laatst opgedane oorlogsontervinding al wederom een belangrijke schrede op de baan der volmaking heeft gedaan en dat ook de infanterie in dit opzicht niet op het standpunt van 1870 is blijven staan. Het verdient dus nog wel opzettelijke overweging op welke wijze de artillerie in toekomstige oorlogen zal moeten handelen.

Het uitgangspunt van een onderzoek dienaangaande moet zijn de uitkomsten van het vuur, zooals die — nu de oorlogservaring ontbreekt — bij de schietoefeningen zijn verkregen. Deze laten zich voor het infanterievuur daarin samenvatten, dat het, hoewel bij den hoogsten vizierstand reeds afgegeven kunnende worden (in Pruisen 1600, bij ons 1800 M.), eerst op 1200 M. iets begint te beteekenen, bij het verminderen van den afstand gaandeweg meer uitwerking belooft, zoodat het op 500 M. reeds beslissend, op 200 à 300 M. en dichterbij echter vernietigend genoemd kan worden.

De uitwerking der artillerie heeft reeds op 5000 M. iets te beteekenen. Op 3500 M. (bij ons op 3700 M.) begint de granaatkartets haar rol te spelen terwijl zij op 2000 à 1500 M. een beslissende en op 1100 à 1000 M. en dichterbij een vernietigende uitwerking belooft, aangenomen dat men een vrij schootsveld voor zich heeft. De vermindering aan uitwerking van het kartetsschot van den getrokken vergeleken bij dat van den vroegeren gladden vuurmond is door de op nul getempeerde granaatkartets weder opgeheven. Bij de verwachtingen, welke men zich van het artillerieschot in de werkelijkheid schept moet evenwel in het oog gehouden worden, dat zijn uitwerking nog meer dan vroeger afhankelijk is van goed richten, juist schatten van afstanden en waarnemen der schoten, richtige correctie en een eigenaardige vaardigheid om den vijand goed te zien. Dit alles, dat het inschieten uitmaakt, wordt met het grooter worden van den afstand voortdurend moeilijker. Om den tijd te vinden die moeilijkheden te overwinnen, is het van zeer groot belang zoo vroeg mogelijk in positie te komen. Overrijld afgegeven schoten tegen vaste en gebrek aan stelsel bij het vuren op beweeglijke doelen zullen zich nog meer dan vroeger straffen door verminderde uitwerking. Daar overrijld, ongericht vuur niets geeft, treedt de noodzakelijkheid meer op den voorgrond om de artillerie tijd tot beredeneerd vuren te geven. De groote afstanden, waarop met de nieuwere geschutsoorten uitwerking verkregen wordt, hebben in verband met de stijgende bezwaren der waarneming op grootere afstanden een element in het spel gebracht, dat den aanvaller ten goede komt en wel dat het dezen tegenover elke verdedigende stelling gelukken zal om op 3 tot 5 KM. afstand in positie te komen, het vuur te openen en zich in te schieten.

Op grond van deze overwegingen is aan te nemen dat, terwijl met het

artillerie-materieel van 1870 de artilleriestrijd liefst op afstanden beneden 2500 pas gevoerd werd, thans op terrein, dat goed te overzien is, ter wille van de granaatkartetsuitwerking, die strijd reeds op 4 à 5 KM. ingeleid moet worden. Dit neemt niet weg dat men, de stelling huldigende welke aanprijst altijd zoo nabij den vijand mogelijk op te rukken, niet verzuimt dichterbij een gedekte stelling in te nemen waar dit doenlijk is. Werkelijk krachtige uitwerking is slechts op afstanden beneden 3500 M. te verwachten; maar wanneer men een beslissing zoekt is deze afstand nog veel te groot en zal men meestal gedwongen zijn tot op veel korter afstanden vooruit te gaan. Wij merken hierbij op dat de genoemde getallen veel grooter zijn, dan zij gemeenlijk ook in Duitschland aangenomen worden. Zoo zegt het Pruisische artillerie-reglement dat bij de keuze van den afstand waarop men in stelling wenscht te komen, aangenomen moet worden, dat boven de 2400 M. geen vruchtdragende uitwerking te verwachten is. Tegenover infanterie, meent Prins HOHENLOHE, zal de artillerie in den aanvang liefst op afstanden grooter dan 1600 M. in stelling komen, om naderhand naderbij te komen. Zoolang zij niet door andere wapens ondersteund zijn of de vijandelijke infanterie niet geschokt is, moeten de batterijen vermijden, dichterbij de infanterie te komen dan 1100 à 1200 M. In andere omstandigheden mogen zij zelfs de kortste afstanden niet schuwen, vooral aan de zijde des verdedigers, die dan door het bezigen harer op nul getempeerde granaatkartetsen den vijand nog kan terugslaan.

Het aanvankelijk stelling nemen op de groote, zoo even aangegeven afstanden wordt door Prins HOHENLOHE op grond van de navolgende overweging noodzakelijk geacht. Neemt men bij den aanval op een stelling een terrein aan, hetwelk een vrij overzicht tot op groote afstanden toelaat, dan zal de artillerie des verdedigers van haar trefkans op die verre afstanden gebruik maken om de zichtbaar geworden colonnes van den aanvaller door haar vuur tot ontwikkeling te dwingen. Om daarbij het vijandelijk vuur van de eigen infanterie af te trekken en den opmarsch te beveiligen, zal de aanvallende artillerie dan wel genoodzaakt zijn den artilleriestrijd te openen. Dit heeft nog het voordeel dat de verdediger aanleiding vindt om, aan dien strijd deelnemende, althans de opstelling zijner artillerie te laten waarnemen; zodoende verraadt hij echter aan den aanvaller zijn opstelling in zooverre, dat deze bij de ontwikkeling zijner infanteriemassa's niet geheel in den blinde schermt, hetgeen anders allicht het geval ware. Immers de groote afstand, waarop de aanvaller tot ontwikkeling gedwongen werd, maakt de verkenning der verdedigde stelling voor hem zeer bezwaarlijk. Zal de verdediger zich echter tot den artilleriestrijd laten uitlokken, dan dient het optreden der aanvallende artillerie zoo krachtig mogelijk te geschieden; hierin is dus wederom een reden tot het vroegtijdig optreden eener *sterke* artillerie gelegen. De daartoe gewenschte indeeling van de artillerie vooraan in de marsch-colonne is reeds in 1870 als noodzakelijk erkend. Wellicht zal men nog

wel iets verder kunnen gaan in die richting, dan vroeger geschiedde. Immers aan het hoofd der colonne vóór de artillerie behoeven geen andere troepen te marcheeren, dan die welke noodig zijn tot dekking der artillerie in haar eerste opstelling en om de verkenning van de vijandelijke stelling, welke gedurende het inleidende artillerievuur geschiedt, uit te voeren.

Een reden om het beginsel van het bezigen eener krachtige artillerie in nog sterkere mate dan vroeger op den voorgrond te doen treden is gelegen in de grootere waarschijnlijkheid dat de artillerie, door haar zoo vermeerderde vuuruitwerking, in de toekomst waarschijnlijk grooter invloed op de beslissing van den strijd zal hebben dan tot dusverre. Door het bezigen van granaatkartetsen en ringgranaten zal men het gevecht al half beslist kunnen rekenen in het voordeel van die partij, welker artillerie de vijandelijke artillerie overwonnen heeft en nu de volle kracht harer projectielen kan laten gevoelen aan de andere wapens van den tegenstander. Dit ten onder brengen van de tegenpartij zal niet kunnen geschieden dan door met overmacht op te treden, dus niet batterij's gewijze, maar onmiddellijk met geheele afdeelingen.

Die beslissende strijd van de wederzijdsche artilleriesmassa's zal, zooals reeds werd opgemerkt, nu wel niet gestreden kunnen worden op de evenbedoelde groote afstanden, die den vijand tot verraden zijner opstelling uitnoodigden, maar op afstanden waarop een krachtig granaatkartetsvuur zich doet gelden. De daartoe noodige positie kan ingenomen worden wanneer de aanvaller het met zich zelve eens is geworden over de wijze waarop hij den aanval zal doen. Maar wanneer in 1870 het vuur der artillerie op 2500 pas nog een slepende kanonnade kon genoemd worden, zoo zal thans een artilleriesrijd op dien afstand weldra door een van beide partijen moeten opgegeven worden.

Ten aanzien van het tijdstip, waarop de beslissende artilleriesrijd begonnen moet worden, zij opgemerkt, dat de aanvaller er naar dient te streven dit zoo te kiezen, dat de eigen infanterie gereed zij om ten aanval op te rukken, wanneer de vijandelijke artillerie ten onder is gebracht. Duurt het daarna te lang, voordat de infanterie avanceert, dan heeft de verdedigende artillerie gelegenheid om de verliezen te herstellen en nu opnieuw tegen de aanvallende infanterie op te treden. De aanvallende artillerie houde echter in het oog, dat het artillerie-duel slechts middel is ter bereiking van het doel en niet het doel zelf. Dit laatste is altijd het verdrijven van de vijandelijke infanterie. Daartoe moet ook de artillerie zoo krachtig mogelijk medewerken. Hoe zij dit naar de meening van Prins HOHENLOHE doen kan, werd reeds bij de bespreking van de brieven over infanterie medegedeeld.

Het aangeprezen vroegtijdig gebruik van groote artilleriesmassa's stelt aan een gevaar bloot, hetwelk men wel doet zich voortdurend voor den geest te stellen, namelijk de afzondering waarin die massa's min of meer kunnen ge-

raken. De dekkende infanterie zal slechts langs den hoofdweg volgen en de batterijen aan de zijde van dien weg kunnen dekken. Bij een sterke artillerielinie hangt de andere vleugel in de lucht, wanneer er niet aan gedacht is haar door een cavalerie-afdeeling ook aan die zijde de noodige bescherming te verleenen. Maar het zal bovendien nog al eens voorkomen dat de vooruitgereden artillerie zich geheel van haar infanterie losmaakt, zooals zulks in 1870 meermalen geschiedde, o. a. door de artillerie van het IXde korps in den slag bij Gravelotte. Dit voorbeeld toont o. a. door den hachelijken toestand waarin de batterijen van dat korps geraakten, duidelijk aan hoezeer bij zoodanige gelegenheid de voorzichtigheid vereischt om het terrein zorgvuldig te verkennen, opdat men niet onverwacht en onvoorbereid aan een vernietigend infanterievuur blootgesteld worde. Heeft hij geen ander personeel te zijner beschikking, dan moet de artillerie-commandant die verkenning door kader of trompetters zijner batterijen doen verrichten; dit personeel ontvangt dan tevens opdracht om bedekt terrein naast de vleugels der opstelling ter waarneming te blijven bezetten totdat de eigen infanterie aangekomen is en de zorg voor de veiligheid der flanken van de artillerielinie op zich neemt.

Wij vestigden er zooveel de aandacht op, dat Prins HOHENLOHE voor de inleiding van het gevecht aan de artillerie stellingen toewijst op veel grooter afstand dan door andere schrijvers worden aangeprezen. Hij is echter zoo overtuigd, dat de door hem aanbevolen handelwijze door den drang der omstandigheden zal moeten worden gevolgd, dat hij in een afzonderlijken brief nogmaals op dit punt terugkomt. Hij doet dit naar aanleiding van een stelling geopperd in een der belangrijkste in den jongsten tijd openbaar gemaakte geschriften over de leiding der artillerie. Daarin wordt namelijk beweerd dat de artilleriestrijd, welke volgens die bron op 2100 M. afstand gevoerd moet worden, slechts $\frac{1}{2}$ uur vóór het oogenblik dat de ten aanval voorwaarts rukkende tirailleurliniën het artillerievuur maskeeren, moet beginnen; immers zal de artilleriestrijd in $\frac{1}{3}$ uur beslist zijn en even zooveel tijd is voldoende om de vijandelijke infanterie te schokken.

Tegen zoodanige absolute leer heeft de Schrijver groote bezwaren. In de eerste plaats herinnert hij bij de ontwikkeling van deze aan de opgedane ondervinding. Niemand kon het sterker afkeuren dan hij wanneer artillerie op te grooten afstand vuurde en hij had dan ook bij het uitbreken van den oorlog in 1870 aan zijne batterijen bevolen het vuur op grootere afstanden dan 2000 pas (1500 M.) te vermijden. Maar in het eerste gevecht, waaraan hij in dien oorlog deelnam, werd hij door de omstandigheden gedwongen een geschutstrijd te aanvaarden op de afstanden van 2200, 2800 en zelfs 3200 pas. De Commandant der artillerie van het IIde Duitsche leger, Generaal VON COLOMIER, die de order gegeven had niet te vuren op grootere afstanden dan 1800 pas, was, toen hij langs de opstelling der Garde-batterijen tegenover St. Privat reed, de eerste om het vuur op de zooveel grootere afstanden goed te keuren. Deze Generaal, die juist te voren vernomen had,

hoe het doordringen der korpsartillerie van het IXde Legerkorps nabij het Bois de la Cusse haar bijna aan geheele vernietiging had blootgesteld, waarschuwde voor onvoorzichtig er op los gaan. De groote artillerielinie van Iste Leger bij Gravelotte was door het terrein wel gedwongen om op 2500 tot 3200 pas van de vijandelijke stelling in batterij te komen en de korpsartillerie van het IIIde Legerkorps schoot zich op 3300 pas tegen de vijandelijke artillerie in.

Men maakt ten aanzien van de afstanden, waarop de artillerie haar vuur moet openen wel eens een vergelijking met de infanterie, aan welke ook voorgehouden wordt bij den aanval haar vuur niet te vroeg te openen. De vergelijking gaat daarom niet op, omdat het juist de artillerie is, welke door haar zooveel krachtiger vuur op die groote afstanden het infanterievuur overbodig maakt. Is dan ook geen artillerie ter ondersteuning van den aanval voorhanden, dan is de infanterie wel gedwongen zich door salvo's op grootere afstanden de baan te effenen. De artillerie heeft geen ander wapen naast zich, welke haar op gelijke wijze de taak verlicht en zij is dus genoodzaakt zich door het vuur op de grootere afstanden de mogelijkheid te verschaffen om tot de kleinere te kunnen naderen.

Wanneer men zich nu verder rekenschap geeft van de gevolgen der even bedoelde aanbevolen handelwijze der artillerie in het gevecht, dan blijkt daaruit in welk lastig dilemma men vervalt. De tijd welke de aanvallende infanterie noodig heeft om den afstand van 2000 tot 500 M. (den afstand waarop zij een krachtig tirailleurvuur kan openen) af te leggen bedraagt in het gevecht zeker $\frac{1}{2}$ uur. De artillerie neemt dus haar eerste positie ter bestrijding van de vijandelijke batterijen in op gelijke hoogte met en op het oogenblik, dat de infanterie zich op 2000 M. van den vijand bevindt. Maar heeft de artillerie des verdedigers, die tot op 3500 M. afstands over granaatkartetsvuur kan beschikken dit zoo maar straffeloos toegelaten? Zeker niet en de aanvallende infanterie zal harer artillerie met recht verwijten dat zij haar aan een door niets belemmerd hevig vuur van de batterijen des verdedigers heeft laten blootstaan. Wanneer die artillerie hare infanterie nu niet in den steek wil laten dan schiet haar, wanneer zij aan den eisch wil voldoen om op geen verderen afstand dan 2000 M. in batterij te komen, niets over dan zich van die infanterie te isoleeren en alléén op 2000 M. den strijd te gaan openen. Dan is er echter geen sprake meer van, dat de werkzaamheid der artillerie in een half uur kan afloopen want de infanterie, die dan toch tot het laatste toe ondersteund wil worden, heeft wel een uur tijds noodig om op den voor haar krachtig tirailleurvuur geschikten afstand van den vijand te komen. Maar dit dadelijk tot 2000 M. naderen zal bij een goed gekozen stelling van den verdediger doorgaans onmogelijk zijn, omdat de verdedigende artillerie, door niets gehinderd wordende en dus met dezelfde juistheid als op het schietterrein vurende, aan de aanvallende batterijen bij haar nadering

tot 2000 M. door granaatkartetsvuur te groote verliezen zal toebrengen. Door den drang der omstandigheden zal de aanvallende artillerie dus wel genoodzaakt worden, zoowel om haar later meer voorwaarts rukken mogelijk te maken als om het terrein winnen harer infanterie te beveiligen, op grooter afstand en veel vroeger in batterij te komen al kost dan ook het verkrijgen der gewenschte uitkomsten meer tijd.

Er is echter nog een krachtiger betooggrond aan te voeren tegen de aangeprezen methode om het artilleriesvuur eerst op 2000 M. en $\frac{1}{2}$ uur vóór het openen van het werkzame infanterievuur aan te vangen. Het is de onzekerheid of de verlangde uitkomsten wel op het verwachte oogenblik verkregen zullen zijn. Kan men er zoo vast op rekenen, in $\frac{1}{4}$ uur tijds met de artillerie des verdedigers afgerekend te hebben en zou men niet veel meer kunnen verwachten dat, onder omstandigheden zooals zij in het werkelijke gevecht voorkomen, wel eens door de artillerie een half uur lang misgeschoten wordt, terwijl zij meent te treffen? Op het schietterrein schijnt het behoorlijk waarnemen der schoten zoo eenvoudig, maar zelfs dáár heeft Prins HOHENLOHE gelegenheid gehad waar te nemen hoe een der meestgeoeffende leeraars aan de schietschool, tengevolge eener eigenaardige configuratie van het proefveld, voortdurend 500 pas te kort schoot. Wat heeft men dan in dit opzicht soms niet te verwachten in het gevecht, als de storende invloeden op een juiste waarneming zich aan alle zijden ophoopen! Prins HOHENLOHE schildert de ervaring door hem daarbij opgedaan met zoo levendige kleuren, dat men daarop afgaande, aan een zoo spoedig ten onder brengen van de vijandelijke artillerie als straks voorgespiegeld werd, wel geen oogenblik meer zal gelooven. En het is niet alleen zijn ervaring, maar die van zoovele anderen, die tot dezelfde uitspraak kwamen!

Wanneer het nu waar is, dat het geheel ongerechtvaardigd is er op te rekenen dat de geschutstrijd in $\frac{1}{4}$ uur tijds ten voordeele van den aanvallers is afgeloopen, dan rijst de vraag in welken toestand de aanvallende infanterie wel zal verkeeren, die reeds een goed eind op haren weg naar de vijandelijke stelling gevorderd is en nu, maar te vergeefs, op den steun harer batterijen tot beschieting van het aanvalspunt rekent. In plaats daarvan, hebben die batterijen, zelfs wanneer de infanterie in haar vuurstelling op 500 M. van den vijand aangekomen is, waarschijnlijk de verdedigende artillerie nog niet eens tot zwijgen gebracht. De aanvallende infanterie staat dus niet alleen aan het krachtigst geweervuur van den verdediger bloot, maar zal bovendien het vuur moeten verdragen van een gedeelte althans der vijandelijke batterijen; wat onder zulke omstandigheden van den aanval te recht moet komen, begrijpt een ieder.

Naar onze meening heeft Prins HOHENLOHE daghelder aangetoond dat in de normale omstandigheden, welke bij redeneeringen over zaken als de onderwerpelijke steeds ten grondslag aan de gevoerde betoogen moeten liggen, de aangeprezen handelingen der aanvallende artillerie niet tot de

gewenschte uitkomst kunnen leiden. Die artillerie zal dus vroeger en op grooteren afstand haar vuur moeten openen; zij zal dezelfde handelwijze in toepassing moeten brengen, welke in 1870 aan Duitsche zijde tot goede uitkomsten heeft geleid; alleen zullen de afstanden nog iets grooter worden en zelfs meent Prins HOHENLOHE dat de groote dracht van het geschut het soms noodig zal maken reeds op 5 KM. het artillerievuur des verdedigers van de eigen infanterie af te leiden en te trachten op de grens van het granaatkartetsvuur ($3\frac{1}{2}$ KM.) reeds met granaten eenig overwicht op de verdedigende artillerie te bevechten, om daarna de positiën voor het beslissende artillerie-duel te kunnen innemen. Alles wordt hierbij beheerscht door de vraag of de verdedigende artillerie bij haar vuur werkelijk raakt; geschiedt dit, dan moet de aanvaller ook het zijne openen, al vindt hij den afstand te groot.

Bedriegen wij ons niet, dan zijn wij hiermede in het hart van de quaestie aangeland. De vraag is: raakt de verdedigende artillerie reeds op zulke groote afstanden, d. w. z. verkrijgt zij iets meer dan toevalstreffers; zal zij dus de noodige waarnemingen kunnen doen voor een vuur, dat beter dan een munitieverspilling is? 't Is mogelijk, maar ons is het nog altijd min of meer raadselachtig hoe zij daartoe zal geraken. Wellicht zal men door aanhoudende oefening in tijd van vrede het zoover kunnen brengen van vertrouwen te krijgen op de waarnemingen die men op afstanden van 3,5 tot 5 KM. bij het vuren doet, maar meer waarschijnlijk komt het ons voor, dat alleen de practijk van een volgenden oorlog hieromtrent op afdoende wijze het noodige licht zal kunnen ontsteken, omdat men eerst dan de werkelijke doelen voor zich heeft, waarop de waarnemingen moeten geschieden.

(Wordt vervolgd.)

gewaascht uitkomst kunnen loopen. Die artillerie zal dus troepen en op
groeten afhandelen, maar moet openen; zij zal dezelfde handwijze in
oplossing moeten brengen, welke in 1870 aan Duitsche zijde toegevoerd
konstante kracht eindelijk alleen zulk een afstand nog iets groter worden op
zels nuancé Frans. Hieraan ontdekt de groote draacht van het geschut het
zoms noodig zal maken reeds op 5 KM. het verloop van de versterkingen
waarde eigen industrie af te leiden en te drachten op de grans van het
gynastiek (K.M.) reeds met eenen eenige overwicht op de
versterkingen (K.M.) reeds met eenen eenige overwicht op de
ende antwoorden. Alles wat de versterkingen doet
de vraag of de versterkingen niet te veel zijn; geschiedt
dit dan moet de aanvallen ook het zijde openen. In tusschen is het afstand
te groot.

De kringloop der Versterkingskunst.

(Vervolg van N°. 7, bladz. 471.)

Bleek uit een vorig gedeelte van dit opstel, dat BRIALMONT de aanvalsmethode van VON SAUER niet zeer hoog schat, laatstgenoemde generaal is op zijn beurt bitter weinig ingenomen met de zoo even beschreven ontwerpen (1).

In het algemeen oordeelt VON SAUER, dat BRIALMONT's laatste arbeid geen werk uit één stuk, geen kunstwerk, doch alleen lapwerk moet worden genoemd. Met één been staat hij in het kamp der behouders, met het andere in dat der geavanceerden; de *Fortification du temps présent* zal daarom geen omwenteling in de versterkingskunst teweegbrengen. Hoe anders is het b. v. te verklaren dat een schrijver, na te hebben gezegd: »het kan niet genoeg worden herhaald, dat de omkeer in de versterkingskunst zal moeten bestaan in het vervangen van een groot gedeelte van het walgeschut door pantserkoepels» in al zijn werken licht geschut en zelfs zware mortieren in de open lucht plaatst, en van het lichte geschut nog borende schoten op de sappewerken verwacht?

Omtrent de details wordt door VON SAUER het volgende opgemerkt: Betreurenswaardig is de vastgehouden dwaling, dat de tusschenruimten der forten 4 KM. lang kunnen zijn, omdat het werkzaamste geschutvuur 2 à 3 KM. reikt. Dit is niet het geval, althans niet tegen troepen. Waar is een troep op 2 à 3 KM. afstand door vijandelijk geschutvuur vernietigd? Maar al ware dit zoo, terreinplooiën, nacht, mistig weder enz. zijn toch omstandigheden, waarmede bij den aanleg van duurzame werken moet worden gerekend. Daarbij komt, dat de vernietigende uitwerking van het nieuwe geschut volstrekt niet evenveel vermeedert door de verkorting van den afstand, als zulks het geval is bij geweer- en mitrailleusevuur en bij het vuur uit glad geschut. Zoo levert op kleine afstanden de ringgranaat — die

(1) Vergelijk Heft 1 en 2 van de *Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine* van 1886.

trouwens bij het vestinggeschut ontbreekt — meer uitwerking op dan de granaatkartets; beneden 800 M. kan de artillerie reeds last genoeg hebben van de infanterie, terwijl haar kartetsschot nauwelijks de helft van dien afstand bereikt; bij het gladde geschut daarentegen had men met kartetsen uitwerking op infanterie, op afstanden waarop deze nog weinig aan haar gladloopsgeweer had.

Dat BRIALMONT de tusschenposten *permanente tusschenbatterijen* noemt, acht VON SAUER zeer oneigenaardig, het zijn althans geen *gevechtsbatterijen* (1); doch dit is slechts bijzaak. Van meer belang is dat zij volstrekt niet stormvrij zijn, in elk geval veel minder dan de forten zelve, terwijl de infanteriewallen van de met mortieren bewapende posten volkomen onbruikbaar moeten worden geacht; doordien nl. die wal slechts 8 M. van de pantserstanden is verwijderd, zullen de stukken van de projectielen, welke de pantseringen treffen, zeer gevaarlijk zijn voor de infanteriebezetting. Zulke posten doen denken aan de carréformatie der infanterie tegenover de nieuwe vuurwapens. Een gepantserde batterij moet geheel anders worden aangelegd dan een normaalbatterij; is nl. de vijand op de laatste ingeschoten, dan zwijgt zij; de vijand begint dan op een andere te vuren; daarvan maakt de aanvankelijk beschotene gebruik om van plaats te veranderen en van hier opnieuw het vuur te openen. Maar daarvan is bij gepantserde batterijen geen sprake; het gepantserde geschut is een nieuw element in de versterkingskunst en men kan zoo maar niet den nieuwen wijn in oude zakken doen.

Over de tusschenposten die met houwitsers bewapend zijn, oordeelt VON SAUER ongeveer eveneens; deze vormen een doel van 4 M. diep en 24 M. breed, volgens hem zóó gunstig als men het slechts voor worpvuur kan uitdenken. »Maar» zegt BRIALMONT »de aanvaller heeft al zijn worpvuur noodig op het front van aanval, en dáár liggen de tusschenposten met gepantserde mortieren.» Dit noemt VON SAUER een wel wat al te vast geloof in de beleefdheid van den aanvaller; »doch waarom zou men dat geloof aan het wankelen trachten te brengen? De zege valt toch nooit ten deel aan hem, die meent dat zijn tegenstander juist zal doen wat hij verwacht.»

Met den doorlopenden bedekten weg, doch vooral met de daarachter op lowries bewegende kanonnen over een spoorbaan en meer nog met de gepantserde spoorwegbatterij, steekt VON SAUER een weinig den draak; hij wijst op terreingolvingen, te overbruggen wateren enz. om te doen zien, aan welke bezwaren, niet het minst van financieelen aard, die voorstellen onderhevig zijn; daarentegen mag niet ontkend worden, dat BRIALMONT zelf hierop de aandacht vestigt en dan ook spreekt van een tamelijk effen en weinig doorsneden terrein. Onafhankelijk hiervan acht VON SAUER het

(1) Misschien is het niet overbodig op te merken, dat in Duitschland algemeen het woord *Kampf* wordt gebruikt, waar de geschutstrijd in den vestingoorlog wordt bedoeld, en *Gefecht*, waar van den strijd tegen troepen sprake is.

kinderspel om de spoorbaan zelve door worpgeschut in zóó hoogen graad te vernielen, dat het geheele ontwerp daardoor in duigen moet vallen.

Eindelijk treedt VON SAUER ook in uitvoerige beschouwingen omtrent de tweeslachtigheid der forten, zooals die door BRIALMONT zijn ontworpen. De omstandigheid dat die werken, ofschoon het metselwerk nog beter dan in vroegere projecten aan indirect vuur is onttrokken en niettegenstaande zij gedeeltelijk met lage infanteriewallen voorzien zijn, toch over het geheel weer den trapeziumvorm naderen, met alle nadeelen welke ook in het vorige onderdeel van dit opstel zijn vermeld, doet VON SAUER bejammeren, dat bijna uitsluitend wordt gedacht aan het vijandelijke directe en indirecte vuur, doch geen rekening is gehouden met het worpvuur, althans niet in die mate als zij het doen en doen moeten, die in de gelegenheid waren, de uitwerking van dat vuur met eigen oogen te aanschouwen.

VON SAUER herhaalt hier, dat de best geconstrueerde forten van de gebruikelijke vormen ware kogel- en scherfvangers zijn; een hoog omwalde ruimte van 100 M. straal of meer kan zonder eenig bezwaar zóó zeer overstelpt worden met scherven en vulkogels van steil invallende projectielen, dat niet eens het nieuwere worpgeschut noodig is, om het geheele terreplein en de walgangen volkomen onveilig te maken. Wat helpen dan betonbeddingen en het groote schootsveld van het lichte walgeschut? Voor het laatstgenoemde doel moeten deze kanonnen over een borstwering van 1,6 à 1,7 M. hoogte vuren, waardoor zij niet eens beschermd zijn tegen de granaatkartetsen uit de lange vuurmonden. Dit verontrust echter BRIALMONT blijkbaar minder dan het vraagstuk van de afmetingen der beddingen en van het beletten van den terugloop. Wat helpt de beste bedding, indien vlak daarnaast een bom kan inslaan, welke den grond onder de bedding doorwoelt; beschermt de bedding soms ook het daarop geplaatste stuk en is dit niet even goed tot zwijgen gebracht, indien de affuit stuk geschoten en de bediening weggevaagd is? Zoo is het ook met de remises en andere bomvrije dekkingen; vele granaten treffen b. v. niet de dekking zelve maar daarom zijn zij nog niet altijd, wat men noemt, in het water gevallen! Al zijn de dekkingen op zich zelve uitstekend, dan kan toch alle gemeenschap in het fort, zoomede elke uitwerking naar buiten worden belet, indien b. v. de walgangen nabij de ingangen der dekkingen, de geschutemplacements enz. herhaaldelijk worden getroffen en VON SAUER acht het daarom volkomen onmogelijk, om onder het hevige vuur het geschut uit en in de remises te brengen; met een troep, die zulke stoute stukken bestaat, moet men volgens hem tot het offensief overgaan.

De grondmantel der koepels in forten zonder reduit vormt een reusachtigen kogelvanger en een cavalier, welke den vijand het inschieten bijzonder verlicht. De 6 mortieren, welke achter de kazematten onder dien grondmantel staan, hebben een zeer slechte standplaats; trouwens heeft VON SAUER, ook in vroegere geschriften, herhaaldelijk aangetoond, dat mortieren

overal goed geplaatst zijn, behalve juist in de forten, omdat de vijand er dan het spoedigst op ingeschoten is. Doordien de koepels bewapend zijn met lange kanonnen zullen de mortierbatterijen des aanvallers daardoor wel niet tot zwijgen te brengen zijn, waaruit dan weder volgt, dat het geschut op den hoofdwal niet langer zal kunnen blijven vuren dan van een fort zonder koepels. Ook tegen gewelddadige aanvallen zullen noch de koepels noch de mortieren veel kunnen uitrichten, want tot bestrijding van bewegende doelen is het zware geschut bijzonder slecht in staat. Is de vijandelijke infanterie in de nabijheid gekomen, dan zullen de schietgaten der koepels onder vuur worden genomen; heeft zij den hoofdwal bereikt, dan is zij in een oogwenk aan den voet van de ommanteling, en dan tevens in Abraham's schoot; zij kan daar rustig overwegen of zij dezen wal in front zal beklimmen of in de keel aantasten.

Zoo blijkt volgens VON SAUER uit alles, dat BRIALMONT de uitwerking van het worpvuur niet naar waarde schat. Dit vuur toch zal zeer zeker het in batterij brengen van remisegeschut geheel beletten en zelfs de emplacements voor het geschut, en de banketten der infanterie, grondig kunnen vernielen. Het worpvuur is oorzaak dat de aanvaller, aan de contrescarp gekomen, met een *geschokten* verdediger te doen heeft, en daardoor zal het hem mogelijk zijn de gracht door beladdering of door overbrugging te overschrijden. Bij geen enkel fort zal echter de artillerie des aanvallers de eigen stormcolomnes beter kunnen ondersteunen dan bij forten, zooals BRIALMONT ze thans voorstelt, omdat deze zoo bij uitstek gunstige doelen opleveren.

En nu de forten met reduits. Och — zoo roept VON SAUER uit — zijn hier in de vesting al niet genoeg onderbevelhebbers; moeten er nu nog commandanten van de reduits bij komen? Mijn neigingen hellen veel meer over naar de zijde van welke vermindering in dit opzicht te wachten is. Men stelle zich den toestand slechts goed voor oogen. Bij de verovering van den hoofdwal is de bezetting gedwongen het werk te ontruimen (wij brengen hier in herinnering het plan van BRIALMONT — dat trouwens ook naar onze bescheiden meening te gecompliceerd is voor toestanden als hier worden besproken — om een gedeelte der fortbezetting te laten terugtrekken in de contrescarpgalerijen van het reduit om van hier tot de grachtsverdediging van dit binnenwerk mede te werken); moet men niet aannemen, dat zij dezen terugtocht aanneemt, hetzij met de gedachte »het reduit heeft ons niet genoeg ondersteund» of wel »het reduit kan het nu wel zonder ons; waarom zouden we ons verder aan gevaren blootstellen?» Zou iets dergelijks niet op de herovering toepasselijk zijn, zoodat b. v. de een het wat veel op den ander laat aankomen? Bij mislukking dier herovering zal de reduitcommandant de schuld werpen op de aangesnelde reserves en omgekeerd. Terwijl bij de verovering de troep onder één enkelen uitgezochten aanvoerder kan worden gesteld, moeten bij de herovering de fortcommandant, de reduitcommandant en de commandant der buitenreserve samenwerken. Zulke be-

zwaren doen zich in den vestingoorlog bij de verdediging dikwijls voor; daarom is deze tactiek zoo moeilijk in behoorlijke overeenstemming te brengen met die van den veldslag.

De verovering van het reduit zelve wordt door VON SAUER al zeer licht opgenomen; na geschetst te hebben op welke wijze het fort kan worden bezet, en na den voet der koepelommanteling in forten zonder reduit te hebben vergeleken met de veiligheid in Abraham's schoot, maakt hij zich in enkele regels van den aanval op het reduit af met de opmerking, dat het daarmede ongeveer op gelijke wijze zal gaan.

Ware het ons vergund, een woordje mede te spreken in het meeningsverschil tusschen twee zoo hoog geplaatste en bij uitnemendheid bevoegde strijders, dan zouden wij zeggen dat VON SAUER de bezwaren, verbonden aan het veroveren van de reduits, en dus ook de voordeelen dezer werken, veel te laag schat. Immers komen, bij den aanval daarop, de stormende troepen niet na het afleggen van een onbeteekenenden afstand aan den voet van een onbestreken wal, zooals dit bij forten zonder reduit plaats vindt, doch voor een vermoedelijk nog volkomen stormvrije gracht, waarvan de toegangen door de infanteriebezetting der enveloppe en door de koepels worden bestreken, terwijl de reduitgracht uit escarp- en contrescarpgalerijen wordt verdedigd. Al bleven de laatste, wat zeer licht mogelijk is, onbezet, dan is de aanvaller hier waarlijk niet in gunstige omstandigheden. Wel is waar kan worden opgemerkt, dat koepels voor revolverkanonnen in het reduit voor dit doel zeker veel betere resultaten zouden opleveren dan die voor zware lange kanonnen; wij onderstellen echter dat BRIALMONT de eerste zal zijn om dit toe te geven, maar die koepels met zwaar geschut heeft bewapend, omdat hij ook uitwerking verlangt vóór de nevenforten, op afstanden dus welke voor revolverkanonnen niet goed bereikbaar zijn.

En wat de hêrovering aangaat, we zouden niet weten op welke wijze deze belet kan worden. Voor dit doel gaat de verdediger op volkomen dezelfde wijze te werk als de aanvaller vroeger deed; hij overstelpt namelijk het fort met worpvuur totdat zijne stormcolonnen en bruggenbouwers zijn gekomen bij de landhoofden en pijlers, die opzettelijk voor dit doel in de keelgracht of het eenige meters onder het maaiveld verlengde keelglacis gebouwd zijn; daarna slaat hij zijn brug en trekt in het fort; geen enkel man van den ingedrongen aanvaller kan dit beletten, want elke standplaats voor geschut of voor infanterie wordt uit den koepel (of de koepels) van het reduit bestreken.

Of we dus de forten met reduits van BRIALMONT voor ons land zouden aanbevelen? Geenszins, al ware het alleen om de kosten. Moesten we onze liniën door middel van koepels voor zwaar geschut verbeteren, we zouden deze niet als een klaverblad in de forten, doch stormvrij in of achter de tusschenruimten plaatsen. Bij forten met reduits zouden we hierop

evenmin dergelijke koepels aanbrengen, doch wel uitschuifbare of vaste voorrevolverkanonnen; op deze wijze zouden wij meenen de werken in hoogen graad te verbeteren, omdat we nog steeds veel waarde hechten aan reducts met onvernietbaar geweer- of mitrailleusevuur, vooral *bij werken met natte grachten*, waarvan het flankement soms te wenschen overlaat en welke dikwijls gevaar loopen om met schuiten of over het ijs overrompeld of gewelddadig aangetast te worden. Door koepels voor lange kanonnen in de tusschenruimten te bouwen, verkrijgt men even goed flankerend vuur rechts en links als door de reductkoepels van BRIALMONT.

Ofschoon uit hetgeen voorafgaat duidelijk blijkt, dat er groot verschil van meening bestaat tusschen BRIALMONT en VON SAUER, zoo zijn er toch ook punten van overeenstemming; onder deze noemen wij:

1° het gebruik van koepels voor flankering, zooals door BRIALMONT op groote schaal wordt toegepast;

2° de groote waarde, welke aan ijzerdraadversperringen moet worden gehecht, doch alleen indien zij door een voorglacijs of zoo iets aan rechtstreeksch vuur van lange kanonnen onttrokken zijn; dit vuur toch is in staat, er als het ware voren in te schieten, waardoor zij, evenals verhakkingen door worpvuur, veel van hare waarde verliezen;

3° door den aanvaller veroverde forten kunnen met achterwaarts geplaatste mortieren zoodanig onder vuur worden genomen, dat de veroveraar zich daarin niet kan vastnestelen. Niet zonder reden — althans wat de forten zonder reduct betreft — vraagt VON SAUER, waarom dan de aanvaller dit ook niet zou kunnen tegenover den verdediger, hetgeen door BRIALMONT, blijkens het behoud zijner open wallen en groote forten, ontkennend schijnt te worden beantwoord;

4° pantserkoepels zelve — doch niet de ommanteling — hebben tot nu toe weinig te vreezen van met schietkatoen gevulde granaten, omdat die projectielen niet in de pantsering dringen (1); zij behoeven dus alleen de pantsergranaten van de zwaarste lange kanonnen te vreezen. VON SAUER merkt hierbij echter nogmaals op, dat men wellicht het koepelgeschut zal kunnen demonteeren, of nog gemakkelijker de bediening daarvan beletten, als men met licht geschut, mitrailleuses, wellicht zelfs met geweren, genoeg is genaderd om met voldoende trefkans op de schietgaten te vuren.

Uit het voorafgaande is gemakkelijk af te leiden, dat VON SAUER's voorstellen op het gebied der versterkingskunst zich niet door halfheid zullen kenmerken. Wat naar zijne meening de zwakke punten zijn van de bestaande fortenketens, is reeds herhaaldelijk gebleken: de kolossale lengte van den

(1) Deze meening wordt reeds weersproken door een andere autoriteit, zooals blijkt uit bladz. 59 van het werkje *„Comprimierte Schiesswolle für militärischen Gebrauch unter besonderer Berücksichtigung der Schiesscollgranaten“*, door MAX v. FÖRSTER, waar gezegd wordt, dat schietkatoengranaten tegen alle soorten van pantsringen belangrijke diensten zullen kunnen bewijzen.

fortenkring, het gebrek aan stormvrijheid van de tusschenruimten, zoomede de onvoldoende dekking, vooral tegen worpvuur, welke de open wallen verschaffen, zijn de voornaamste. Daarbij voegen zich echter nog andere omstandigheden. Was b. v. vroeger in een vesting met een paar duizend man bezetting één krachtvol man voldoende om allen met geestdrift te bezielen, en kon de bezetting, eenige uitvallen uitgezonderd, volstaan met een lijdelijke houding, zoodat door den verdediger slechts een eenvoudig tactisch vraagstuk behoefde te worden opgelost, tegenwoordig is dat alles veranderd. Thans heeft men minstens een dozijn fortcommandanten noodig, allen even goed als de vroegere vestingcommandanten; daarbij nog commandanten van bewakingstroepen, groepcommandanten en eindelijk de liniecommandant zelf; mag worden verwacht dat die allen, en met hen het groote aantal noodige troepen, den vestingoorlog zóó grondig hebben bestudeerd en beoefend als wenschelijk zou zijn?

VON SAUER wil koepels verspreid in de tusschenruimten plaatsen en de bestaande forten uitsluitend gebruiken voor logies van rustende bezettingstroepen der tusschenruimten, zoomede voor het onder dak brengen van het kleinste aantal manschappen, dat voor eigen verdediging in die werken noodig moet worden geacht; dit stelsel wordt op de volgende wijze nader toegelicht.

Zal een fortenketen voldoen aan den eisch, dat rekening moet worden gehouden met de tienvoudige trefkans van weleer, dan is het noodig om aan het getrokken geschut doelen te bieden, welke tienmaal kleiner zijn en daarenboven tienvoudigen weerstand bieden. Het gaat daarmee als met de infanterie, die in het vuurgevecht de liggende houding aanneemt, doch met dit onderscheid dat zij de grootte van het doel — zeker tot haar leedwezen — niet tot $\frac{1}{10}$ der hoogte van den staanden man kan verminderen; omdat zij niet in de mogelijkheid hiertoe verkeert, verdeelt zij bovendien het geheele doel in een groot aantal kleinere met open vakken; met andere woorden: zij lost zich op, zoowel in de breedte als in de diepte.

Is dit geen navolgenswaardig voorbeeld voor de doelen, welke in den vestingoorlog aan het vijandelijke vuur moeten worden prijsgegeven? Heeft men niet met de schepen dat voorbeeld eveneens gevolgd? Zijn deze ver-groot? Geenszins: de marine is van linesschepen en fregatten op korvetten gekomen; zij heeft tevens vermeden de hoogte-afmetingen van de trefbare oppervlakten te vermeerderen; de bewapening is in hoeveelheid verminderd, en evenzoo de bemanning. Daar zijn dus de doelen zooveel mogelijk *verkleind*; en tot *verhooging van den weerstand* pantserde men de oppervlakten welke den vijand als doel worden geboden. Nu is er wel is waar op het oogenblik misschien geen enkel scheepspantser ter wereld, dat niet te doorboren zou zijn, maar toch alleen door kust- of scheepsgeschut; de nieuwste panters zijn alle bestand tegen belegeringsgeschut.

Verder heeft een schip nog dit voor, dat het telkens van plaats kan

veranderen en daardoor de trefkans der tegenpartij verminderen; de forten kunnen dit voorbeeld niet volgen en moeten alzoo op andere wijze de trefkans van den aanvaller verminderen; dit zal alleen mogelijk zijn door maskeering van het doel en vermindering van het trefbaar oppervlak. Daarbij valt nog op te merken dat, juist door zijne beweegbaarheid, het schip een bomvrij dek tamelijk wel kan ontberen; bij een vestingwerk is dit tegenwoordig allerminst het geval. Hoe kleiner dit dek is, des te beter natuurlijk; en zoo komt men vanzelf tot het resultaat dat een geschutkazemat, gedekt door een steenen gewelf en zand, als dekking achterstaat bij een pantserkoepel; deze laatste moeten daarom den grondslag vormen van de versterkingskunst der toekomst.

De kosten behoeven geen hinderpaal voor de consequente toepassing van het denkbeeld te zijn, althans waar nog nieuwe liniën moeten worden geschapen. Een keten van 10 à 12 forten komt allicht op 6 à 7½ millioen gulden te staan; een goede pantserkoepel kost gemiddeld f 60,000 (1), zoodat men voor de 10 à 12 forten ook 100 à 120 koepels kan bouwen. Plaatste men deze in een enkele rij, dan zouden de tusschenruimten van 5 KM. tot hoogstens 600 M. verminderen; bij twee rijen koepels zouden deze nog slechts 1000 à 1200 M. bedragen. Ware elke koepel met 2 stukken bewapend, dan zou voor de bediening een bezetting van 20 man bijna voldoende zijn, en zoodoende zou de sterkte der gansche bezetting van deze fortenlinie niet meer dan ongeveer 2000 man bedragen.

Nu kan dit denkbeeld zoo maar niet zonder meer in toepassing worden gebracht, volstrekt niet; het is slechts de aanwijzing van een der middelen tot vervanging van de gewone fortenketens; een doelmatige toepassing wordt aan meerbevoegden overgelaten. Alleen zij nog opgemerkt, dat de pantserkoepel hier als zelfstandig werk wordt aanbevolen en daardoor aan de Maximiliaansche- en de Linzer-torens doet denken. Is dit een nadeel? Die vraag schijnt ontkennend te mogen worden beantwoord; immers, wanneer de koepel een onderdeel is van een gewoon fort, zal ook hij er onder lijden indien dit fort wordt aangevallen en beschoten. Het fort, groot als het is, kan gemakkelijk met succes worden bestreden; de koepels zullen het bezwaarlijk tegen den val kunnen vrijwaren en integendeel zelve met het fort vallen. Geheel anders wordt de toestand indien de koepel een zelfstandig werk uitmaakt; door zijn gering oppervlak is hij dan zeer moeilijk te treffen; wordt hij verder volkomen bomvrij gemaakt door een wijziging der vizierinrichting die het mangat doet vervallen (2), dan mag buiten twijfel worden

(1) We laten in het midden, in hoeverre deze cijfers voor ons land juist zouden zijn, doch zullen in het vervolg toch ook de verhouding der kosten van een koepel tot een fort als 1 tot 10 behouden.

(2) Dat — zooals von SAUER meent — het mangat een zwak punt der koepels zou zijn, wordt niet algemeen toegegeven. Een koepel, zoo beweren de voorstanders dezer opening, is geen levensverzekeringsinrichting en men behoeft ook het hoofd slechts zelden door het mangat te

beweerd, dat het met goed gevolg bestrijden alleen mogelijk zal zijn door het zwaarste geschut en dan nog alleen op afstanden van ten hoogste 1000 M. Had men alzoo twee, schaakvormig geplaatste, rijen koepels achter elkander met tusschenruimten van ongeveer 1000 M., zoo mag worden aangenomen, dat de aanvaller de eene rij ná de andere tot zwijgen zou moeten brengen, terwijl hij zelf daarentegen reeds onder het werkzame vuur van de tweede rij staat, wanneer hij de eerste met eenig gevolg beschiet.

Zijn de koepels zoodanig bewapend, dat zij elkanders gebreken in de vuuruitwerking aanvullen; m. a. w. zorgt men dat men overal even goed over vernietigend kartetsvuur als over geschutvuur met gestrekte banen en over worpvuur kan beschikken, dan zal de aanvaller het hard te verantwoorden hebben en ook weinig lust gevoelen om de tusschenruimten van zulke koepelketens te overschrijden, te meer omdat hij in de keel daarvan even goed aan het vuur is blootgesteld als in het front. Bovendien vormen de koepels uitnemende waarnemingstations, ook voor de nevenkoepels.

Om die redenen is niet wel aan te nemen, dat bij een dubbele rij koepels nog troepen tot een eigenlijke *verdediging* der tusschenruimten noodig zouden zijn; staan de torens dicht genoeg bij elkander, dan valt het moeilijk zich een denkbeeld te vormen van de wijze waarop een gewelddadige aanval zou kunnen gelukken. Natuurlijk moeten de koepels stormvrij worden geplaatst en de tusschenliniën met goede hindernissen worden voorzien; maar een troepenmacht, belangrijk sterker dan voor wachten en voorposten noodig is, zal de torengordel even goed kunnen missen als de verschanste legerplaatsen ten tijde van het gladde geschut. Even natuurlijk moeten de koepels niet met wiskunstige nauwkeurigheid worden verdeeld; integendeel, zij moeten, evenals andere werken, naar het terrein worden aangepast: op weinig toegankelijke punten late men ze geheel of grootendeels vervallen om zonder vermeerdering der kosten op een zeer bedreigd gedeelte de afstanden te kunnen verminderen of een derde rij te plaatsen.

Evenals het tegenwoordige fort aan het oude infanterie-carré doet denken, zoo heeft de torengordel overeenkomst met de tirailleurlinie. Hetzelfde denkbeeld ligt ten grondslag van de tusschenbatterijen, welke den tegenstander geen betere doelen opleveren dan hij zelf aanbiedt. Bij de koepelketen komt hierbij nog, dat de doelen den aanvaller veel meer weerstand bieden; zoodoende is een deel van het vraagstuk opgelost dat aan de versterkingskunst is gesteld.

Een ander voordeel voor den verdediger is, dat hij nu ontheven kan worden van alle moeite, welke de bewapening der tusschenlinie vordert, zoo-

steken, namelijk alleen dan wanneer men de stukken snel op een nieuw doel wil richten. Het groote voordeel van het mangat bestaat hierin, dat men zich spoedig kan inschieten, wat anders onmogelijk is. Is spoedig inschieten van weinig belang, dan gebruikt men een indirect vizier, zoodanig geplaatst, dat de koepel juist 180° moet worden omgedraaid, nadat men dit vizier nauwkeurig op het doel heeft gericht.

mede van de zorg dat hij niet tijdig gereed zal komen en zich vergissen in het front van aanval. Alle tusschenliniën zijn op deze wijze te allen tijde op de beste wijze verzekerd, en ook dit mag niet worden onderschat; hoe veelzijdig de aanval ook moge zijn, overal zal hij zonder veel moeite worden afgeslagen, nog wel zonder een buitengewone hoeveelheid bezettingstroepen. Dit laatste voordeel is zóó groot, dat het verdeelen der groote tusschenruimten in kleinere door middel van koepels, verreweg de beste methode schijnt om die tusschenruimten tegen gewelddadige aanvallen te verzekeren.

Op deze wijze verkrijgt de verdediging van moderne vestingen weder die tactische eenvoudigheid, welke haar thans te eenenmale ontbreekt, omdat de vestingoorlog nu nog uit twee zeer onderscheidene gedeelten bestaat: nl. uit den strijd tusschen de bezettings- en belegeringstroepen, en den geschutstrijd. Kan de aanvaller de troepen in de tusschenruimten buiten gevecht stellen, dan zal hij deze ook kunnen forceeren zonder het verdedigende geschut vooraf tot zwijgen te hebben gebracht; bij de koepelketen is dit onmogelijk te achten.

Bij den aanleg van nieuwe vestingen of fortentketens zou men op deze wijze de kostbare gedetacheerde forten kunnen laten vervallen; bij bestaande ketens blijven daarentegen de forten behouden, omdat zij nog het belangrijke voordeel opleveren van uitstekend logies te bevatten voor de rustende troepenafdeelingen, mits zij door goede maskes aan 's vijands oog worden onttrokken en aan den eigenlijken geschutstrijd geen deel nemen.

Mocht de koepelgordel hier of daar zijn doorgebroken, dan kunnen aanvallen op de achterliggende vesting, in het bijzonder de daarvoor noodige toevoeren, uit de meest naastbijgelegen onvernielde koepels nog ten zeerste worden vertraagd; beschikt de verdediger over een troepenmacht zooals thans voor bescherming der groote tusschenruimten noodig zijn, dan zal deze eveneens nog volstrekt niet te verwerpen diensten kunnen bewijzen.

Geld zal deze versterkingswijze zeer zeker kosten; de vraag is slechts of het bedrag hooger zal zijn dan dat, waartoe de hulpmiddelen zullen leiden welke anders in den loop der tijden zullen moeten worden toegepast, om de gevaren af te wenden waarmede worpvuur en bombardement de bestaande vestingen hoe langer zoo meer, en op steeds grooter wordende afstanden, bedreigen. Hoe groot is de vooruitgang, waarin zich de handvuurwapens verheugen, sedert nog niet volle 20 jaren geleden alle Europeesche staten tot het besluit kwamen om het voorbeeld van Pruisen te volgen en achterladers in te voeren! Heeft men daardoor niet het recht tot het vermoeden, dat ook het getrokken geschut nog op geweldigen vooruitgang zal kunnen wijzen? Sedert wanneer spreekt men weder van worpvuur, en welke resultaten zijn daarmede reeds verkregen!

Gaat het den lezer als ons, dan zal hij aanvankelijk niet weinig sympathie gevoelen voor een stelsel, dat in elk geval als de uiting van een volkomen

logischen gedachtengang moet worden beschouwd; doch, na rijper overweging zal hij moeten erkennen, dat die sympathie toch eigenlijk wel eenigszins voorbarig is, zoo lang het stelsel verkeert in den staat van embryo, waarin VON SAUER het heeft gelaten. Het is toch genoeg bekend hoe breed dikwijls de klove is, welke tusschen een in groote trekken neergeschreven algemeen ontwerp en de practische uitvoering daarvan ligt. Zoolang VON SAUER niet met een uitgewerkt plan voor het licht treedt, loopt men gevaar tegen windmolens te vechten, indien men zijn ontwerpen aan een geregelde critiek onderwerpt; we zullen ons daarom bepalen tot het maken van eenige opmerkingen en het doen van een paar vragen (1).

Afgaande op de gegevens van SCHUMANN moet de bovendikte der ommanteling van een koepel — voorpantser met gronddekking te zamen — minstens 15 M. bedragen, zoodat het bovenvlak van een fortkoepel allicht 30 M. middellijn verkrijgt, zelfs in de onderstelling dat aan de achterzijde met minder kan worden volstaan. Ligt dit bovenvlak horizontaal en op 4 M. boven het natuurlijke terrein, een hoogte die wel als een minimum zal moeten worden beschouwd; laat men verder het talud der gronddekking onder $\frac{1}{5}$ afvallen tot op maaiveldshoogte, dan heeft het oppervlak hier 40 M. middellijn. Dit doel is reeds niet meer *klein* te noemen; en aangezien de voorpantsering het zwakke punt is van een koepel, zoo gaat reeds een belangrijk gedeelte verloren van het voordeel, dat deze voorwerpen een zoo slecht doel voor de aanvallende artillerie zijn.

Hoe zal nu de stormvrijheid worden verzekerd? Straks zullen we zien op welke wijze SCHUMANN dit wil doen, zonder gebruik te maken van de gewone bekleedings- of vrijstaande muren; doch naar onze meening verkrijgt hij op die wijze weinig meer dan de stormvrijheid welke te velde bereikbaar is, zoodat wij de thans gebruikelijke hulpmiddelen veel meer afdoende vinden. Aanvankelijk hoog terrein vooropstellende, en caponnières benevens koepels voor revolverkanonnen bij zoo kleine werken willende vermijden, evenals versnippering der bezetting in contrescarpgalerijen enz., komt het ons noodig voor, den fortkoepel te voorzien van een rondgaande escarpgalerij, die bij een middellijn van 40 M. ruim 125 M. lang wordt; verder van een gracht, een bekleede contrescarp en een glacis. Zoodoende verkrijgen we een fort, wel is waar nog van geringe afmetingen, maar dat er toch geheel anders uitziet, en ook een gansch ander doel vormt, dan de enkele koepel

(1) In de Maart-aflevering van de *Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine* wordt door v. S. (zeer waarschijnlijk VON SAUER) een recensie geleverd van SCHUMANN's Panzerlafetten; daaruit blijkt, dat v. S. in 1ste en 2de linie alleen koepels voor revolverkanonnen wil, en daarachter voor zwaar geschut. Of elke koepel stormvrij zal zijn, dan wel achter de eene of andere hindernis neergezet worden, is niet zeer duidelijk; wij gelooven dat het laatste de bedoeling is. Zouden in dit geval nacht, nevel enz. geen zeer gevaarlijke vijanden kunnen worden? En is één revolverkanon per 500 M. eener linie voldoende, om deze onneembaar te maken? We zouden die vragen niet gaarne ten voordeele van dit stelsel willen beantwoorden, en nemen daarom verder aan dat stormvrijheid voor elken koepel een noodzakelijkheid is.

die door worpvuur nauwelijks te treffen is. Daardoor ontstaan bovendien nog twee andere nadeelen, namelijk de grootere bezetting en de enorme kosten.

Wat de bezetting aangaat, indien we aannemen dat 2 man infanterie per 3 M. escarp-galerij noodig zijn, zal men ons zeker niet van overdrijving kunnen beschuldigen; elke fortkoepel heeft dus 80 man vaste infanteriebezetting noodig; bedenkt men nu dat von SAUER elk fort wil vervangen door 10 koepels, dan blijkt dat de infanteriebezetting van elk fort 800 man kan bedragen zonder nog die van de fortkoepels te overtreffen! Veel winst zal in dit opzicht dus bezwaarlijk worden verkregen; die winst zal op de artillerie wellicht grooter zijn, ofschoon ook niet zóó belangrijk, want een 20-tal kanonnières worden per fortkoepel noodig geacht, overeenkomende met 200 per gewoon fort.

Betreffende de kosten is de berekening lastiger; we zullen daarom met een paar aanwijzingen volstaan. Zooals daareven werd opgemerkt, is de escarp-galerij 125 M. lang, terwijl de contrescarpmuur bij een 10 M. breede gracht een straal verkrijgt van 30 M. en alzoo een ontwikkelde lengte van ongeveer 190 M. Voor 100 à 120 fortkoepels komt men op die wijze tot waarlijk eerbiedwaardige cijfers, en dit zal zuinige regeeringen allicht tot de vraag brengen, of men maar niet liever 2 of meer koepels in dezelfde stormvrije ommanteling zou plaatsen; dan wordt het doel echter alweer grooter; er zal spoedig aandrang komen tot *flankeering* van de grachten, en het zou niet te verwonderen zijn, indien men zoo van stap tot stap de *fortkoepels* zag overgaan in *koepelforten*, wat zeer zeker de bedoeling van von SAUER wel niet zal zijn.

In laag terrein kunnen ongetwijfeld de escarp-galerijen en de contrescarpmuren vervallen; door de breede natte grachten worden de forten echter ook grooter en de grachten zelve langer. Ten andere houdt nu elk denkbeeld van een eigenlijke grachtsverdediging op, tenzij men afzonderlijke caponnières of mitrailleurse-koepels bouwt; de koepels voor lange kanonnen, voor houwitsers, en die voor mortieren kunnen namelijk wel is waar in meerdere of mindere mate de nadering tot de contrescarp bemoeilijken, doch zoo goed als onmogelijk tot de eigenlijke grachtsverdediging medewerken. Ook met natte grachten komt men alzoo tot tamelijk groote werken, of juist gezegd tot nog grootere werken dan in hoog terrein, en zal de drang zich daarom spoedig doen gevoelen om méér dan één koepel in zulke aardewerken te vereenigen.

Welk een enorme doode massa verkrijgt men op deze wijze in elk geval! We maakten die opmerking ook vroeger, nl. op bladz. 222 van de *Duurzame Versterkingskunst*, naar aanleiding der beschrijving van een soortgelijk fort, reeds voor 3 jaren ontworpen, in de onderstelling dat de open wal een onhoudbare standplaats voor den verdediger zou zijn, welke stelling toen in de Vereeniging ter beoefening der Krijgswetenschap door den toenmaligen

Kapitein A. Kool werd besproken (1); een bewijs, dat ook in Nederland reeds verscheidene jaren lang het oog wordt gehouden op den vooruitgang der artillerie.

Zullen nu, aannemende dat de zooeven genoemde bezwaren geen beletsel opleveren tegen de toepassing van het stelsel VON SAUER, de fortkoepels met hunne tusschenruimten van ten minste 500 M., den verdediger kunnen ontslaan van het bezetten dier tusschenruimten door meer troepen dan voor *bewaking* noodig zijn, zooals VON SAUER aanneemt? We meenen dit met alle bescheidenheid te moeten betwijfelen, en we beroepen ons daartoe op.... den generaal VON SAUER. Misschien is de beknoptheid welke we ons ten plicht stelden oorzaak, dat in de vorige bladzijden niet zoo scherp als in de geschriften van dezen Generaal zelven, uitkomt, hoe weinig waarde hij hecht aan enkele stukken voor het afslaan van een stormcolonne. Bij den uiteenzetting van de aanvalswijze der toekomst blijkt dit reeds eenigermate, maar het komt vooral uit bij zijn critiek van de ontwerpen van BRIALMONT, in het bijzonder van diens forten met reduits. Bepalen we ons tot deze laatste. Daar staan een à twee koepels in het reduit, geheel aan 's vijands oog onttrokken en in een volmaakt stormvrije enveloppe, waarvan de gracht uit escarp- en contrescarpgalerijen worden verdedigd; en toch meent VON SAUER, dat het aan den ingedrongen troep niet veel moeite zal kosten dat reduit in korten tijd te veroveren. Bedriegen we ons dan zoo volmaakt, indien we meenen dat daardoor, volgens VON SAUER zelven, de fortkoepels de tusschenlinie niet stormvrij maken en dat men aan die werken alleen de verdediging van de tusschenruimten niet mag overlaten?

Alles bijeen genomen gelooven we met het bovenstaande een kleine bijdrage te hebben geleverd voor ons oordeel, dat VON SAUER als vestingbouwkundige minder hoog staat dan we hem als tacticus en artillerist meenen te moeten plaatsen; en ook voor onze meening, dat de kosten van koepelketens — althans zoolang de fabricage der koepels als het ware in de handen van een enkele firma is die zonder concurrentie hare prijzen vaststelt — over het geheel genomen zóó groot zijn, dat men tot het maken daarvan eerst dan mag overgaan, indien overtuigend is gebleken, dat het doel niet even goed op andere wijze te bereiken zal zijn. En, zooals wij later zullen trachten aan te toonen, juist in Nederland is dit wel degelijk het geval.

(Wordt vervolgd.)

(1) Verslag der bijeenkomst van 29 Maart 1883.

HET ATJEH-VRAAGSTUK.

(Vervolg (1) van No. 6, bladz. 427.)

II.

Het werk, dat wij thans te beschouwen hebben, is zeker geen alledaagsche arbeid. Een onderwerp behandelende de aandacht meer dan overwaard, meegedeeld door den oud-Gouverneur zelf, een man van grooten naam en hoog gezag. . . . 't kan niet anders of »*Mijne ervaring van Atjeh*» in aangenamen vorm, in boeienden stijl geschreven, schijnbaar zoo gemoedelijk, schijnbaar gevende des Keizers wat des Keizers is, moet indruk maken, en meeslepen hen (2), die met den waren toestand *niet* bekend zijn. En aangezien de meerderheid, zelfs van de toongevers der natie, zich niet door eigen aanschouwing en studie een zelfstandig oordeel hebben gevormd, is dit werk daarom des te gevaarlijker, en is bestrijding daarvan, voor hen, die van het onjuiste, ja verderfelijke der voorstellingen overtuigd zijn, *plicht*.

De oud-Gouverneur PRUIJS VAN DER HOEVEN behoorde ongetwijfeld tot een der meest verdienstelijke civiele ambtenaren van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement. Bekwaam en doortastend, niet vreezende zooals zoovelen in Indië — en elders — zich te branden aan koud water, maar vol energie, vaak op eigen verantwoording doorzettend wat eenmaal door hem voor goed of noodig werd gehouden, kunnen wij ons zeer goed voorstellen, hoe de

(1) Terwijl wij door omstandigheden buiten onze schuld verhinderd waren in de Juli-aflevering van *De Militaire Spectator* ons artikel van de vorige maand voort te zetten, zagen sedert twee nieuwe opstellen naar aanleiding van het werk van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN het licht nl.: »Phrasen en feiten» van P. F. LAGING TOBIAS en »Geen strijd, maar getuigenis» van den Heer KIELSTRA (Juli-aflevering, *Tijdspiegel*). Met verwijzing naar die twee uitnemende artikels, die de waarde van »*Mijne Ervaring van Atjeh*» voldoende toelichten, kon ons werk op verschillende punten worden verkort, en is daarentegen het geschiedkundig overzicht meer uitgewerkt.

(2) Men denke b. v. slechts aan de lofrede op dit werk, waartoe iemand als de Heer SCHAEPMAN zich in »*de Tijd*» van 13 Mei liet verleiden.

ambtenaren, die onder hem gediend hadden of zelfs hem slechts van naam kenden, met hem waren ingenomen, en zich van zijn bestuur alle heil voorstelden, zooals ons tijdens zijn verblijf als Regeeringscommissaris te Atjeh herhaaldelijk bleek.

Zijn die verwachtingen verwezenlijkt?

Een nauwlijks overwonnen land, en vooral niet een land bewoond door een Aziatisch volk, allerminst een land waar de oorlogsfakkelt zoo lang heeft gewoed, en de hartstochten door eeuwenlangen haat, wraak en fanatisme zijn opgezweept, is rijp voor een civiel bestuur. In zulk een land *moet* het militair en het civiel bestuur onverdeeld in één hand berusten, en wel in handen van het eerste, omdat daardoor alleen aan de legermachine, — het hoofdwerktuig nog tot het bewaren van orde en rust — een behoorlijke en snelle werking kan worden verzekerd.

Is dit reeds in Europa waar, en wordt dit daar dan ook toegepast door krachtige Regeeringen — men denke slechts aan het militair bestuur over het Rijksland, Elzass-Lotharingen — des te meer is dit noodzakelijk tegenover Inlandsche volken, die, minder ontwikkeld, meer door vrees moeten worden geregeerd (1), die meer eerbied koesteren voor den militair, de macht, die hen tot onderwerping dwong, dan voor den burger, die eerst verschijnt als de strijd is beslist.

De miskennis van deze eenvoudige waarheid heeft ons op Sumatra reeds meermalen bloedige offers gekost tot men ten slotte weer tot het eenhoofdig, militair bestuur zijn toevlucht moest nemen. Zoo in den Padri-, zoo in den Atjeh-krijg.

De noodlottige gevolgen van de ontijdige vervanging van den Militairen Gouverneur moeten dus in de eerste plaats geweten worden aan hem, die gehoor gevende aan nimmer bewezen lasterlijke beschuldigingen, aan de zucht om in de geschiedrollen van Nederlandsch-Indië als de bevrediger van Atjeh te worden geroemd, den Generaal VAN DER HEIJDEN als bestuurder ontsloeg en den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN in zijn plaats stelde.

Is dus de invoering van het civiel bestuur ongetwijfeld als de hoofdoorzaak van onze rampen te beschouwen, de persoonlijkheid van den civielen Gouverneur, heeft die o. i., ondanks zijn groote bekwaamheden, juist *par les défauts de ses qualités*, nog zeer bespoedigd en verergerd.

In de overtuiging, dat de toestand toen hij het bewind aanvaardde »zeer bevredigend» (2), en de eigenlijke oorlog geëindigd was; vermeenende, dat daarmede de taak van het leger vervuld, en orde en rust voortaan voldoende, ja beter door politie waren te handhaven, waarin hij zijne eer stelde; vermeenende verder de bevolking door grootmoedigheid en rechtvaardigheid te

(1) Men denke b. v. aan het oordeel van NAPOLEON I over de heerschappijvoering over een overweldigd Mahomedaansch volk tijdens zijn bewind in Egypte: »obéir c'est craindre.»

(2) Zie de rapporten van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN over April en Mei 1881 aan de Regeering.

moeten en te kunnen winnen; vermeenende dat het eigenbelang van de bevolking en hare hoofden, waar hij de toestanden zooveel mogelijk naar de oude Atjehsche adat regelde, voldoende tegen opruïingen en werkingen van buiten zou bestand zijn, en hij aldus Atjeh volgens de wenschen der bevolking zou kunnen organiseren en pacificeeren, schoof hij het leger op zijde, en zette zich met zijn civiele ambtenaren en Inlandsche hoofden aan den arbeid. In het volle geloof in de juistheid zijner inzichten, in het vaste vertrouwen op haar verwezenlijking langs den door hem afgebakenden weg, schonk hij opzettelijk zeer weinig aandacht aan het optreden van aanvankelijk enkele, later meerdere benden, wier aantal en stoutmoedigheid intusschen toenam, naarmate zij meer ongestraft hun rooverbedrijf konden uitoefenen en de kracht van het leger verlamd zagen; onderschatte hij ook toen nog de macht der door deze gebeurtenissen herlevende oorlogspartij en de kracht van het door haar opgezweept godsdienstig fanatisme; bleef hij doof voor waarschuwingen, en blind voor de teekenen des tijds; wilde hij de werkelijkheid niet erkennen. Zelf aldus de grootste vijand van zijn eigen meerendeels juiste theorieën, verstoorde hij op die wijze de vruchten van zijn eigen werk, en terwijl hij van den aanvang af de kwaadgezinden niet voldoende in toom hield, hun de gelegenheid liet zich uit te breiden en te versterken, en de goedgezinde bevolking daarentegen niet voldoende ondersteunde, dwong hij deze ten slotte zich in de armen onzer tegenpartij te werpen, zoodat ten laatste bijna niemand meer te vertrouwen, en 't nergens meer veilig was buiten onze versterkingen.

Aldus sloopten een te groot zelfvertrouwen, verbonden aan geringschatting zijner tegenstanders, een te groote vasthoudenheid aan eenmaal opgevatte meening gepaard aan een verregaand optimisme en — *last not least* — een totale miskennis van den werkkring en de roeping van het leger, binnen een tweetal jaren het moeilijke werk door zijn voorgangers ten koste van jaren strijds, stroomen bloeds en tonnen gouds tot stand gebracht.

Dit hebben wij nader in de volgende bladzijden aan te toonen.

De eerste aanleiding tot onzen achteruitgang is ongetwijfeld te zoeken in de intrekking der militaire patrouilles. Had de Generaal VAN DER HEIJDEN in Augustus 1879 na het eindigen van den oorlog er de Indische Regeering op gewezen: »dat de rust en de veiligheid in de nieuw onderworpen streken bewaard moesten worden door *eindelooze patrouilleeringen*; dat lange en voortdurende marschen aanhoudend door kleine patrouilles moesten worden gemaakt om kwaadwilligen op te sporen, onrustige kampongs in bedwang te houden, de gemeenschap tusschen onze verder van elkander gelegen posten te beveiligen'', enz.; had de Generaal nog bij het overgeven van den dienst (6 April 1881) zijn toespraak aan den nieuwen Gouverneur met de waarschuwing geëindigd: »groote voorzichtigheid blijft geboden om de vrucht van jaren niet in gevaar te brengen'', zoo vermeende de Heer PRUIJS VAN

DER HOEVEN al die waarschuwingen in den wind te mogen slaan. Zich grondende op zijn ondervinding in het Palembangsche, — onder geheel andere omstandigheden — vermeende hij orde en rust voldoende door Inlandsche politie te kunnen handhaven, en de hulp van het leger daarvoor dus te kunnen ontberen.

»*Met* (Sic!) den gewestelijken militairen commandant (bladz. 37 en 38 van »Mijne Ervaring») werd daarop de volgende regeling vastgesteld: Binnen den kring onzer militaire posten, waarvan voor elk het rayon werd bepaald en langs alle wegen en paden die posten verbindende, zouden door hem al de maatregelen genomen worden, die hij voor de veiligheid der posten en wegen noodig oordeelde. Militaire excursies buiten den kring onzer stellingen, die voor het afslaan van aanvallen noodig zouden zijn, uitgezonderd, zouden alleen plaats hebben in overleg met mij. Zooveel mogelijk zou bij die gelegenheid een ambtenaar de troepenmacht vergezellen voor de aanraking met personen tot de Inlandsche bevolking behoorende. Waar het gold het bereiken van een politiek of bestuursdoel, zou de commandant van den troep, voor zooveel dit met zijn verantwoordelijkheid was overeen te brengen, de door den ambtenaar aangegeven route volgen en hem steunen in het volbrengen zijner opdracht. Bij vijandelijke ontmoetingen moest hij echter naar eigen inzichten handelen».

»Nimmer heeft te Atjeh zelf deze regeling tot eenige moeilijkheid of misverstand aanleiding gegeven, steeds hebben officieren en ambtenaren op hunne tochten elkaar wederkeerig gesteund en hulp geboden; menigmaal is het voorgekomen, dat door de tegenwoordigheid van den met terrein, volk en taal bekenden ambtenaar een militair succes behaald, een onheil voorkomen is. Mij werd o. a. door een hoofdofficier, die een colonne op den bekenden tocht naar Selimoen commandeerde, verklaard: Zoo wij den controleur KAMP niet bij ons hadden gehad, die er achter kwam dat Imam Longbata met een sterk gevolg in de buurt gelegen was en wij daardoor niet tijdig maatregelen hadden kunnen nemen voor een veiligen terugtocht, zouden wij vermoedelijk in groote moeilijkheden zijn geraakt. De door de soldaten genoemde klapperpatrouilles, — omdat ze in de kampongs wel klappers kregen, maar nooit kwaadwilligen vonden, — werden afgeschaft, aangezien ze voor den troep uiterst vermoeiend waren en geen uitkomsten opleverden», enz.

Wij hebben die bladzijden in haar geheel weergegeven omdat het een uiterst belangrijk punt — de regeling van de verhouding tusschen het militair en het civiel gezag — betreft, en hier onder een zeer schoon kleed veel ongerechtings verborgen ligt.

In de eerste plaats geeft het woordje *met* den gewestelijken militairen commandant, een eenigszins verkeerden indruk van de juiste toedracht. De Militaire Commandant, de Kolonel HAUS ten zeerste overtuigd van het nut, neen van de noodzakelijkheid van de bestendinging der patrouilleeringen tot het handhaven der rust, maar ingevolge zijn instructie die niet op eigen

autoriteit mogende bevelen (1), verzocht den civielen Gouverneur hem daartoe een schriftelijke aanvraag te doen toekomen. Deze kon zich echter daarmede niet vereenigen. Die militaire patrouilles waren z. i. onnoodig, »omdat ze in de kampongs wel klappers kregen, maar nooit kwaadwilligen vonden." Is dan het hoofdoel, mag men vragen, kwaadwilligen te vatten, of hen te beletten zich te verzamelen, hun plannen te volvoeren? Is niet juist het *voorkomen* van het kwaad het streven van den vooruitzienden staatsman? Anders dacht evenwel de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN er over. »Het is bijna ondoenlijk" — zoo schreef hij aan de Indische Regeering (Maart 1882), zie later — »voor een militaire patrouille zich te bewegen zonder dadelijk door de Atjehers op de eene of andere wijze bemerkt te worden. Aanrakingen met de militaire macht worden door de maraudeurs stelselmatig vermeden, zij geven hun plannen op, zoodra zij gewaar worden, dat militairen in aantocht zijn" (2). Welnu, zou men vragen, bewijst dat niet juist het nut der patrouilleeringen?

»Het zien loopen", beweert de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN verder op bladz. 39 van zijn werk, »maakt geen indruk, wel het raakslaan wanneer het noodig is". Het zien loopen van militairen zou geen indruk maken (3)! Neemt men dan niet juist het tegendeel waar bij alle mogelijke woelingen, oproeren, enz. als onlangs nog in Belgie of te onzent te Enschede? Het eenvoudige zien, de komst van militairen bedaart vaak de ontstelde gemoe-deren, geeft dezen moed, boezemt de woelgeesten ontzag in, doet de kwaadwilligen verloopen.

De civiele Gouverneur meende ook, dat de militaire patrouilles de welgezinde bevolking in onrust hielden! Of deze ooit voor onze troepen bevreesd was! Men denke b. v. slechts hoe deze door de bevolking ontvangen werden op den terugtocht van Selimoen, (zie het door ons vermelde op bladz. 422 van *De Militaire Spectator*) en bij zooveel andere gelegenheden! Het tegendeel is juist het geval. Hoe menigmaal waren wij ook niet getuige, dat de welgezinde bevolking om militaire posten in de nabijheid verzocht, omdat zij daarin een waarborg voor haar veiligheid zag! Zoo was ook de herhaalde verschijning van soldaten voor haar een reden tot geruststelling. Zij voelde de machtige hand van de »compagnie" beschermend over haar. Neen de

(1) Volgens Art. 7 van de Instructie voor de militaire kommandanten buiten Java en Madura G. B., dd. 11 Januari 1837, N°. 8. »Indien dit echter binnenlandsche onlusten op ons gebied betreft, zal de militaire autoriteit hare hulp niet verleen en dan op schriftelijke aanvraag daartoe van wege de civiele autoriteit", enz.

(2) Diezelfde militaire beschouwingen hoorden wij reeds herhaaldelijk tijdens de heer PRUIJS VAN DER HOEVEN als Regeeringscommissaris te Atjeh was, van zijne — toenmalige — geestverwanten. Omdat het achterhalen van de maraudeurs voor de militairen moeilijk was — niet onmogelijk, zie later — werd het geheele moreele voordeel van hun verschijning weggecijferd!

(3) De Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN is wel eenigszins in tegenspraak met zichzelf als hij aan de enkele verschijning van een oorlogsschip — lang zoo vrij toch niet in zijn bewegingen als de militaire macht — *wel* een grooten invloed toeschrijft, (bladz. 50) — maar op dat schip was hij ook zelf!

eenigen, die belang hadden bij het weren onzer troepen, dat waren de slechtgezinden. Hebben deze soms, of hun sluwe hoofden, den Gouverneur een dergelijke ongerijmde meening in 't oor geblazen? In elk geval, viel die dan bij de bekende gezindheid van den civielen Gouverneur in zeer welige aarde.

Hoe 't zij, de pogingen door den Militairen Commandant aangewend om den Gouverneur van besluit te doen veranderen, waren vruchteloos. De Kolonel HAUS was daarop gedwongen de zoo beruchte commandementsorder uit te vaardigen, waarvan wij om zijn groot belang en omdat de voorstelling eenigszins afwijkt van die boven door den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN gegeven, den korten inhoud (1) hier samenvatten: »Buiten de patrouilles benoodigd voor de veiligheid der gemeente tusschen de posten mogen geen andere gezonden worden dan op speciale aanvraag van het civiel bestuur. Wordt op aanvraag hiervan overgegaan tot het uitzenden van een patrouille, dan behoort deze zooveel mogelijk, steeds door een besturend ambtenaar vergezeld te worden; arrestatiën geschieden dan door dien ambtenaar met zijn politie-personeel, de militaire macht verleent haren bijstand, wanneer de politie te kort schiet. Alleen in zeer speciale gevallen — en voor zijn eigen verantwoordelijkheid — mag die bijstand zonder machtiging van den Gouverneur worden ingeroepen».

»In algemeenen zin behooren de postcommandanten voortaan alleen zorg te dragen voor de veiligheid van hun post en van de onmiddellijke nabijheid daarvan, en behoort als regel te worden aangenomen, dat zij zich niet meer inlaten met het arresteeren en doen vervolgen van maraudeurs en roovers, vermits die taak op het civiel bestuur rust».

Wij behoeven hierbij weinig te voegen. Die order maakte in korte woorden het leger »vleugellam», en was de bron van groote rampen en catastrophes, zooals wij zoo aanstonds zullen zien.

Vooraf echter een paar opmerkingen betreffende enkele beweringen van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op de bovenaangehaalde bladzijden 37—39 van zijn werk. In de eerste plaats, dat vermelde regeling nimmer tot eenige moeilijkheid of misverstand tusschen de civiele of militaire ambtenaren zou aanleiding gegeven hebben. Wanneer wrok over miskennis, over onverdiende achteruitstelling — ondanks de fraaie woorden, die de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN thans in zijn werk voor het leger ten beste geeft — bitterheid en verontwaardiging over het in hun oog willens en wetens ten verdere voeren, zich nimmer in daden bij het officierkorps hebben geopenbaard, dan mag dit zeker meer aan het sterk ontwikkeld plichtsgevoel dan aan de juistheid der maatregelen van den Gouverneur worden geweten, die in elk geval vaak een zeer pijnlijke verhouding tusschen civiel en militair ambtenaar in het leven riep, zooals ook de Heer LAGING TOBIAS op bladz. 24 van zijn bovenvermeld werk zoo te recht opmerkt. Was toch b. v. uit een kampong geschoten,

(1) Zie voor den geheelen inhoud: KIELSTRA'S »Geen strijd maar getuigenis».

dan was 't natuurlijk een zeer moeilijk op te lossen vraag of de bewoners daarvan mede schuldig waren, dan wel of zulks alléén door kwaadwilligen was geschied, die zich daar bij toeval hadden opgehouden. Besliste de civiele ambtenaar in eerstgenoemden zin en legde hij de kampong boete op, dan liep hij bij de — geringe (1) — kans onschuldigen te treffen, het — groote — gevaar zich het misnoegen van den Gouverneur op den hals te halen, die in zijn politiek geloof aan de onschuld en oprechte bedoelingen der Atjehsche bevolking van het tegendeel niets wilde hooren. Nam hij de betuigingen van onschuld aan, dan wekte dit natuurlijk de verontwaardiging van de militairen op, die — en de uitkomst gaf hen maar al te dikwijls gelijk — meenden, dat de maatregelen van den Gouverneur alleen dienden om hen te binden, maar tegenover hen alles deden veroorloven. Gaf de verontwaardiging hierover zich bij de officieren, door eed en plicht gebonden, zich nog slechts in woorden lucht, zoo zal zeker niemand den grooten deprimeerenden invloed ontkennen, die zulks moest maken op den minderen militair, die van de hoogere politiek van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN natuurlijk niets begreep, maar zag hoe zijn kameraden werden vermoord, zonder dat hij het recht had hen te wreken, hoe de »sloebers" wanneer zij eens een enkele maal hem in handen vielen door het civiel bestuur in bescherming werden genomen, en hoe in plaats dat aan hen een kort recht geschiedde, zij vaak met de noodige plichtplegingen op vrije voeten werden gesteld.

Ziet gij Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, 't is niet het ongestadig klimaat van Groot-Atjeh, dat gij op bladz. 14 van uw werk de schuld zoudt willen geven van de onder uw bewind voor het eerst voorgekomen desertiën van Europeanen naar den vijand. Zeker zal niemand den invloed van het klimaat van een land op den aard der bevolking ontkennen. De flegmatieke bewoner van het vochtige Groot-Brittanië wordt aan gene zijde van den oceaan na verloop van tijden in het droge Noord-Amerika een zenuwachtige Yankee. Maar waar ongetwijfeld het grillig, wispelturig, onstuimig Atjehsch klimaat van geslacht tot geslacht zijn stempel gedrukt heeft op het Atjehsche volkskarakter, daar gaat 't toch niet aan, op dienzelfden grond een dergelijken invloed op den slechts hoogstens eenige jaren te Atjeh vertoevenden Nederlandsch-Indischen soldaat aan te nemen! Evenmin verklaart het gemis aan nationaal cachet — waaraan gij op bladz. 76 van uw werk die desertiën wilt wijten — voldoende deze omstandigheid. De eerste desertiën geschieden toch juist door volbloed Nederlanders (COHEN en VRIEZEKOLK). Neen, o. i. ligt de reden uitsluitend in het boven door ons opgemerkte, in het demoraliserende der bevolen passieve houding, waardoor de soldaat door wachtdiensten uitgeput, steeds beloerd en belaagd, maar belet ooit zelf een slag te slaan,

(1) *Geringe*, omdat wanneer de bevolking er werkelijk niet aan debet wilde zijn, zij de schieten zeer goed hadden kunnen beletten — in het eerste tijdperk van het bestuur van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN ten minste. In elk geval zou zij de aanwezigheid der maraudeurs tijdig hebben kunnen melden.

tot overspanning, vrees, vertwijfeling en wrok werd gebracht, en het overal elders beter geloofde, dan in het Nederlandsch-Indisch leger te Atjeh.

Onder datzelfde klimaat, bij hetzelfde gebrek aan nationaliteitsgevoel, bij niet minder zware diensten, en overigens alle omstandigheden dezelfde als jenever, spel, enz. die alle op bladz. 76 door den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN ter verklaring worden bijgebracht, kwamen die desertiën onder den Generaal VAN DER HEIJDEN nimmer voor, omdat toen een geest van initiatief de gemoederen opbeurde, en de soldaat onder zijn eigen hoofden erkend en gewaardeerd werd!

In de tweede plaats wenschen we slechts even aan te stippen, en verder voor rekening van den schrijver te laten zijn boven aangehaalde bewering, alsof menigmaal door de tegenwoordigheid van den met het terrein, volk en taal bekenden ambtenaar, een *militair* succes zou zijn behaald, of een onheil voorkomen.

Ons is hiervan geen voorbeeld bekend. Of moet daarvoor soms het verder meegedeelde met den Controleur KAMP dienen? Maar vooreerst geschiedde dat niet onder het bestuur van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, en kon dit dus ook niet voor de juistheid van zijn regeling bewijzen, en ten tweede twijfelen wij aan de juistheid der hier gegeven voorstelling. Maar al ware dit wel het geval, zou zulks dan niet meer pleiten *tegen* den colonne-commandant die zijn veiligheidsmaatregelen van de toevallige inlichtingen van een controleur — al was die dan ook zooals hier een zeer ervaren — liet afhangen, dan *voor* de noodzakelijkheid van het meevoeren van civiele ambtenaren te velde (1)? De andere colonne-commandant, wiens taak zeker veel zwaarder moest genoemd worden, maar geen controleur ter beveiliging bij zich had, wist intusschen zelf wel voor zijn veiligheid te zorgen. Ook was voor hem — en voor zoovele anderen — die toevoeging van civiele ambtenaren ter vermeerdering hunner kennis van het terrein, taal en volk niet noodig. Zij, die zoovele campagnes onder den Generaal VAN DER HEIJDEN achter den rug hadden, die zelf onder hem besturende ambtenaren waren geweest, die de »eindelooze patrouilleeringen" hadden meegemaakt, waren van land, volk en taal minstens even goed op de hoogte (2).

Het wordt echter tijd, dat we tot de gebeurtenissen op Groot-Atjeh terugkeeren en de gevolgen van de nieuwe regeling van den civielen Gouverneur nagaan.

Kwamen gedurende het laatste gedeelte van het Bestuur van den Generaal VAN DER HEIJDEN (na Samalanga, en niet zooals de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN het voorstelt, tijdens zijn verblijf als Regeeringscommissaris) zeer

(1) Men denke slechts aan de hiermede in veel opzichten overeenkomende instelling der »Gedeputeerden te Velde" geboekt in onze Vaderlandsche Historie, en het belemmerende, dat deze op den gang der militaire operatiën hebben uitgeoefend.

(2) Kwamen de Atjehers met hun klachten, aanwijzigingen, enz. niet dikwijls bij voorkeur bij de militaire commandanten al was een civiel ambtenaar in de nabijheid? Men denke onder meer slechts aan het gebeurde te Toengkoop.

enkele rooverijen voor, zooals dit trouwens in een nauwlijks overwonnen land niet anders te verwachten viel; bepaalden zich de maraudeurs in de eerste weken van het bewind van den civielen Gouverneur nog slechts tot kleine aanvallen op Inlandsche of Chineesche vestigingen of overvallingen van enkele personen; allengs toen hun pogingen met succes werden bekroond en zij door de weleer zoo gevreesde soldaten van de compagnie met rust werden gelaten, en deze zelfs met traagheid en machteloosheid schenen geslagen te zijn, vereenigden zij zich in grooter getale, vormden zij zich tot benden, en traden onder de leiding van TOEKOE DI TIROU, TOEKOE NJA HASSAN en PANG SAMEN steeds stoutmoediger op.

Een eerste feit van belang was de nachtelijke aanval van NJA HASSAN op de Chineesche wijk Penajoeng. De Gouverneur vermeldt dit op bladz. 42 van zijn werk: »Toen ik de schoten hoorde en vernam waar de aanval plaats had, verwachtte ik niets anders dan dat de Atjehers warm zouden worden ontvangen en hunne vermetelheid duur zouden betalen. Een kwartier lang knalden de schoten en hield het geraas aan der in hunne woningen gevluchte Chineezzen, die een vreeselijk misbaar maakten. Toen werd alles stil. De Atjehers trokken af, en toen *eindelijk* (1) een patrouille van Kota-Radja op het terrein verscheen, was er geen vijand meer te bekennen. Toch was er een compagnie te Gedah tegenover de brug van Penajoeng geposteed, die in weinige minuten een detachement had kunnen afzenden om de invallers te verdrijven en dat, zoo dit geschied was, hun zeker een gevoelig verlies zou hebben kunnen toebrengen. *De commandant* (1) *had echter op orders gewacht; dit was met andere wachtcommandanten ook het geval geweest*; hoe het zij, er was gewacht tot de vijand weg was, die gelukkig van al dat wachten onkundig, in zijn haast niets meer dan een Chinees dood schieten en voor een waarde van f 10 stelen kon. Het was een proef, maar die proef had hem geleerd, dat hij zich voortaan wat meer tijd kon gunnen om kwaad te doen. Ik wensch niemand te beschuldigen; allermint een blaam te werpen op onze militaire macht, die ik weet dit te goed, voor geen kleinigheid vervaard is; maar er is aan de machine een gebrek; waar 't aan ligt mogen de deskundigen beslissen; ze is deugdzaam, ze is sterk, maar ze werkt tegenover den Inlandschen vijand niet met genoegzame vaardigheid», enz. En als conclusie een paar regels verder: »Tegenover den Atjeher geldt vooral het spreekwoord: de eerste klap is een daalder waard».

Ja dat moogt gij wel opmerken Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, gij die dat juist onmogelijk, die de machine juist hebt lam gemaakt. Gij wensch niemand te beschuldigen! Dat ontbrak er nog slechts aan. Die commandanten, die volgens uw last alleen zorg te dragen hadden voor de veiligheid van hun post, die zich niet meer hadden in te laten met het arresteren en doen vervolgen van maraudeurs en roovers, vermits die taak op het

(1) De cursiveering is van ons.

civiel bestuur rustte, die alleen op schriftelijke aanvragen van het civiel bestuur hulp mochten verleen. . . . die commandanten handelden zeer juist.

Alleen hij, die in een juist onderworpen gewest zulke bevelen geeft, of doet geven, is te beschuldigen, en die proef, die den vijand leerde, dat hij zich wat minder behoefde te haasten, had u het verkeerde uwer maatregelen moeten doen inzien. Maar daarvoor moest meer gebeuren!

»Eenige Chineezen — zoo lezen wij verder op bladz. 43 — hadden zich tijdelijk gevestigd aan den voet van het gebergte tegenover onze vesting Lambaroe gelegen, om steenen te verzamelen en te vervoeren voor de verharding van den transportweg. Het vervoer geschiedde met karren waarvoor ossen werden gespannen. Onverhoeds wordt des nachts deze nederzetting door NJA HASSAN aangevallen, verscheidene weerlooze Chineezen werden gedood en een dertigtal ossen wordt buit gemaakt. Juist was er bij mij receptie toen het bericht van dezen aanval mij bereikte. Uit de pendoppo kon men op de helling van het gebergte de vuren zien van het vijandelijk bivouac. Met den gewestelijken militairen commandant en de te Anagaloeëng en Lambaroe bevelvoerende hoofdofficiëren werd het plan beraamd om NJA HASSAN den pas af te snijden, en hem de gemaakte buit te ontnemen. De controleurs van beide genoemde plaatsen zouden met bekwame gidsen de detachementen vergezellen, die tot dat doel in den vroegen morgen zouden oprukken. Onverwijld keerden de officieren en ambtenaren naar hun standplaatsen terug om de noodige maatregelen te nemen. Het welberaamde plan werd uitstekend uitgevoerd. Zonder een man te verliezen werd al het geroofde aan den vijand weer ontnomen, en ontvingen de kloeke manschappen, die de Atjehers tot in het gebergte hadden nagezet, van den aannemer, aan wien de ossen toebehoorden een hun welkom geschenk”.

Dit verhaal klinkt zeer fraai, maar de werkelijkheid is weer eenigszins anders. Volgens het officieele rapport (1) geschiedde de aanval in den morgen van den 3den Juni 1881, de dag ging met een onderzoek van het civiel bestuur voorbij, waaruit bleek, dat de roovers zich met hun buit naar de heuvels van Lamkrak hadden teruggetrokken, en eerst den volgenden dag rukten na verkregen machtiging van den Gouverneur, twee patrouilles uit, elk door een controleur vergezeld, die het grootste deel (niet alle) der medegenomen ossen (vijftien niet dertig) terug vonden. Moge dit resultaat in dit bijzondere geval — dat in elk geval bewijst dat militairen nog wel maraudeurs kunnen achterhalen, zelfs bij de aanmerkelijke vertraging, die hier plaats had — zeer gunstig zijn te noemen, toch blijkt opnieuw hoeveel tijd met die overleggingen, onderzoekingen en machtigingen verloren is gegaan.

Vroeger onder den Generaal VAN DER HEIJDEN — en ook onder elk ander militair bestuur — zou onmiddellijk bij het hooren der schoten zijn uitgerukt,

(1) Zie KIELSTRA: »Atjeh onder het Bestuur van den Gouverneur PRUIJS VAN DER HOEVEN” *Indisch Militair Tijdschrift*, N°. 3 en 4 1886, alsmede het reeds boven vermelde Tijdspiegel-artikel: »Geen strijd maar getuigenis.”

en de benden belet zijn rustig haar gang te gaan met plunderen en moorden. Ook thans zou, zooals de Heer KIELSTRA meedeelt, de Militaire Commandant van Lambaroe zich onmiddellijk met een gereed staande compagnie naar Biloel hebben willen begeven, maar de controleur vermeende hiertoe zijne toestemming niet te mogen geven zonder autorisatie van den Gouverneur!

Korten tijd hierna (16 Juni) maakte een vijandelijke bende opnieuw gebruik van de opgedane ondervinding omtrent de langzame werking der militaire macht. Zij deed toen 40 à 50 man sterk, een aanval op het Chineesche kamp te Anagaloeëng.

»Deze wijk — zooals de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN verder op bladz. 45 meedeelt — evenals die te Kota Radja, Lambaroe, Glé Kambing en Toengkoep op tamelijken afstand van onze versterking aangelegd, lag geheel open en bestond hoofdzakelijk uit kleine winkels, waar het garnizoen zich van de noodige gerieflijkheden kon voorzien; voorts vond men er gedelegeerden van pachters. Het etablissement van den aannemer voor de voeding van het garnizoen was op eenigen afstand aan de rivier gebouwd. Dit en de Chineesche wijk werden door vooruitgeschoven militaire posten bewaakt. Door spionnenberichten wist men, ook de Commandant van Anagaloeëng, dat NJA HASSAN een aanval beraamde op die Chineesche nederzetting. Daar komt op een avond een bediende van den gedelegeerde van den opiumpachter zich bij den Militairen Commandant melden, om hem mede te deelen dat een bende Atjehers in aantocht is; kort daarop knallen er schoten èn in de richting van den Chineeschen kamp, èn in die van het fort (benting). De laatste aanval was een schijnvertooning, die maar al te wel gelukte. De Commandant laat door een signaal de wachtposten van de Chineesche wijk en het etablissement van den aannemer, op het fort terugtrekken en terwijl de soldaten daar binnen de alarmstelling innemen, wordt in de Chineesche wijk geplunderd, brand ontstoken en een verschrikkelijk bloedbad aangericht. Toen een half uur daarna twee patrouilles met omtrekkende beweging de plaats van het onheil naderden, waren de Atjehers met hun buit reeds verdwenen.»

Commentaar is ook hier overbodig, 't is treurig, maar gij hebt geen recht U hierover te beklagen, civiele Gouverneur, tu l'as voulu!

Voor het eerst na het eindigen van den oorlog in 1879 hadden nu weer Atjehers het gewaagd een versterking te beschieten; ook dat voorbeeld zou spoedig door meerdere gevolgd worden.

In den nacht van 3 op 4 Juli werd Glé Kambing door de bende van PANG SAMEN beschoten, drie dagen later in den nacht van 6 op 7 Juli, poogden kwaadwilligen de bijgebouwen van Long Lemoh in brand te steken. Bij voorkeur wendden zich echter de vijandelijke benden omstreeks dezen tijd nog tegen enkele personen en Chineesche of Inlandsche nederzettingen — zoo werd b. v. in deze zelfde maand die bij de steenbakkerij van Pagger Aier geplunderd en uitgemoord — nu en dan, wanneer de kans gunstig scheen, begonnen [zij] intusschen ook tegen onze, tusschen de posten marcheerende,

patrouilles op te treden. Zoo werd een transport, dat zich op 9 Juni van Panteh Karang naar Anagaloeëng begaf door een 40-tal Atjehers beschoten.

Het was onder deze meer en meer bedenkelijk wordende omstandigheden, die op herleving van den guerilla-krjg wezen, dat de Militaire Commandant in Augustus opnieuw op de zaak der patrouilleeringen terugkwam en op de wederinvoering aandrong. Ook thans wilde de Gouverneur nog niets daarvan hooren. Nog altijd geloofde hij door zijn politieke maatregelen de kwaadwilligen meester te worden, nog altijd hoopte hij, dat het belang der bevolking en hoofden om het Gouvernement te steunen, het zou winnen op verwantschap en fanatisme.

Aldus bleef de vicieuse toestand gehandhaafd tot groot voordeel natuurlijk voor de kwaadwilligen, die zich al meer en meer begonnen te organiseeren. Steeds ging de veiligheid achteruit, zooals kan blijken wanneer men slechts de verrichtingen der vijandelijke benden uit het Koloniaal Verslag of uit KIELSTRA'S »Atjeh onder het Bestuur van PRUIJS VAN DER HOEVEN» nagaat: Wij vinden hoofdzakelijk daaruit in 't kort:

9 Augustus 1881. Aanval op een transport van Toengkoep naar Lamjong. 1 sergeant gesneuveld.

18 Augustus 1884. Aanval op de veekraal te Pendeti in de onmiddellijke nabijheid van Kota Radja. 1 sergeant gesneuveld, 2 soldaten en 2 koelies gewond.

29—30 September 1881. Tjot Basatoel hevig beschoten.

Hierna korten tijd rust daar de maraudeurs zeer geteisterd werden door ziekten.

25 November 1881. Aanval op een transport van Ketapan Doewa naar den Kraton. Van de 5 man waaruit het detachement bestond, 3 gedood, 1 gewond.

Een geheel bataljon stond in de onmiddellijke nabijheid onder de wapenen, gereed om krachtdadig tusschenkomst te verleen, ware deze slechts door den Gouverneur verzocht geworden. Nu had de moord plaats schier onder het gezicht van het bataljon en het gehoor van den Gouverneur.

December 1881. Herhaalde aanvallen op Chineesche wegwerkers aan den weg Lambaroe—Glé Kambing, vooral op 6 December in de nabijheid van Montassik.

24 December 1881. Aanval op het transport van Oleh-Karang naar Kota Radja. Van het 7 man sterke detachement 3 gewond.

26 op 27 Januari 1882. Aanval op het bruggehoofd (kozakkenpost) bij Indrapoeri.

28 Januari 1882. Overvalling van de Kampong Atoeh.

Aanval op het dagelijksch transport van Toengkoep naar Kroengkali. Van de 20 man 1 doode, 7 gewond.

20 Februari 1882. Aanval als boven op het transport van Toengkoep naar Kroengkali. Van het 20 man sterke detachement 2 gedood, 8 gewond.

22 Februari 1882. Aanval op de Chineesche wegwerkers tusschen Lepong-Arrah en Samagani, 5 gewonden.

28 Maart 1882. Aanval op de steenbakkerij te Lampoeloe, 7 Chineezen vermoord.

29—30 Maart 1882. Kampong Lohong leeggeplunderd.

31 Maart 1882. Groote bende van 200 à 250 man tusschen Lohong en Nesoeh door de militaire patrouilles verdreven.

Alvorens onze opgaaf te vervolgen, eerst een opmerking.

Het was nl. naar aanleiding van het hier den 31sten Maart voorgevallene, toen het onze patrouilles niet gelukt was de Atjehers te vatten, dat de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN het rapport schreef, waarop wij reeds boven (bladz. 537) wezen, een verslag zoo merkwaardig om het ondanks alles ongeschokt vertrouwen, de optimistische opvattingen en militaire ketterijen van den civielen Gouverneur, dat wij niet kunnen nalaten ook nog andere zinsneden daaruit mee te deelen: (Zie voor het geheel: KIELSTRA, *Ind. Milit. Tijdschr.* 1886, bladz. 219):

Na er op te hebben gewezen, dat de militaire macht tegenover rooverbenden ongeschikt is, omdat aanrakingen daarmee door hen stelselmatig worden vermeden, enz. als vroeger vermeld, merkt de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op, dat er dus van het voeren van oorlog geen sprake is; dat meer en meer bij de gevestigde bevolking het besef veld wint, dat zij, door zich bij het wettig gezag aan te sluiten, voordeelen geniet, welke zij vroeger nooit bezeten heeft, en die haar alleen onder ons direct bestuur te beurt vallen. »Zal het doel, — zoo vervolgt verder de Gouverneur — de pacificatie van Atjeh, bereikt worden, dan behoort het bestuur derhalve vóór alles zich niet te laten verleiden tot het nemen van ondoordachte maatregelen, waardoor het vertrouwen, waar dit reeds gewonnen is, verloren zou kunnen gaan. *In verband met de opgedane ondervinding worden dan ook zoo min mogelijk militaire patrouilles uitgezonden, (1) waaraan geen speciaal doel is verbonden, en wordt als regel het onschadelijk maken der maraudeurs, indien zij zich bepalen tot het plunderen der kampongs hunner landslieden, overgelaten aan de politie, ondersteund door de bevolking. Op de militaire macht rust de taak om onze etablissementen en posten te beveiligen*” (1).

Schoone taak voorwaar! Het leger is er ten behoeve van de posten! Bij zulk een zienswijze baart het natuurlijk geen verwondering, dat de Gouverneur van het denkbeeld uitging, hoe minder posten hoe beter, en dat we dus al spoedig verschillende zien opheffen..... niet naarmate de veiligheid toenam en zij dus overbodig werden, zooals het juiste denkbeeld bij de oprichting onder den Generaal VAN DER HEIJDEN geweest was (zie boven, bladz. 426), maar uit de merkwaardige overweging (zie Koloniaal Verslag), dat »wel verre van nuttig te zijn voor de beteugeling der strooptochten onze

(1) Wij cursiveeren.

kleine militaire versterkingen die eerder schenen aan te wakkeren, in zoverre nl. als ze een doelwit werden voor benden, welke het hoofdzakelijk te doen was om wapenen en munitie machtig te worden". Aldus vervielen de vroeger genoemde blokhuzen benevens de versterkingen van Lampermeij, Kroeng-kali en Pakan-Badak. Behalve dat hierdoor eenige troepen vrij kwamen — »gelukkig" (1) merkt de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, bladz. 72 van zijn werk op — werd bovendien (volgens hem) een ander nog grooter voordeel verkregen: nl., dat, aangezien de militaire patrouilles dus niet meer behoefden te marcheeren tusschen Toengkoop en Kroeng-kali, deze ook niet meer konden worden aangevallen — zooals al herhaaldelijk had plaats gegrepen, zie boven — en de veiligheid dus toenam! Althans in schijn, die de civiele Gouverneur zoo gaarne voor de werkelijkheid nam (2)!

Laat ons echter op het rapport van den Gouverneur terugkomen. »Van krachtig optreden — zoo vervolgt hij — met behulp der militaire macht kan daarom slechts in *zeer exceptioneele gevallen* sprake zijn, omdat zoolwel zij, als de besturende ambtenaren steeds een goede ontvangst genieten, waar zij zich in en om de Atjehsche kampongs bewegen; zij het dan ook dat zich minder goed gezinden onder de kampong-bewoners bevinden. Het is dan ook een onjuist en schadelijk begrip, dat de *nog bestaande rooverbenden*, die gedeeltelijk hun ontstaan te danken hebben aan den gevoerden oorlog en bijna uitsluitend uit saamgeraapte vagabonden bestaan, allen meer of min voor eigen rekening handelende, als vijanden, als een bepaalde macht tegen het wettig gezag aan te merken, die in staat zou kunnen zijn onze positie in gevaar te brengen. Door het karakter dier benden te overschatten, door met militaire macht op te treden, alsof men met een georganiseerde vijandelijke macht te doen had, zou zeer licht weder kunnen ontstaan wat in werkelijkheid reeds tot het verleden behoort, nl. een toestand van oorlog."

Het eenvoudig, gezond verstand zou dunkt ons geraden hebben zoo snel en zoo krachtig mogelijk met de militaire macht een einde aan de zaak te maken, en de benden uiteen te drijven, die de bevolking in onrust hielden en zijn vredeswerk verstoorden. Maar de civiele Gouverneur bleef bij voorkeur steunen op zijn politiedienaren, die hij ook voor den thans meer en meer intredenden guerilla-krijg beter geschikt oordeelde. »Vestingen nemen, — zoo zegt de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op bladz. 33 — vijandelijke drommen verslaan; posities, verschanst of niet, verdedigen; dat

(1) De nood scheen toen toch al zeer te dringen, dat zulk een kleine vermeerdering van de militaire macht — de bezetting van Lampermeij kwam bovendien niet eens beschikbaar, zie later — door hem met blijdschap werd begroet.

(2) Over het feit, dat men later na harde lessen door den nood gedwongen bij de invallen van TOEKOE OEMAR en NJA HASSAN in de IV Moekims opnieuw Pakan-Badak heeft moeten oprichten, glijdt de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op bladz. 72 eenvoudig heen met de opmerking, dat de nieuwe versterking een jaar later ook weer vervallen is! Fraai argument! NB. Toen men geheel van stelsel veranderde en de geconcentreerde positie innam!

verstaan ginds onze dapperen, al staan ze één tegen tien. *Iets anders is de guerilla-krijg tegen steeds wijkende, zich snel bewegende of uit hinderlagen vechtende vijanden*" enz. (1). Hoe voor het voeren van den guerilla-krijg de politie gebruikt, neen misbruikt werd, blijkt o. a. uit hetgeen eenige maanden later den 4den Augustus voorviel, toen de Schout VAN DER ZIJL aan het hoofd van zijn politiedienaren met een sterke bende slaags raakte en sneuvelde (2).

De tijd zou intusschen al ras dáár zijn, waarin de Gouverneur de hulp van het leger niet meer zou kunnen ontberen. Reeds zeer spoedig na het gebeurde in Kampong Lehong deed zich een dier »zeer exceptioneele gevallen" voor, waarvan het bovenvermelde rapport spreekt en een krachtig optreden der militaire macht noodig was. De invloed van TOEKOE-DI-TIROU, die zich te Moeroe — een Kampong ten oosten van Indrapoeri — gevestigd had, was aldaar door toevloed van Pedireezen en Atjineezen zoo groot geworden, dat de hoofden op een conferentie, welke de Gouverneur den 4den April met hen hield, verklaarden niet langer zonder hulp van het bestuur voor de rust en de veiligheid te kunnen instaan.

Het was tengevolge daarvan, dat den 15den April een colonne sterk 14 officieren en 328 minderen onder den Majoor BARTHELEMY tegen Moeroe oprukte, welke tocht — op bladz. 74 door den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN meegedeeld — ondanks den hevigen tegenstand van den vijand met groot succes werd bekroond, en aanvankelijk — helaas slechts kort — eenige verademing schonk.

Weldra zou het echter blijken, dat de grootere machtsontwikkeling van den vijand in de bovenlanden, die dezen tocht noodzakelijk had gemaakt, slechts het voorspel was geweest, en wij voor den »heiligen oorlog" stonden, door oorlogzuchtige priesters tegen ons bestuur gepredikt (3).

(1) Ook uit andere bladzijden — zie bladz. 58 — blijkt deze meening, die wij trouwens van verschillende zijner aanhangers tijdens zijn verblijf als Regeeringscommissaris te Atjeh, reeds hoorden verkondigen.

De onjuistheid van dit denkbeeld behoeft hier zeker in een militair tijdschrift niet uiteengezet te worden. De belangrijke verrichtingen onzer colonnes juist in den guerilla-krijg onder HALEWIJN, HEIJL, OPSCHOLTENS, enz. zijn genoeg bekend.

(2) Een weinig juiste voorstelling van de zaak geeft de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op bladz. 39 van zijn werk. Uit de ware toedracht, waarvoor wij om niet te uitvoerig te worden, naar de mededeeling in KIELSTRA'S: »Geen strijd maar getuigenis" verwijzen, blijkt opnieuw tot welke zonderlinge verhoudingen en ongelukkige gevolgen de splitsing van het militair en het civiel gezag aanleiding gaf. De Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN moge in zijn voorliefde voor zijn politiedienaren die instelling zeer roemen, en beweren dat veel wat over hen verteld is, onjuist is, aan den anderen kant blijkt 't uit het door den Heer LAGING TOBIAS op bladz. 41 van zijn werk meegedeelde, dat de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN zich niet minder aan datzelfde cuvel schuldig maakt en op de voortreffelijkheid heel wat af te dingen viel.

(3) Deze beweging viel samen met de algemeene opwekking, die zich in dit — het 1300ste jaar der Arabische jaartelling, waarin de ondergang der ongeloovigen was voorspeld, — in de Mahomedaansche wereld deed gevoelen.

In het begin van Mei begonnen de aanvallen in de XXII Moekims:

In die maand de versterking Djerir herhaaldelijk hevig beschoten. TOEKOE-DI-TIROU met grooten aanhang weer te Moeroe.

13 Mei. Colonne sterk 4 compagnieën, benevens artillerie onder den Etappe-Commandant van Anagaloëng, den Luit.-Kolonel CRAMERS, tegen den Iman van Lamara.

Nacht 30—31 Mei. Posten te Lepong-Arra en Tjot Basatoel gealarmeerd, brug in den grooten weg bij Passar Samagani (ten Noorden van Tjot Basatoel) verbrand.

Den volgenden morgen transport naar Glé Kambing hevig beschoten.

Volgende dagen: posten te Long Lemoh en Djerir beschoten.

Juni. Herhaalde aanvallen op de dagelijksche transporten Anagaloëng Glé Haming (1).

Wederom verschillende al en niet gelukte pogingen tot vernieling van bruggen in den grooten weg.

3 Juli. Transport tusschen Samagani en Lepong Arra beschoten.

10 Juli. Sterk detachement tot dekking van een transport bij passar Samagani beschoten.

14, 15 en 19 Juli. Verschillende tochten van den Etappe-Commandant van Anagaloëng ter verdrijving van den vijand uit de Kampongs ter weerszijden van den weg Anagaloëng—Tjot Basatoel.

Woningen der slechtgezinden in brand gestoken. Hierna eenigen tijd rust in de XXII Moekims. Eerst: 31 Augustus, wederom aanval op een transport Montassik—Panteh Karang.

Ook de tot nu toe zoo rustige, welvarende, ons goedgezinde IV en VI

(1) Naar aanleiding van de aanvallen op de dagelijksche transporten schrijft de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op blad. 73 van zijn werk:

»De dagelijksche transporten, op vaste uren heen en weer trekkende naar de verschillende posten, gaven aan maraudeurs en partijgangers een al te schoone gelegenheid om ons uit hinderlagen verliezen toe te brengen en dat op het door hen meest geschikt geoordeeld moment te doen. Herhaalde malen werd het nadeel van die regeling aangetoond en voorgesteld de posten voor eenigen tijd te proviandeeren, de transporten op ongezette tijden te doen plaats hebben en de kwaadwilligen aldus de gelegenheid te ontnemen plannen van aanval te beramen. Die vertoogen vonden bij het legerbestuur te Batavia geen gehoor. Alles moest gaan als in vollen vreedstijd, de oorlogstoestand was immers opgeheven!»

»Ten koste van het politieke werk en van het bloed onzer soldaten, profiteerden de rustverstoorders van deze administratieve rechtzinnigheid,» enz. Dit alles klinkt nu wel weer zeer fraai, maar is toch wederom niet geheel juist. In de eerste plaats zou wel niemand minder dan de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN zich te beklagen hebben, dat men zijn eigen verklaringen dat er geen quaestie van oorlogstoestand meer bestond enz., *à la lettre* nam, en daarnaar ook zijn maatregelen trof. Maar verder is het niet juist, dat de regeling van de uren waarop de transporten heen en weer moesten trekken van uit Batavia werd gedictieerd. Wel was het Legerbestuur met den Militairen Commandant van Atjeh van meening, dat men geen struisvogelpolitiek moest volgen (als b. v. met de opheffing van den post Kroeng-Kali zie boven), maar het gevaar onder de oogen moest blijven zien en een onveilige weg moest blijven betreden om haar open te houden en erger te voorkomen.

De posten waren allen voorzien voor één maand van levensmiddelen, dit was reeds sedert 1875 het geval.

Moekims werden thans het tooneel van den oorlog. Herhaalde ontmoetingen hadden hier met de vijandelijke benden onder TOEKOE-DI-TIROU en TOEKOE IMAN LAMARA plaats, tot zelfs in de onmiddellijke nabijheid van onze hoofdvestiging! Zoo werd in den nacht van 18 op 19 en van 24 Mei de passar van Kota Radja verontrust, en moest men deze omdat die niet meer veilig was, verplaatsen; zoo werd in den nacht van 10 op 11 Juni een aanval op de passar te Oleh-leh gedaan. Eerst na zeer krachtige pogingen door het uitzenden van sterke colonnes van 300 tot 400 man en meer met de noodige artillerie op den 13den, 14den, 18den en 30sten Juni, gelukte het ons den vijand uit deze streken te verjagen en eenigen tijd (tot November 1882) de rust te herstellen.

Nog ongunstiger was gedurende dit tijdperk de toestand in de XXVI Moekims; met nog meer kracht trad de vijand dáár op. Tal van gevechten, waarbij wij niet dan ten koste van groote inspanning en offers de overhand konden behouden, werden hier geleverd vooral ten gevolge van de aanhoudende pogingen van den vijand om de werkzaamheden aan den nieuwen weg dwars door de XXVI Moekims (zie het vroeger daaromtrent door ons opgemerkte, noot 2 bladz. 425) van Toengkoop over Senelop naar Montassik te storen:

17 Mei. Dekking arbeiders aangevallen ter hoogste van kampong Tjot Meraja, een half uur ten noorden van Senelop (10 gewonden, waaronder 1 officier.)

24 Mei. Opnieuw aanval op de dekkingstroepen (1 officier en 2 man gewond benevens verscheidene Chineesche arbeiders.)

31 Mei. 3 colonnes, elk van 200 man uitgerukt om de in deze aanvallen betrokken kampongs te straffen. Nieuwe versterking te Pajaoe halverwege den grooten weg ter meerdere bescherming van deze opgericht (1).

22 Juni. Aanval op het 100 man sterke dekkingsdetachement van het transport van Pajaoe ter hoogte van Lingkar (4 soldaten en 3 dwangarbeiders gewond, 1 gedood).

29 Juni. Opnieuw aanval op het dekkingsdetachement, sterk 2 officieren en 70 man, halverwege Toengkoop en Pajaoe. Aan alle zijden omringd en afgesloten, beide officieren en meerdere manschappen gewond, zou dit detachement misschien verloren zijn geweest, ware niet uit Toengkoop hulp verschenen.

Na dit voorval ontwikkelden de benden van TOEKOE NJA HASSAN en TOEKOE NJA BINTANG zulk een kracht in de XXVI Moekims, dat zij de bevolking dermate vrees en schrik aanjoegen, dat niet één hoofd uit die landstreek durfde gevolg te geven aan de oproeping van den Gouverneur om den 6den Augustus te Kota Radja te verschijnen, ten einde maatregelen te beramen om NJA HASSAN onschadelijk te maken.

(1) De bezetting — 3 officieren en 164 minderen — was afkomstig van de opgeheven versterking Lampermey.

In die maand hadden hier nog meerdere krachtige aanvallen van den vijand plaats, als 4 Augustus bij Toengkoop, waarbij behalve verschillende minderen, o. a. de Schout VAN DER ZIJL sneuvelde (zie boven bladz. 547).

7 Augustus. Verschillende detachementen uitgezonden om de talrijke vijandelijke benden te verdrijven. Enkele, die hiermede in gevecht kwamen, leden zware verliezen. Vooral het detachement van Lambaroe naar Pajaoe. Bij passar Tjot Rang op overmachtigen vijand stuitende, verkreeg het spoedig 8 dooden en 18 gewonden. Ook in den rug bedreigd, wilde de Commandant (de Kapitein BODE) op Toengkoop terugtrekken, maar de vijand drong hierbij zoo sterk op, dat de gesneuvelden moesten worden achtergelaten en de geweren van deze grootendeels in handen van den vijand vielen. Een later uit Toengkoop gezonden patrouille slaagde er nog in, 7 lijken van soldaten op te sporen en mee te voeren. Op den verderen terugtocht naar Toengkoop nog beide officieren gewond.

Ook de dekkingstroepen aan den weg Toengkoop Pajaoe dienzelfden dag door overmachtigen vijand aangetast ten noorden van Pajaoe, eerst met geweervuur, later met den klewang, waardoor het detachement moest terugwijken. Een der officieren (de Luitenant NIJENHUIS) gewond, struikelende en zich niet meer kunnende opheffen, viel daarbij in handen van den vijand die hem met klewanghouwen overdekten. Gelukkig werd hij op dit hachelijk oogenblik ontzet door een 160 man sterk detachement, dat bij Senelop geposteerd, de schoten gehoord had. Hij bezweek echter den volgenden dag. Ook de commandant van het dekkingsdetachement was gewond, verder 3 soldaten gesneuveld en 11 zwaar gewond.

Thans juist een jaar nadat de Militaire Commandant op zijn voorstellen tot het nemen van meer afdoende militaire maatregelen was teruggekomen, maar deze op het optimisme van den Gouverneur waren afgestuit — zie bladz. 544, moest een anderen weg worden ingeslagen, en zag de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN zich verplicht als tijdelijke maatregel tot verdrijving der benden in de XXII en XXVI Moekims den Militairen Commandant met betrekking tot de noodzakelijke maatregelen de meest mogelijke vrijheid te laten, »opdat officieren der colonnes in de gelegenheid zouden worden gesteld, met klem op te treden» (1).

Maar wat wellicht een jaar te voren nog te herstellen zou zijn geweest, bleek thans met de beschikbare middelen onmogelijk. Het was te laat.

(1) In deze maand Augustus 1882 vertrok ook van Atjeh de Kolonel HAUS, »wiens inzichten omtrent den voor Atjeh te volgen weg te zeer van die des Gouverneurs afveken, zoodat naar de meening der Regeering van hem geen krachtige medewerking tot de uitvoering van 's Gouverneurs denkbeelden konden worden verwacht.»

De gewestelijke militaire Commandant wiens inzichten de juiste waren gebleken, aldus opgeofferd aan den civielen Gouverneur!

Den Kolonel HAUS, wien zulks zijn ontslag kostte, strekt het in elk geval tot eer, niet verder te hebben willen meewerken tot de uitvoering van maatregelen, die hij noodlottig achtte, al hadden wij — van buiten af oordeelend — gaarne reeds eerder een krachtig protest gewenscht.

Wel blijft het merkwaardig optimisme van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN hem ook verder getrouw, zoo, waar hij zegt: — bladz. 75 van zijn werk —

»In September hadden wij door militaire krachtsinspanning en niet minder door Atjehsche medewerking den brand onder den voet», en iets verder: »en bleef tot aan mijn vertrek in Maart 1883 de toestand gunstig», zoo op bladz. 95: »Alles duidde op een vredelievende oplossing van de Atjehquaestie. Tot aan mijn vertrek werd de rust nu niet meer verstoord» enz., maar de feiten — de nuchtere waarheid, zooals die blijkt uit de rubriek krijgsverrichtingen der Koloniale Verslagen, andere bronnen nog daargelaten — weerspreken deze woorden van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN geheel.

Uit die verrichtingen in de verschillende Moekims hebben wij duidelijk- en kortheidshalve een chronologisch overzicht getrokken, waaruit de lezer zelf kan oordeelen. . . . 't is onze schuld niet, dat de opsomming van al die aanvallen en overvallingen, van al die beschietingen en gevechten, van al die dooden en gewonden als die van de gestolen buffels in het bekende Saidja-verhaal van MULTATULI's Max Havelaar, zoo eentoonig, maar somber welsprekend is:

10 September 1882. Twee colonnes uitgezonden tegen vijandelijke benden ten noorden van de Blang Bintang. De eene colonne, die op den vijand stuitte, van 3 zijden vuur. (Eén officier en 6 man gewond.)

Nacht 28—29 September. De vijand doet in grooten getale een poging om zich van Djerir meester te maken.

12 October 1882. Aanval op het transport tusschen Glé Kambing en Djerir.

17 October 1882. Hernieuwde aanval op Djerir.

20 October 1882. Twee colonnes uit Toengkoep onder den Militairen Commandant, den Majoor SEGOV tegen vijand ten zuiden van de Blang Bintang. Gevecht bij Tengko di Lonkong.

27 October 1882. Nieuwe tocht van den Majoor SEGOV tegen PANGLIMA NJA BINTANG, die zich met een talrijke benden ten zuiden van de Blang Bintang ophield. Gevecht bij Kota Trieng.

15 November 1882. Aanval van Toekoe Oemar en zijn benden op het transport tusschen Boekit-Seboen en Oleh-leh (1) ter plaatse van de vroegere benting Pakan Badak. — Zie boven bladz. 546. (1 doode en 9 gewonden.)

23 November 1882. Twee colonnes elk sterk 8 officieren en 180 man, gesteund door een detachement van de helft dezer sterkte, naar de Kroeng

(1) Hierop had de arrestatie plaats van de Hoeloebalang der IV Moekims TOEKOE TJOET BANTAH, »daar het — zooals de Gouverneur aan de Indische Regeering meldde — overtuigend gebleken was, dat hij met de vijandelijke hoofden in betrekking stond en zelfs met Toekoe Oemar heulde.»

Kort daarop zien we echter datzelfde hoofd onder zekere voorwaarden ontslagen. Maar ook die voorwaarden zien we hem niet nakomen. . . . en de Gouverneur ook hiermede genoegen nemen. 't Is mogelijk, dat redenen van hoogere politiek deze toegevendheid billijken, ja geboden, maar een bewijs van kracht, van een gezonden toestand, waarbij men den brand onder den voet heeft, zal men er zeker niet in zien.

Anak en Piëng (XXII Moekims) om de volgens berichten in aanbouw zijnde versterkingen te slechten.

24 November 1882. Nieuwe tocht naar Moenloe en Tjot Birem (XXII Moekims) in 3 colonnes van nagenoeg gelijke sterkte als den vorigen dag. Bij den terugmarsch sneuvelde een der colonne-commandanten, de Kapitein BOTTER, verder 7 gewonden.

Hevige regens beletten nu gedurende eenige weken de krijgsoperatiën. Op het einde van December treden de vijandelijke benden opnieuw met groote kracht op.

25 December 1882. Het van Anagaloëng naar Panteh-Karang terugkeerend transport beschoten en daarna met de klewang aangevallen (6 gewonden). Gelijktijdig was, met het doel om ondersteuning te beletten, op de benting zelf geschoten door een met achterlaadgeweren gewapende bende (1 onder-officier gewond).

Nacht 28—29 December. Talrijke benden onder Toekoe Oemar trachten gemeenschap tusschen Boekit-Seboen en Oleh-leh te belemmeren en versterken zich bij het vroegere Pakan-Badak. Hevig gevecht. (1 man gesneuveld en 25 gewond.)

3 Januari 1883. Expeditie van 4 compagnieën met 1 sectie mortieren, detachement genietroepen, ambulance enz. ter verdrijving van Toekoe Oemar uit het Lepongsche.

4 Januari 1883. Toekoe di Tirou met 3 à 400 man in de buurt van Lepong-Arra. Aanval op onze transporten van en naar Tjot Basatoel (5 dooden en 8 gewonden).

27 Januari 1883. Colonne uit Toengkoep tegen berucht maraudeur Pang Djarang. Gevecht bij Doereng.

14 Februari 1883. Beschiëting van een patrouille uit Glé Kambing nabij Relo. (2 gewonden).

26 Februari 1883. Twee colonnes onder den Majoor VAN HAM — opvolger van Majoor SEGOV — tegen Batoe Poetih (1 doode en 9 gewonden).

1 Maart 1883. Gevecht bij onze vroegere versterking te Gighen (1 doode en 4 gewonden).

3 Maart 1883. Drie colonnes van Lambaroe, Anagaloëng en Toengkoep tegen vijandelijke benden, die zich onder NJA HASSAN bij de Kroeng Lingkar (XXII Moekims) verzameld hadden (4 gewonden) (1).

Tot zoover de krijgsverrichtingen van September 1882 tot medio Maart 1883. Commentaar is ook hier overbodig!

En deze toestand noemt de Heer PRUJS VAN DER HOEVEN gunstig!

En deze meening weerspiegelt zich in alle rapporten aan de Regeering tot het laatst toe (2)!

(1) Als merkwaardigheid en bewijs van vooruitgang bij onze tegenstanders mag nog vermeld worden, dat de volgelingen van dit dappere bendehoofd in een soort uniform gekleed waren, donkerblauwe broek en baadje, blauwe of zwarte hoofddoek.

(2) Nauwelijks komen er in dit tijdperk, waarin over het geheele door ons bezette gebied ge-

Aldus stonden de zaken toen, nadat de Gouverneur in December van het vorige jaar tengevolge van een kleine weifeling in het onbeperkt vertrouwen der Regeering — zooals de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op bladz. 95 van zijn werk tusschen de regels laat lezen — zijn eervol ontslag had verzocht, hij door den Heer LAGING TOBIAS, resident van Palembang werd vervangen.

Met een sierlijke rede, die de kroon zette op het gebouw zijner optimistische beschouwingen (1), gaf de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN den 16den Maart 1883 het bestuur over Groot-Atjeh en onderhoorigheden aan zijn opvolger over.

Nog waren zijn afscheidswaarden niet koud, of reeds stonden als honend antwoord, benden talrijker dan ooit onder haar meest beproefde aanvoeders, gereed tot den inval in de XXVI Moekims (2), om vervolgens — (April 1883) — den volksoorlog in de IV en VI Moekims tot voor de poorten van den Kraton over te brengen.

Aldus eindigde het bestuur van Atjeh's eersten civielen Gouverneur.

streden wordt, waarin bevolking en hoofden, vooral in de ons vroeger zoo getrouwe IV en VI Moekims, onze zijde verlaten en de partij des vijands kiezen, enkele korte tijdstippen van gedwongen rust voor, hetzij ten gevolge van zware regens (zie boven), verwonding van de aanvoeders, (als in Februari van NJA HASSAN), als anderzins, of de civiele Gouverneur hecht hieraan dadelijk groot gewicht en deelt deze — vermeende — gunstige wending aan de Regeering mede. Zoo meldde hij b. v. toen het na de gebeurtenissen van 4 Januari 1883 gedurende enkele weken in de XXII Moekims rustig bleef: »Algemeen werd door Atjehers de meening gedeeld, dat, onvoorziene omstandigheden buiten rekening latende, de hoop mocht worden uitgesproken op een toenemend betere gezindheid der bevolking.»

Zoo den 5den Maart per telegram, denzelfden dag waarop verschillende colonnes uit Anagaloeng, Glé Kambing enz. het gebied op den rechter Atjeh-oever in de XXII Moekims hadden onderzocht en daarbij slechts op geringen tegenstand hadden gestooten; waarna het verder een paar weken rustig bleef: »Voorname en invloedrijkste hoofden hebben zich thans bij het bestuur aangesloten en de pacificatie verzekerd verklaard,» enz. (Zie KIELSTRA, *Ind. Milit. Tijdschr.*, bladz. 314.)

(1) Ten bewijze slechts een paar zinsneden daaruit (de geheele redevoering vindt men o. a. bij KIELSTRA, *Ind. Milit. Tijdschrift* 1886, bladz. 344):

»Welnu, wat ook slecht geïnspireerde schrijvers en woordvoerders aan het met doel, handelingen en betekenis van voorvallen in Atjeh onbekende publiek hebben verkondigd en voorspeld, door en met eendrachtig beramen en handelen staat thans het gebouw van Neêrlands heerschappij op Noord Sumatra op zijne grondslagen.»

»Over het geheele Sultanterrein, zoowel in Groot-Atjeh als op de kusten? — waarover later nog iets — »wordt thans door de hoofden en de bevolking het Nederlandsch gezag erkend, als te zijn getreden in de plaats van het vroegere Sultansbestuur, en overal is door de Panglima's en Hoeloebabangs, die weleer rechtstreeks de bevelen van den Sultan ontvingen, de verantwoordelijkheid aanvaard, die hun vroeger onder dat bestuur was opgelegd.»

»De invloed der Kemala-partij is gebroken en waar nog hier en daar vijandige handelingen worden gepleegd, 't zijn geïsoleerde, op zichzelf staande feiten; van algemeen of nationaal verzet is geen sprake meer.»

»Gouverneur! 't is onder die omstandigheden, dat ik u het bestuur van dit gewest overgeef,» enz.

(2) Reeds den 21sten Maart — dus slechts 5 dagen later — moesten 2 colonnes elk van 150 man met ondersteuningsdetachementen uit Lambaroe en Anagaloeng, hiertegen worden afgezonden. Gevecht bij Batoe Poeth (3 dooden en 13 gewonden, waaronder 1 officier).

(Slot volgt.)

Militaire Sprokkelingen.

Het is aardig hoe onze groote couranten soms à propos van een of ander feit zonder eenige beteekenis, elkander napraten, en militaire wijsheid verkondigen, of staatkundige beschouwingen leveren, die met het incident niets te maken hebben, en daarenboven alles behalve door juistheid of diepzinnigheid schitteren. Zoo nu wederom, naar aanleiding van een dood natuurlijk bezoek, door den Belgischen Generaal BRIALMONT, aan zijn ouden vriend en medekampvechter voor het beginsel van den persoonlijke dienstplicht, den Generaal Graaf VAN LIMBURG STIRUM gebracht. Zoo iemand als BRIALMONT schijnt zich nergens te kunnen vertoonen, of men knoopt daaraan strategische bedoelingen vast. 't Is als of men in hem een soort reiziger in versterkingskunst en landsverdediging ziet, bij wien men op maat een verdedigingsstelsel kan bestellen, zooals bij KRUPP kanonnen. Och neen, er stak in dat bezoek geen enkel diplomatiek noch militair geheim. Maar nu onze groote dagbladen daarin een voorwendsel vonden, om zoo apodictisch als een onmogelijkheid voor te stellen, dat Nederland en België, nu in vollen vreedstijd, zich zouden verstaan, omtrent het overleggen van militaire maatregelen, die beide staten in overeenstemming met elkaar zouden kunnen treffen, in geval zij een van beiden of beiden met een schending hunner onzijdigheid worden bedreigd; ja zoo iets een ongeoorloofde daad noemen, op grond vooral van België's erkende zoogenaamde »gewapende neutraliteit'', nu noopt ons dit de vraag te uiten: of het misschien niet zeer wenschelijk ware, dat de regeeringen van beide landen, eens aan een paar harer BRIALMONT's dat vraagstuk in ernstige overweging gaven.

Van een of ander meer of min officieel staatkundig verdrag, van een soort militair defensief verbond is hier geen sprake. Maar wel van een zuivere, als het ware theoretische voorbereiding op de meest waarschijnlijke eventualiteit, bij het uitbarsten van een nieuwen oorlog tusschen de beide erfvijanden in West-Europa. Er is geen »lieu commun'' waarvan in België door de anti-militaristen meer misbruik is gemaakt, om de pogingen der

regeering tot verbetering van 's lands weerbaarheid te verlammen, dan juist die zoogenaamd verzekerde neutraliteit. En zeer velen bij ons, zien als weldadig uitvloeisel daarvan, in België een schutsmuur, die ons in het zuiden dekt. Maar wat beteekenen in onze eeuw, ja wat beteekenden te allen tijde in de wereldgeschiedenis, die tractaten en integriteits-erkenningen van kleine staten, wanneer het belang van machtiger potentaten daarmede in strijd kwam? Een der grootste staatslieden van den lateren tijd, Lord PALMERSTON, liet zich over die neutraliteit van België, aldus uit: »daaraan valt niet de minste waarde te hechten, want ik heb altijd opgemerkt, dat als een oorlog uitbreekt, en een mogendheid het van haar belang acht, met haar leger een neutraal grondgebied door te trekken, zij er niet aan denkt de door tractaten erkende neutraliteit te eerbiedigen». En BISMARCK verkondigde nog zoolang niet geleden de in dit opzicht zeker nog al ontnuchterende stelling: »De oorlog schaft alle tractaten af». Men moet dan waarlijk ook wel verstokt naïf zijn, om te vermeenen, dat België met die neutraliteits-protocollen zijn reusachtige naburen van 't lijf zal houden als zij voor hunne operatiën het grondgebied van dien staat zouden noodig hebben. En zij zullen dat grondgebied zonder eenigen twijfel noodig hebben, als eenmaal de wapenstilstand tusschen Frankrijk en Duitschland, — want een anderen naam kan men aan de verhouding dier beide staten niet geven, het evenwicht daartoe is te veel verbroken, — zal verkeerren in een nieuwe reuzenworsteling. Geschiedenis en logica, wijzen ons niet alleen op het dwaze van de illusie, dat België, door zijn neutraliteit zou zijn gedekt; maar de geographie, en vooral de kennismaking met den hedendaagschen toestand van Frankrijk's oostelijke grenzen, en van de Deutsche Rijn- en Mainlinie, laten omtrent het gevaar dat België en ook Nederland bij een hernieuwing van den strijd loopen, niet meer den geringsten twijfel toe.

In hun front hebben én Duitschland én Frankrijk zich zoodanig gepantserd, dat het geen van beiden vermoedelijk meer in de gedachte zal komen, zich het hoofd tegen die reusachtige opeengestapelde versterkingen te pletter te loopen. Slechts op de flanken zijn zij nog beiden kwetsbaar; die flanken zijn Zwitserland en België: maar 't laatste Rijk is vooral voor beiden »le défaut de la cuirasse», niet alleen om de oneindig grootere bezwaren verbonden aan een omtrekking door het zoo weinig praticabele terrein van Zwitserland, maar vooral wegens de zoo zeer excentrische richting die zulk een operatie zou aannemen voor beiden ten opzichte van het hart van de tegenpartij, Berlijn of Parijs. De weg door België is voor beiden én korter, én in die rijke van zoovele kunstwegen voorziene landstreek veel geschikter. België dat altijd een gezocht oologsschaakbord was, is het in de toekomst wellicht meer dan ooit. En wie den voet in België zet, stapt ook heel licht over de staatkundige stippelijnen heen, die ons daarvan scheidt. Eens aan het schenden van grondgebied, komt het op een beetje meer of minder staatkundige trouweloosheid niet aan. Maar het komt er wel op aan of

men zich bij die volkenwederrechtelijke daad, honderd of tweemaal honderd duizend man, op den hals haalt; of men vooral den verbitterden weerstand van die kleine staten geïsoleerd of *doeltreffend, harmonisch, beleidvol* samenhandelend te overwinnen heeft.

Het meest kwetsbare gedeelte van de Fransche grens, is het noordelijk frontier Dun—Mezières—Maubeuge. Om daartegen met zijn noordelijke korpsen te kunnen opereeren, heeft Duitschland zich het gebruik te verzekeren van de spoorwegen, die van Keulen en Aken over Trier en Verviers, naar Luxemburg, Thionville en Virton gaan. Maar heeft het hierin reeds aanleiding om de neutraliteit van Luxemburg en van België te schenden, het bezit van de Belgische Maaslinie levert nog meer voordeelen op, omdat, gesteund door die operatie-basis, een gedeelte der Duitsche strijdkrachten, in het openvak tusschen Maas en Sambre in Frankrijk kan vallen, zoodoende de Fransche Maaslinie in den rug zou komen, en een korten operatieweg, voerende door een welvarende, voor groote troepenmassa's geschikte landstreek tegen het hoofdobject zou vinden. En omgekeerd heeft Frankrijk in het bezit van Sambre en Maas, in plaats van een weerlooze conventioneele grens, een natuurlijke barrière tegen een noordoostelijken inval, en een nieuwe basis tevens, van waaruit tegen den beneden-Rijn de omtrekking veiliger kan worden ondernomen.

België weet dat thans zeer goed. BRIALMONT vooral, en anderen hebben het hun landgenooten zóó dikwerf, zóó overtuigend voorgehouden, dat de quand-même in slaapwieggers dáár wel tot zwijgen zijn gebracht. De Belgen weten, dat ze hun zoo kwetsbare grenzen niet met papieren tractaten zullen kunnen afsluiten, dat België's neutraliteit en integriteit zal staan of vallen met het behoud of verlies van de Maas- en Sambrelinie. Men behoeft dan ook waarlijk geen buitengewoon strateeg te zijn, om dit uit een gewone geographische kaart te kunnen lezen. En als men nu langs die natuurlijke barrière van onzen zuidelijken buurman, door het westen noordwaarts gaat, wijst ons dan dezelfde kaart niet, hoe onze Maas, dat hek verlengt, en aan een beveiliging van België's zuidelijke en oostelijke grenzen, als afdoende voorwaarde stelt, dat zij noordwaarts langs de Maas worde voortgezet? Immers gebeurt dit niet, dan is de linkerflank dier Belgische linie onverdedigd, open, toegankelijk, en kan zij b. v. door een Duitschen aanvaller in den rug worden genomen.

Wordt dus de Nederlandsche Maas *geheel* losgelaten, wordt een aanvaller uit het oosten *alleen* belet van de Nederlandsche overgangspunten dier rivier gebruik te maken door staatkundige scrupules, door het bezwaar van ons grondgebied te schenden, dan zullen de Belgen aan hun verbeterde Maas- en Sambrelinie niet veel hebben. Wij zijn de onontbeerlijke linker-flankaanleuning dier linie, hare keeldekking. Nu weet ik wel dat velen tegenover die beschouwing mij zullen tegenwerpen: »Tant pis» voor de Belgen, ieder voor zich; de Maas is geen op den duur verdedigbare rivier, onze strijd-

krachten laten niet toe, zulke aan de grenzen gelegen stellingen, in het verdedigingsstelsel op te nemen. Wij hebben immers sinds lang gebroken met dat veel te uitgebreid verdedigingsplan, en zelfs IJsel- en Grebbelinie verlaten, om meer geconcentreerd, meer in overeenstemming met onze krachten, slechts het hart des lands te verdedigen. Zoudt gij ons nu tot een soort barrière-stelsel van den ouden tijd willen terugvoeren? Wilt ge Maastricht, Venlo, de IJsel-vestingen weer uit hare asch doen verrijzen? Neen, *Spectator*, aan zoo iets denk ik niet. Maar ik maak verschil tusschen *verdediging van ons Vaderland*, handhaving van ons *volksbestaan*, en handhaving onzer *neutraliteit*. Het *eerste* moet geschieden door het *à outrance* ons verdedigen in onze daarop geheel berekende reduit-stellingen, in het verzekerd behoud van de vesting Holland; zooals Antwerpen het palladium van België's onafhankelijkheid is; maar het *tweede*: het handhaven onzer neutraliteit moet dan toch aan de grenzen geschieden, als men het ten minste met iets anders dan met groote woorden doen wil. Achter een terreinafscheiding als de Maas is het eendrachtig, energiek optreden van het Belgische leger, met zijn talrijke cavalerie en veldartillerie en van een gedeelte van het Nederlandsche leger, een hinderpaal in de operatiën onzer machtige naburen, die waarlijk niet gering is te achten. Al is de Maas geen groote, duurzaam verdedigbare rivier te noemen, een onbeduidende, in een eersten aanloop te forceeren beletsel is zij toch zeker niet. In ieder geval kan een flink aangevoerd, *oordeelkundig* opgesteld veldleger, gesteund door hulpmiddelen van *tijdelijke* versterkingskunst dan toch zeker beletten, dat de indringer zoo maar zonder slag of stoot gebruik maakt van de overgangspunten, die hij voor zijn colonnes, voor zijn nasleep, zijn impedementa, — die zoo ontzettend groot zijn bij zulke operatiën —, toch onontbeerlijk noodig heeft. En onder die overgangspunten zijn zulke hoogst gewichtige spoorwegknoopen, als Maastricht, Roermond, Venlo. Niemand kan beweren, dat die punten hun strategische waarde bij een toekomstigen oorlog verloren hebben. Als men zoowel van Fransche als van Duitsche zijde over den waarschijnlijken gang van een hernieuwden oorlog tusschen die beide rijken, en de daarover in de laatste jaren zoo talloze uitgekomen geschriften hoort spreken, worden ook gewoonlijk Luik, Maastricht, Venlo in éenen adem genoemd, en dus eenvoudig maar gezwegen van de staatkundige grens die tusschen eerstgenoemde plaatsen loopt. Een operatie-lijn van een groot leger, heeft dan ook zoodanige breedte, dat wie bezig is bij Luik, België's grondgebied te schenden, het al heel licht »en passant» bij Maastricht het onze doet, en nog noordelijker. En alweer vraag ik, — zooals zooveen ten opzichte van de Maas —, al zijn Maastricht en Venlo geen vestingen meer, kunnen zij daarom bij goed ingestudeerde voorbereiding, bij doeltreffende toepassing van tijdelijke verschaning, niet nog tot vrij sterke *tijdelijke* bruggenhoofden gemaakt worden?

Is het schenden van grondgebied een volkenwederrechtelijke daad, die

dikwerf andere groote machten noopt, de afwachtende houding te verlaten, en het »holà” uit te spreken, dan kan zoodanig ingrijpen dien kleinen staten alleen nog heil aanbrengen, als die schending niet *al te veel* een »fait accompli” is geworden; als er nog tijd is, om ze te keer te gaan. Welnu, eenigen tijd kunnen achter een linie als de Maas, de vereenigde veldlegers van België en Nederland toch, dunkt mij, wel winnen. En die tijd, afgescheiden van vreemde interventie, komt beide kleine staten toch zeker ook nog ten goede. Noch de vesting Holland, noch Antwerpen, zullen van den eersten oogenblik af, die mate van weerbaarheid bezitten, welke bereikt moet worden, vóór dat een overweldiger zich vóór de muren dier reduits vertoont. Zelfs de sterkste voorstanders van de meest geconcentreerde verdediging, zullen het toch zeker jammer vinden, de hulpmiddelen uit welvarende grensprovinciën, zoo maar klakkeloos af te staan aan den indringer. Niet alleen zou de opkomst van een niet onbelangrijk gedeelte onzer militie minder omslachtig en meer verzekerd, en *spoediger* wellicht, kunnen plaats hebben, als die provinciën zoo maar niet eensklaps door ’s vijands voorloopers kunnen worden overstroomd. Maar op schutterijen en volkswapeningen kan men in die streken immers alleen dan nog wat rekenen, als de deur voor den vijand ten minste nog, zij het slechts eenige dagen, gesloten wordt gehouden. Volstrekt geen blijvend standhouden dus, achter een terreinafscheiding die zoo iets niet rechtvaardigt, maar tijdwinst gezocht dáár waar ons de natuur helpt. Dat er zodoende al aan de grénzen eenige verliezen kunnen geleden worden, ja dat zal wel zijn, maar tegenover die verliezen, die, dáár waar wij het terrein in ons voordeel kunnen hebben, toch zoo groot niet zullen wezen, staan belangrijke aanwinsten misschien in elementen van verdediging, die wij anders niet meer tot ons kunnen trekken, en in materiele hulpmiddelen; terwijl toch zeker uit een oogpunt van zedelijke kracht, van vertrouwen bij de bevolking, een zoodanig optreden van onze strijdkrachten beter werken zal, dan dat »sauve qui peut” van onze op de grenzen liggende troepen, bij de eerste verschijning van den ulaan. Kruipt het Belgische leger, door de onhoudbaarheid der niet aangeleunde Maas- en Sambrelinie al heel spoedig in en om Antwerpen terug, bergen wij ons dadelijk op achter onze Nieuwe Hollandsche Waterlinie, ja dan zijn wij wellicht beiden vrij veilig, *vooral als de indringer voor ’t oogenblik geen verovering maar slechts gebruik van ons land beoogt*, en ons dáár dus voorshands rustig laat zitten, maar de schending van het grondgebied is dan zoo spoedig een fait accompli *op zulk een schaal*, dat er niet gemakkelijk meer redres op dien toestand is; dat hij voor weken en maanden misschien bij ons en op onze kosten logeert, en zich niet meer aan de deur laat zetten, ook al kwam men ons een handje helpen.

Van al wat ik u hier voorhoud, *Spectator*, — ik erken het gaarne, — is weinig nieuw voor u. Maar het nieuwe wat ik uit die beschouwingen wilde distilleeren is dit.

Ik zou wenschen, nu wij in vollen vrede-toestand daarvoor én tijd én gelegenheid hebben, dat een Commissie van Belgische en Nederlandsche zaakkundige hoogere officieren, — of zijt ge bang met dat woord Commissie, staatkundigen aanstoot te geven, welnu dan een eenvoudig zoomin mogelijk officieel aan weerszijden bestudeeren van het vraagstuk en gedachtenwisseling daarover — de volgende vraagpunten eens à fond behandelde.

1°. Op welke wijze kunnen langs onze oostelijke grenzen, de veldtroepen van België, ons het best de hand reiken, voor het geval, zeker het meest waarschijnlijke, dat bij een toekomstigen grooten oorlog, de belangen van beide staten dezelfde zijn zouden?

2°. Is, bij een handhaving van ons beider neutraliteit, de Maas nog een strategische lijn van zoodanige beteekenis, in verhouding tot de strijdkrachten, die wij beiden, zonder de *verdediging* des lands te compromitteeren, zouden kunnen afzonderen, dat wij die aanvankelijk zouden mogen vasthouden?

3°. Waar zou de aansluiting van beide legers het meest verzekerd plaats vinden? Welke zijn de punten, op wier tijdelijk bezit het vooral zou aankomen? Zijn die punten in tamelijk sterken staat van verdediging te brengen, zonder de oorlogsbudgetten van beide landen, buiten verhouding tot het doel, te bezwaren? Zoo ja, dat dan ieder op zijn grondgebied de projecten tot zoodanige tijdelijke versterking reeds nu in vreedetijd gereed hebbe, opdat bij het ontstaan van dreigende verwikkelingen in Europa, in dit opzicht alles zij voorbereid, en geen onoordeelkundig, *onsamenhangend*, overijld en daardoor dikwerf foutief broddelwerk in de laatste ure gedaan worde.

4°. Over welke strijdkrachten kunnen wij beiden in den eersten aanloop beschikken? Hoe kan, zelfs als de grenzen moeten worden prijsgegeven, het verband, de samenwerking nog *zoolang mogelijk worden* bewaard? Welke zijn daartoe de meer achterwaarts gelegen verbindingslijnen en belangrijke strategische punten?

5°. In welke mate kunnen wij, met onze maritieme middelen vooral, bijdragen tot betere verzekering van de keel van België's centraalstelling Antwerpen, en in hoeverre kan België met zijn zooveel sterker veldleger ons dien belangrijken dienst vergoeden, ook al zijn wij in onze vesting Holland teruggedrongen?

De oplossing van al die vraagpunten stelt als eerste eisch vooraf: zeer juiste kennis, VAN NABIJ, gemaakt, van onze wederzijdsche legers. Niet alleen van de cijfers die de getalsterkte der troepen en van de plannen die de inrichting der doode weermiddelen aangeven, maar van den geest, van de eigenaardigheden, van het karakter der beide legers; zoowel om de gelukkig vele punten van overeenkomst te leeren kennen, die zij aanbieden, als evenzeer om de zaken te weten, die een kenmerkend verschil tusschen beiden vertoonen. Alweer opdat bij samenwerking, die twee verschillende elementen zich zoo goed aan elkander zouden passen, als dat bij zoo iets denkbaar is. Wij bezitten al dadelijk voor zulk een eventualiteit een groot

voordeel; geheele belangrijke fracties der twee legers spreken dezelfde taal, verstaan elkander ten minste. Ook zeden, gewoonten, vredesbedrijf van betrekkelijk een groot deel van beide bevolkingen loopen weinig uiteen. Maar 't zou b. v. oneindig beter gaan: Hollandsche bataljons uit Brabant en Limburg, in aansluiting met Vlaamsche bataljons van het Belgische leger te doen werken, bij grensbewaking, doorloopende voorpostendienst, enz. dan indien men Friesche en Groningsche elementen naast Luikerwalen liet optreden.

Ook kennismaking met de reglementen op den velddienst vooral, met de aangenomen gevechtsvormen, en de in ieder leger meest heerschende tactische opvattingen, zou bij zoodanig »de concert» bestudeeren van het vraagstuk op den voorgrond treden. Geen eenvoudig inzien van elkaars boekjes, maar eigen aanschouwing.

Wat is er tegen een zoodanig meer verzekeren van militair verband in vreedetijd? Mogen wij geen militaire attachés in België, mogen de Belgen er geen bij ons hebben? Mogen wij geen commissiën daarheen, mogen zij ze niet bij ons zenden? Niet voor enkele dagen, om elkaar een voor die gelegenheid uitgedoschten troep, of een klaar gemaakte kazerne te laten zien. Och, zulke vluchtige commissiën zien gewoonlijk zoo weinig meer dan men van elkaar lezen kan. Men kan daarvan evenals van vorstenreizen zeggen: »Ordinairement quand les Rois passent quelque part, ils passent trop vite». Dat we elkaars geheimen te veel zouden leeren kennen? Och kom, *Spectator!* Wij, kleine bureu, wij zullen elkander toch niet meer in de haren gaan vliegen! Wij hebben bij nauwere kennismaking niets te verliezen, maar wel te winnen. Europa zou ons kwalijk nemen, dat wij ons terdege zouden voorbereiden, om werkelijk de handhaving onzer neutraliteit te doen zijn, in de toekomst, iets meer dan een woord, dan een blufje? Wel, Europa moest er gelukkig mede zijn, dat wij op die wijze het die beide lastige, elkaar steeds kwaadaardig aanbrommende bulhonden moeilijker zouden hebben gemaakt, op elkaar los te schieten! En zij zelve, die twee antagonisten? Welnu, aangezien zij elke aanvechting, om elkaar in front te lijf te willen, zelf onmogelijk hebben gemaakt, zou de wetenschap, dat het op die nu nog zoo bereikbare flank, ook al niet meer zoo gemakkelijk gaat, ze misschien nog langer terughouden van een hervatten van den strijd, ze beter in het bestaande doen berusten.

Denk nu niet, dat ik niet er van overtuigd ben, dat onze generale staf vraagpunten als de hierboven door mij opgesomde bekeken heeft. Wel zeker heeft ze dat; en de Belgische stafofficier zal het wel even goed gedaan hebben. Maar wat baat dat, als de gebeurtenissen ons overrompelen? Ik zou wenschen dat men ze eens in gemeen overleg onder de oogen nam. »Une nation prevenue en vaut deux», volgens Bartjens, weten wij dus wat twee zulke natiën wegen. En gewaarschuwd zijn wij toch waarachtig in 1870 wel.

Wat had zoowel BISMARCK, als NAPOLEON, al liefelijk over ons en over België beschikt: er werd maar eenvoudig over ons gehandeld als inzet van

een allerschandelijkst diplomatiek spel. Of die »Grossmächte" er dus inwendig al een beetje boos over zouden wezen, dat die kleine bureu zich zoo goed verstaan, en niet van plan zijn, een tweede maal dupe van hun lieve verzekeringen te wezen; in Godsnaam, die boosheid, is evenals die van sommige menschen in het dagelijksch leven, minder gevaarlijk dan in slaapwiegende geruststelling. Die boosheid zou trouwens het grootste bewijs, de proef op de som zijn, dat men ons en onze bureu, bij een volgende keer eenvoudig weer als gedweëe schapen naar de slachtbank zou willen brengen, als het hun noodig voorkwam. En wij kennen het spreekwoord: »qui se fait brébis, le loup le mange".

Zoo even sprak ik daar van vele punten van overeenkomst, die het leger van België met het onze vertoont. Binnen kort echter is het te voorzien, dat wij een cardinaal verschilpunt zullen hebben. De wenschen van den Generaal BRIALMONT, wat de legervorming betreft, zullen spoediger bevestigd worden dan die van zijn geestverwant, den braven, onvermoeiden oudvoorzitter van het anti-dienstvervangingsbond. De onlusten in de Borinage, en het met den dag toenemend woelen van voor den staat gevaarlijke elementen, zullen dan toch voor België iets heilzaams uitgewerkt hebben. Moeten wij bij ons ook wachten op zulke gevoelige spoorlagen om uit onze apathie te ontwaken, of zullen wij dan als curiositeit op heel Europa de uitzondering maken wat ons recruteeringsstelsel betreft? Een fraaie eer! Nu, 't is geen wonder, dat flinke nieuwe militaire wetten, bij ons nog wel lang zullen uitblijven, als men hoort, hoe zelfs zoogenaamde militaire kamerleden op openbare bijeenkomsten, hun kiezers op utopieën en stellingen vergasten, waarover eigenlijk ieder soldaat van onze eeuw zou moeten lachen, als de terugwerking van die theoriën op sommige fractiën der bevolking zoo gevaarlijk niet was. Dat onlangs een dier militaire specialiteiten, in het openbaar, maar eenvoudig, zonder eenig bewijs voor die beschuldiging, verklaarde, dat onze Nederlandsche infanterie zoo slecht in het schieten was geoefend, och! dat trof ons minder, hoewel het nu juist geen aangename boodschap is voor onze arme subalterne-officieren der infanterie die meer dan een kwart eeuw bijna dagelijks voor de schijf staan en bij weer en wind, een aardige variatie van rhumatiek en bronchites oploopen kunnen. 't Is gelukkig een onwaarheid. Als onze infanterie iets wél kan, dan juist is het schieten. Het is dan ook geen wonder; aan zorg voor die oefening heeft het *nooit* ontbroken, en ze valt geheel in den smaak en in de natuurlijke moyens van onze doorgaans bedaarde Hollandsche jongens. Ik noodig dat kamerlid uit, zijn kennis van deze zaak, waarschijnlijk in een goed verwarmd vertrek, uit de eene of andere brochure opgedaan, eens bij ons op de Waalsdorper vlakke b. v. in hagel- en sneeuwjacht te komen completeeren. De bezigheid van zijn vroegere kameraden zal hem dan misschien niet meevallen, maar de uitkomsten van hun toewijding aan de zaak, misschien wél. Je moet het waarachtig dikwijls van je vrienden maar hebben!

Ook die overdreven voorstelling van al die grenadiers-kindermeiden, zullen wij maar laten rusten; maar die hervormer van onze militaire instellingen zal toch goed doen, eens bij het Duitsche leger, — dat model immers waarop men altijd wijst — te gaan kijken, wat daar de »Offiziersbursche» is, hoe die buiten dienst gebruikt wordt. En een groote vergissing is het zeker van hem, het volk te gaan wijs maken, dat onze officiers-oppassers aan zooveel oefeningen en diensten worden onttrokken. Doch dat zijn kleinigheden. Wat erger is, is dat hij au rebours van den tijdstroom, ons een eeuw, ja meer dan dat, zou willen terugbrengen, door ons weer een legertje van enkel of grootendeels vrijwilligers, afgezonderd van de maatschappij, te willen bezorgen en dat voor verheffing van den militairen geest in permanente kampen zou willen wegstoppen. Ontwikkeling van den militairen geest, verheffing van het gehalte van onze troepen, door de afzondering in kampen. Och, dat hij eens naar Frankrijk ga, — of neen dat kan men hier lezen — om de lijdensgeschiedenis eens te vernemen van die permanente kampen. Wij waren waarachtig zoo gelukkig, dat ten minste sinds een halve eeuw, het leger een beetje dichter bij de natie was gaan staan; dat ze elkaar reeds veel beter hadden leeren kennen; dat vooral de officier meer in de burgermaatschappij was gaan leven; dat verouderde begrippen van kaste-geest, plaats gemaakt hadden voor meer gezamenlijke deelneming aan alle staatsbelangen. En dáár wil nu waarachtig een nog wel liberaal, jeugdig volksvertegenwoordiger, ons zoo zoetjes aan weer in de afzondering gaan terugwijzen. Verraadt dat diepzinnige, grondige kennis van de behoeften van een leger, *in onze dagen*; van de behoeften ook vooral in deze sociaal zoo bewogen tijden, aan een uit de betere klassen des Volks voortspruitend leger? Terwijl gansch Europa het devies huldigt: *das Volk in Waffen*, staat er bij ons een op, die WALLENSTEIN'S-*Lager* terugroept. Gelukkig zegt hij ons niet, hoe wij aan die massa vrijwilligers zullen komen. Die zullen zeker toevloeien, als zij die aangename toekomst, permanente kampen, zullen vernemen. Ja, de kiezers in sommige streken van ons land, zullen zeker zulke theoriën wel toejuichen, waarbij niet alleen geen sprake is van verzwaring van dienstplicht voor hun zonen; maar hun het verschiet wordt voorgespiegeld, dat zij in de toekomst, meer kans hebben, de eer van de wapenen te dragen, alleen te zien overgelaten aan vrijwilligers, d. i. in hun oog aan huurlingen. Wij maken ons geen seconde bevreesd er voor, dat zulke met alle moderne begrippen strijdige theoriën ook maar één oogenblik de ernstige overweging eener Regeering zullen uitlokken; maar 't spijt mij toch, ze openlijk te hooren verkondigen door mannen, die door het prestige van hun militaire antecedenten, invloed kunnen uitoefenen op de in die richting lichtgeloovigen en nog zoo zwak in beteren zin ontwikkelden geest, van een gedeelte onzer natie. Zoo iets zet ons achteruit.

BOEKAANKONDIGINGEN.

*Eenige beschouwingen over de Nieuwe Hollandsche Waterlinie
en hare artilleristische verdediging door N. BOSBOOM, 1ste luit.
der artillerie. Utrecht, H. J. SCHOLTEN. 1886. Prijs f 0,80.*

Deze beschouwingen vormen een reeks voordrachten, gehouden in de wetenschappelijke bijeenkomsten van het 1ste Regiment Veldartillerie te Utrecht.

De Heer BOSBOOM heeft naar onze meening een goed werk verricht, door zijn arbeid in ruimeren kring openbaar te maken dan waarvoor deze aanvankelijk bestemd was. Wij troffen daarin aan, gezonde tactische denkbeelden en de vrucht van oordeelkundige studie. Zoowel uit de beschouwingen over de waarde der Nieuwe Hollandsche Waterlinie als uit die over den werkkring der verdedigende artillerie valt voor velen leering te putten.

Gaarne hadden wij echter enkele onderwerpen meer uitgewerkt gezien. Zoo b. v. de werking der artillerie in het voorterrein. Hier is de Schrijver o. i. wel wat te veel in algemeenheden vervallen. Door meer bij een concreet voorbeeld te blijven stilstaan; door aan te geven welke punten men daar in het voorterrein zou kunnen bezetten en hoe de ondersteuning door de achtergelegen werken zou kunnen geschieden, zou de studie aan waarde gewonnen hebben.

Of het aanbeveling verdient een massa lichte mortieren in het terre-plein der werken op te stellen, wanneer de geschutstrijd zijn beslissing nadert (bladz. 64), wordt door ons betwijfeld; zoodra men daaruit begint te vuren zal de vijand het fort vermoedelijk met vuur overstelpen en van die mortieren niet veel te recht komen. Naar onze meening maakt de Schrijver zich een illusie, wanneer hij meent, dat aan de forten een betrekkelijk groote mate van rust gegund zal worden, terwijl het artillerie-duel met de tusschenbatterijen in vollen gang is. Het komt ons voor, dat de vijand in dit tijdperk de forten niet met rust zal laten. Juist wanneer hij tot den beslissenden afstand van ongeveer 1500 M. genaderd is, zal hij niet alleen den strijd opnemen met de tusschenbatterijen maar op dien afstand ook de forten meer stelselmatig beschieten dan uit de eerste art.-opstelling mogelijk was. Thans komt het er op aan, de beddingen naast de remises op het voorfront en deze remises zelf te vernielen, alsmede om de zijfronten zuiver in het verlengde te nemen en de werking daarvan geheel te verlammen. Waarom zou hij hiermee wachten, totdat de art.-strijd beslist

is? De belangrijke werkzaamheden in de forten, die de Schrijver zich voorstelt in dit tijdperk te doen, achten wij dan ook onuitvoerbaar. Bovendien zou de vraag gesteld kunnen worden, of het dan het eigenlijke tijdstip is, om b. v. traversen op de zijfronten, bestemd om geschut te dekken, dat de intervallen flankeert, zoo zwaar doenlijk te maken en aan de binnenzijde zoo stijl mogelijk op te zetten, en deze vuurmonden, waar geen remises zijn, zoo mogelijk onder tijdelijke dekkingen (die dus ook in dit tijdperk *gemaakt* zouden moeten worden) te bergen. Het komt ons voor dat deze werkzaamheden behooren tot het in staat van verdediging brengen van het fort en verricht moeten worden, voordat de vijand verschijnt.

Hoe dit echter ook zij, wij achten de studie van den Heer B. belangrijk genoeg, om een nadere kennismaking daarmede, alleszins aan te bevelen.

v. P.

Garnizoenswijze dislocatie der staven, korpsen en inrichtingen van het Nederlandsche leger op 1 Mei 1886. Bewerkt door J. DE WAAL, kapitein van den generalen staf. 's Hage, J. M. VAN 'T HAAFF. 1886. Prijs f 0,30.

Dit boekje geeft een zeer gemakkelijk overzicht van de korpsen, onderdeelen van korpsen en dienstvakken welke in elk garnizoen worden aangetroffen; alsmede een overzicht van de militaire afdelingen, mil. arrondissementen, art.- en geniecommandementen, eerstaanwezend ingenieurs en districten voor den geneeskundigen dienst, waaronder de verschillende garnizoenen behooren, en van de art.- en 's Rijks centrale magazijnen, waaruit de munitie tot draagbare wapenen, de kleeding, uitrusting enz. moeten worden ontvangen.

Voor velen kan dit boekje ongetwijfeld gemak opleveren.

v. P.

Les flottes cuirassées. Manuel de l'artilleur de côte, par T. H. A. TROMP, ancien officier de l'artillerie hollandaise. I. Angleterre. Avec un atlas. La Haye, G. C. VISSER. 1886. Prix 7 francs.

De Heer TROMP, die zich in 1880 reeds verdienstelijk maakte door de uitgaaf van het werk *Navires cuirassés de l'Angleterre, de la France et de l'Allemagne*, heeft thans de eerste aflevering van een nieuwen arbeid het licht doen zien, die als het ware een vermeerderde en verbeterde uitgaaf is van de beschrijving der schepen der bovengenoemde mogendheden.

Zonder in beschouwingen te treden, bevat de tekst een opsomming van de voornaamste afmetingen, het uiterlijk aanzien, de bewapening, de pantsering en de vaartsnelheid der verschillende schepen, zoodat dit werk, zooals de titel ook aangeeft, te beschouwen is als een handboek voor den kustartillerist, waarin hij de voor hem noodige gegevens omtrent vreemde schepen kan naslaan.

In de atlas worden keurige teekeningen van de verschillende vaartuigen aangetroffen.

Op het titelblad vindt men vermeld, dat jaarlijks een bijvoegsel op het handboek zal verschijnen, zoodat het vooruitzicht bestaat, dat het voortdurend op de hoogte van den tijd zal worden gehouden.

Voor kustartilleristen zal de arbeid van den heer TROMP ongetwijfeld een welkome verschijning zijn.

v. P.

OVERZICHT VAN BUITENLANDSCHE TIJDSCHRIFTEN.

I. Legerorganisatie en Schutterij.

Over de krijgstuicht. (*Vervolg.*) Het stelsel te volgen bij het opleggen van straffen. (Sp. M., 1 Juillet.)

De naam- en ranglijst der Fransche officieren. De naam- en ranglijst over 1885 is eerst thans verschenen. Behalve de klacht over deze late verschijning, bestaan verschillende grieven aangaande de algemeene inrichting en de volledigheid. De verbeteringen, die men zou wenschen, worden aangegeven. Voorts worden mededeelingen gedaan omtrent het aantal officieren van verschillende rangen en wapens, zooals deze getallen in de lijst voorkomen. (Sp. M., 1 Juillet.)

De recrueteering der officieren. Een eerste eisch voor een goed leger, is een degelijk officierskorps; daarom had men na 1870 moeten beginnen met de recrueteering der officieren op deugdelijke grondslagen te vestigen. — Na de eischen aan een goed officierskorps te stellen, uiteengezet te hebben, wordt in de eerste plaats de bestaande polytechnische school aan een critiek onderworpen en het betoog geleverd, dat deze, als militaire instelling, op geheel verkeerde grondslagen berust. (*Wordt vervolgd.*) (Sp. M., 15 Juillet.)

De officier en de hoogere kaders. (*Vervolg.*) De maatschappelijke positie van den officier met aanwijzing van het verschil, dat in deze richting tusschen de Fransche en de Duitsche toestanden bestaat. Het stellen van een bepaalden leeftijd voor het verlaten van den actieven dienst is af te keuren. (Sc. M., Juin.)

Het doorvoeren van den algemeenen weerplicht. Geschiedkundig overzicht van de invoering en de verschillende wijzigingen in de legervorming volgens het beginsel van den algemeenen weerplicht, in Pruisen. Betoog dat het verkorten van den dienstdag onder de wapenen tot twee jaren zonder nadeel voor de oefening kan plaats hebben en daardoor het voordeel verkregen wordt, dat een grooter aantal manschappen voor eerste oefening onder de wapenen kan worden geroepen. (Allg. M. Z., N°. 42—45.)

Het Fransche krijgswezen in 1885. Met het oog op de ingediende nieuwe legerwet wordt een overzicht gegeven van de wijzigingen, die in 1885 in het krijgswezen hebben plaats gehad. Zij bepalen zich hoofdzakelijk tot de gendarmerie en de schoolbataljons. (Allg. M. Z., N°. 46.)

De bevordering der officieren in het Italiaansche leger. Om den hier bestaanden toestand goed in het licht te kunnen stellen, vangt de Schrijver aan met een geschiedkundig overzicht van het officierskorps; vooral wordt de toestand geschetst, die ontstond bij de stichting van het Koninkrijk

Italië. Daarna worden de verschillende wijzigingen meegedeeld, die achtereenvolgens in de bepalingen omtrent de bevordering hebben plaats gehad. (*Wordt vervolgd.*) (Allg. M. Z., N°. 49.)

II. Algemeene krijgskunst.

De terugtocht. Beschouwingen over de verschillende wijzen waarop een terugtocht kan worden volbracht en over de omstandigheden, die daarbij in aanmerking komen. (Sp. M., 15 Juillet.)

Het vuur tegen luchtballons. Beantwoording der vraag, met welke vizierhoogten het infanterievuur tegen luchtballons de beste uitkomsten belooft. (Sc. M., Juin.)

III. Generale staf. Terreinkleer. Opnemen van terrein. Topographie.

De dienst van den generalen staf. (*Vervolg.*) Wenschelijke hervormingen. (Sp. M., 4 Juillet.)

IV. Techniek der artillerie en ballistiek.

De toren van St. Chamond en de koepel-Grüson bij de proeven te Bucharest. Uitvoerige beschrijving van deze beide werken en van de genomen proeven. In een voorwoord wordt gezegd, dat met de mededeeling van een en ander in de *Revue* gewacht is, totdat men in staat zou zijn, nauwkeurige en juiste gegevens te verstrekken. (*Wordt vervolgd.*) (Rev. d'A., Juillet.)

Kanonnen met staaldraad omwikkeld. (*Vervolg.*) Berekening van den toestand der gecercleerde kanonnen in staat van rust. Formules betreffende de cercleering met gelijkmatige spanning. Over de cercleering, waarbij de verlenging der draden bij het schieten constant is. Hypothese betreffende het breken van een draad. Wijzigingen aan te brengen in de spanning tijdens het omleggen van een bepaalden draad. (Rev. d'A., Juillet.)

Overzicht van de voornaamste proeven op het gebied der Oostenrijksche artillerie in 1885. De proeven hadden voornamelijk betrekking op de beproeving van: repeteer-geweren; een nieuwe granaatkartets voor den mortier van 9 cM.; het vergrooten van den brandtijd der buizen voor granaatkartetsen voor veld- en vestinggeschut; het schieten van granaatkartetsen met verminderde lading uit het korte kanon van 18 cM.; alsmede beproeving van nieuwe buskruitsoorten. (Mitth. A. u. G., Heft 6.)

Vergelijkende schietproeven der Russische artillerie met stalen projectielen van 28 cM. van KRUPP en van St. Chamond tegen compound- en smeedijzeren platen. De uitkomsten worden medegedeeld. Tegen de smeedijzeren platen voldeden beide soorten van projectielen; die van KRUPP werden echter minder misvormd. Tegen de compound-platen behaalden de projectielen van St. Chamond de overwinning; zij bleven nl. in hun geheel; terwijl die van KRUPP braken. (Mitth. A. u. G., Heft 6.)

Schietproeven van KRUPP met stalen granaten van 28 cM. tegen compound-platen op het schietterrein bij Meppen. De proeven hadden plaats tegen een plaat van 39,5 cM., de projectielen drongen met overmaat van arbeidsvermogen door de plaat en bleven in hun geheel. (Allg. M. Z., N°. 48.)

De proeven te Bucharest. (*Slot.*) (Archiv, Band XCIII, Heft 7.)

Vergelijkende schietproeven tegen scheepspantser in Spezia in Oct 1884. De proeven hadden ten doel, een eindoordel te vormen over het fabrikaat van CAMELL, BROWN en SCHNEIDER. Tot dit einde werd bij

elk dier firma's een plaat van zooveel mogelijk gelijke afmetingen besteld en deze op volmaakt dezelfde wijze opgesteld en aan een ruggesteun en een ruggeschild bevestigd. De platen waren ongeveer 0,48 M. dik; de proeven hadden plaats met het kanon van 43 cM.; gewicht der projectielen 835 KG., buskruitlading 350 KG., aanvangssnelheid van het projectiel ongeveer 570 M. — De bijzonderheden van de constructie der pantsering alsmede van de uitkomsten der schoten worden medegedeeld. (Archiv, Band XCIII, Heft 7.)

De vuurwerkerskunst in oudere tijden. Mededeelingen aangaande de ontwikkeling der lustvuurwerkerij, sinds het tijdstip, waarop men in Europa voor het eerst daarvan gewag gemaakt vindt. (Archiv, Band XCIII, Heft 7.)

V. Militaire administratie en intendance.

Het militaire veld-kookgereedschap. Vele zaken op militair gebied zijn verbeterd, maar het kookgereedschap is in zeer primitieven toestand gebleven. De soldaat lijdt te velde gewoonlijk gebrek, niet uit gemis aan het noodige voedsel, maar omdat hem de middelen ontbreken om de levensmiddelen behoorlijk gereed te maken. Het koken in gewone kookketels met een daaronder gestookt houtvuur is gebrekkig. Men moet kooktoestellen hebben met centralen vuurhaard; de brandstof moet door den man zelve in den vorm van eenvoudige koolpatronen meegevoerd worden. Een beschrijving met schetsen wordt gegeven van een nieuw soort van kookketels volgens dit stelsel, waarmede onder alle omstandigheden het eten in zeer korten tijd kan bereid worden. (Allg. M. Z., N°. 44—47.)

VI. Geneeskundige en veterinaire dienst.

Over influenza. De maatregelen worden medegedeeld, die een Duitsch eskadron, hetwelk vroeger meermalen influenza-epidemiën heeft gehad, in de laatste jaren geheel voor deze ziekte behoed hebben. (Schw. A. u. G., N°. 6.)

VIII. Militair onderwijs.

De militaire school te Parijs (1754-1776). (Slot.) De laatste hervormingen en de opheffing. (Sc. M., Juin.)

IX. De krijgswetenschap met betrekking tot het wapen der infanterie.

Beschouwingen over de verzorging der voeten en de bepakking bij de Duitsche infanterie. De tegenwoordige oorlogvoering eischt nog meer dan voorheen gezonde voeten en een lichte bepakking. Maatregelen in de laatste jaren door het Duitsche legerbestuur met betrekking tot deze aangelegenheden genomen. Bespreking van een paar wenken, die over den voet en de voetbekleding handelen. (Jahrb. A. u. M., Juli.)

Over het verdedigend gevecht. Beschouwingen naar aanleiding van een opstel in het *Mil. Wochenblatt*, getiteld: »De infanterie in het verdedigende gevecht. Een bijdrage tot de infanterie-tactiek" (Schw. A. u. G., N°. 6.)

XI. De krijgswetenschap met betrekking tot het wapen der artillerie.

Instructiemethodes voor de veldartillerie. (Vervolg.) Wenken betreffende de uitvoering van de reglementen en dienstvoorschriften der veldartillerie. (Sc. M., Mai.)

De rijdende artillerie bij de cavalerie-divisie. (Vervolg.) (Rev. d'A., Juillet)

De organisatie der Russische artillerie. (Mitth. A. u. G., Heft 6.)

De munitie-aanvulling door het 5de divisie-park tijdens de manoeuvres der 5de divisie in Sept. 1885. (Schw. A. v. G., N°. 6.)

Gevechtschieten van een Zwitsersche batterij bewapend met nieuwe kanonnen van 8 cM. De oefening had plaats op de wijze als zulks, volgens NEUMANN'S *Waffenlehre*, in Duitschland gebruikelijk is. De uitkomsten worden medegedeeld en vergeleken met die welke in het werk van NEUMANN voorkomen. (Schw. A. u. G., N°. 6.)

Houdt onze rijdende artillerie gelijken tred met de ontwikkeling van het leger? (*Vervolg.*) (Allg. M. Z., N°. 42 en 43.)

XII. De krijgswetenschap met betrekking tot het wapen der genie.

Transportkabel voor het vervoer van materialen bij den bouw van Italiaansche vestingwerken. (*Met schetsen.*) (Mitth. A. u. G., Heft 6.)

De spoorbaan door den Harz met getande staven en wrijvingsstelsel. (*Met schetsen.*) Door het groote hoogte-verschil in het terrein en de sterke krommingen moest hier het wrijvingsstelsel met getande staven vereenigd worden. Het tracé en het bouwen worden beschreven. (Mitth. A. u. G., Heft 6.)

Omwalling of niet? De wordingsgeschiedenis der moderne fortenvesting en eene vergelijking van den vesting- met den veldoorlog leeren, dat de gesloten omwalling bij een zoodanige vesting niet alleen overbodig, doch zelfs nadeelig is. (Jahrb. A. u. M., Juli.)

Over de zorg voor de huid der paarden. De Schrijver betoogt, op grond van ondervinding, dat het scheeren der paarden onnoodig is; zelfs kan het zeer nadeelig op den gezondheidstoestand werken. (Schw. A. u. G., N°. 6.)

Vloeibare brandstof. Mededeelingen aangaande de uitkomsten verkregen met dergelijke brandstof bij stoomwerktuigen op schepen, vergeleken met gewone brandstof. (Schw. A. u. G., N°. 6.)

XIV. Krijgsgeschiedenis.

Rézonville. Bescheiden, die kunnen bijdragen tot de geschiedenis van een regiment infanterie. Naar aanleiding van het opstel van ALFRED DUQUET over den slag van Vionville, in de *Nouvelle Revue*, worden eenige bijzonderheden uit dien slag door een ooggetuige medegedeeld, om het verhaal van DUQUET aan te vullen, en sommige zaken, die minder juist zijn voorgesteld, op te helderen. (Sp. M., 1 Juillet.)

Geschiedkundige herinneringen naar aanleiding van de toespraak van Vorst HOHENLOHE, bij het aanvaarden van het stadhouderschap over Elsass-Lotharingen. (*Vervolg.*) (Sp. M., 1 et 15 Juillet.)

De strijd van Servië ter herovering van zijn onafhankelijkheid. (*Vervolg.*) (Sp. M., 1 et 15 Juillet.)

De oorlog met Holland en de affaire van Texel. (*Vervolg.*) (Sp. M., 1 et 15 Juillet.)

Een veldtocht van veertien dagen aan de oevers van den Donau. Krijgshistorische schets van den oorlog tusschen Servië en Bulgarije in 1885. (Sc. M., Juin.)

Brieven uit de veldtochten van 1813 en 1814. Deze brieven hebben betrekking op de krijgsbedrijven aan de Beneden-Elbe in het najaar van 1813

en den daarop gevolgden winterveldtocht in Holland. (*Wordt vervolgd.*) (Jahrb. A. u. M., Juli.)

De Pruisisch-Hessische wapenbroederschap in het jaar 1805. Bijdrage tot de geschiedenis der gebeurtenissen, die in Noord-Duitschland aan den oorlog van 1806—1807 zijn voorafgegaan. (*Wordt vervolgd.*) (Jahrb. A. u. M., juli.)

De veldtocht in Soedan en hetgeen hieruit te leeren valt. De volgende punten worden in beschouwing genomen: De gebreken van de schrootkanonnen bij den oorlog in de woestijn; de nadeelen van het gebruik der artillerie in een infanterie-carré bij den opmarsch tegen een onverschrokken en fanatieken vijand; de voor- en nadeelen van de carréformatie, zooals deze bij het gevecht van Abu-Klea plaats vond; het tactische nut der cavalerie, wanneer men te strijden heeft tegen troepen te voet met speren gewapend, vooral wanneer de gelegenheid tot een krachtigen aanval tot een minimum beperkt wordt; de doelmatigste organisatie van een kameel-korps of van een bereden infanterie-afdeeling; de fouten van de Engelsche organisatie, wat betreft de officieren; onderscheidene gebreken in de tegenwoordige munitie en wapenen; de tekortkomingen van intendance, trein en andere organen. (*Wordt vervolgd.*) (Allg. M. Z., N°. 48—49.)

XVI. Geschiedenis. Land- en volkenkunde. Aardrijkskunde.

Historische aantekeningen betreffende Tunis. (*Vervolg.*) Het tijdperk van 1159—1705. (Sc. M., Juin.)

XVIII. Onderwerpen van gemengden aard.

Veertiendaagsche kroniek. Men juicht de inspectiën, die de Minister persoonlijk bij verschillende militaire instellingen houdt, zeer toe. — Dit jaar heeft op den nationalen feestdag (14 Juli) de vroeger gebruikelijke wapenschouwing weder plaats gehad. Ofschoon zulks ditmaal een bijzondere reden had, nl. het uitreiken van medailles ter herinnering aan de Tonkinsche expeditie, had men de wapenschouwing liever op een vroeger uur moeten doen beginnen, om de soldaten in staat te stellen, althans een gedeelte van den dag aan de feesten te kunnen deelnemen. — De nieuwe kepi voor groote tenue der infanterie-officieren acht men ondoelmatig. — De nieuwe vereeniging voor zee- en landmacht is op het punt om geopend te worden; zal zij levensvatbaarheid hebben, dan moet het Gouvernement afzien van zijn gewoonte, om in dergelijke vereenigingen te reglementeeren. (Sp. M., 4 Juillet.)

Veertiendaagsche kroniek. De Minister van Oorlog heeft een bevel gegeven, dat alleszins toejuicing verdient, nl. het houden van gecombineerde oefeningen in de garnizoenen, overal waar daartoe de gelegenheid bestaat. — De ancienniteit der onderofficieren, om toegelaten te worden tot de school te St. Maixent, is met ongeveer een jaar vermeerderd. Vermoedelijk is dit geschied, om misbruiken die ingeslopen waren, voortaan te vermijden. — De Minister heeft nieuwe bepalingen gemaakt omtrent de minimum-ancienniteit, die de officieren moeten hebben, om voor bevordering bij keuze in aanmerking te kunnen komen. Ofschoon daarmede sommiger illusiën in rook opgaan, acht men niettemin de maatregel billijk. (Sp. M., 15 Juillet.)

Verscheidenheden. Duitschland: Oefeningen der manschappen van de aanvullingsreserve. Aanmaak van repeteer-geweren. — Oostenrijk-Hongarije: De sterkte aan personeel en paarden bij de batterijen bereden- en de compagnieën vestingartillerie, op voet van vrede en oorlog. Mobilisatie-oefeningen. Spoorweg van Munkacs naar Stryj. Versterkingen van Pola. Ontmanteling van Ragusa. Het oorlogsbudget voor 1886. Vuurmonden van gewalst staal. Het repeteer-geweer-Pehr. — Japan: Aanbouw van een kruiser. — Portugal: Versterkingen van Lissabon. (Rev. d'A., Juillet.)

Verscheidenheden. Noodzakelijkheid van de versterking van Londen tegen een geweldadigen aanval. — De Fransche oorlogstelegraphie. — Proeven om na te gaan, in hoeverre bij het in brand geraken van munitiekisten gevuld met schrootkanonpatronen, een gelijktijdige ontploffing hiervan te vreezen is. — De meetschijf tot het meten van de wegen op topographische kaarten. — Oefeningsmarsch van een Zweedsche positie-batterij van 12 cM. — Oefeningen met elektrische verlichtingstoestellen in de vestingen Cronstadt, Sweaborg en Wiborg, in 1884. — De draagbare secundaire batterij van HENRY RONEY voor elektrische verlichting van mijnen. — Electriche toestel tot ontsteking van gas en vloeibaar koolwaterstof. — Russische voorschriften betreffende het gebruik, bij bouwwerken, van smeedbaar ijzer, dat bij de fabricage in vloeibaren toestand geweest is. — Verbeteringen in de methode en in de toestellen voor het gieten van staal. — Harden van staal door druk volgens CLÉMANDOT. — Verandering van wit ruwijzer in grauw, volgens de methode van TORQUIGNON. — Schrijven op staal. — Gewicht aan roet dat door een schoorsteen uitgeworpen wordt. — Verdrijving van schadelijke dampen in fabrieken, door electriciteit. — Toestel van TROY om het eerste water, dat, bij regen, uit de dakgoten loopt en gewoonlijk door stof en andere zelfstandigheden, die zich in de goten bevinden verontreinigd is, te beletten, in den regenbak te vloeien. — Een vuurwerend smeersel voor houten daken. — Een oude tunnel. — Groote steenblokken, op kunstmatige wijze vervaardigd voor zeekeringen. — Fabriekschoorsteen van beton in een groote jute-fabriek in Ierland. (Mitth. A. u. G., Heft 6.)

Gezondheidsstatistiek betrekkelijk het Oostenrijksche leger over Maart. (Mitth. A. u. G., Heft 6.)

Verscheidenheden. Aan te schaffen oorlogsmaterieel in Zwitserland, in 1887. — Het springen van een kanon van 43 ton aan boord van het pantser-schip *Collingwood*. — Oorzaken waardoor, bij het schatten van afstanden op het oog, de afstand te kort of te ver geschat wordt. — Een nieuwe afstandsmeter. — Het instorten van het fort Ruppelmonde in België. (Schw. A. u. G., N° 6.)

Verscheidenheden. De heldendood van ARNOLD WINKELRIED. — Oud geschut in de Sond gevonden. (Allg. M. Z., N° 42.)

Verscheidenheid. Twee afstandsritten. (Allg. M. Z., N° 43.)

De statuten voor de Parijsche nationale vereeniging voor leger en marine. (Allg. M. Z., N° 46—47.)

Koning LODEWIJK II van Beieren. Levensbericht. (Allg. M. Z., N° 47.)

Verscheidenheid. De toestand in Beieren, Saksen en Wurtemberg, wat betreft het avancement der officieren. — De overtochten over den Rijn door CAESAR. (Allg. M. Z., N° 48.)

Verscheidenheden. Mededeelingen uit het Russische artillerie-tijdschrift. — De schietproeven te Spezia tegen een hardijzeren koepelplaat van GRÜSON. (Zie hieromtrent *Militaire Spectator*, bladz. 414.) (Archiv, Band XCIII, Heft 7.)

Pantserkoepels voor landbevestiging van Schumann.

Fig. 1.
Pantsering voor zware kanonnen en howitzers.

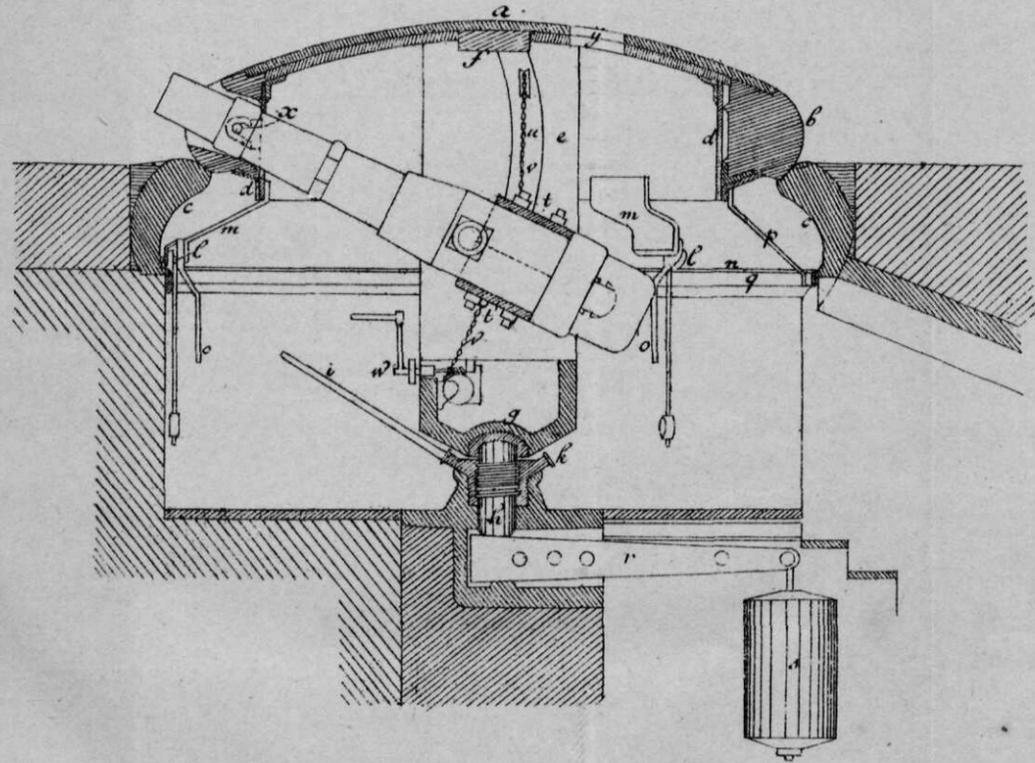
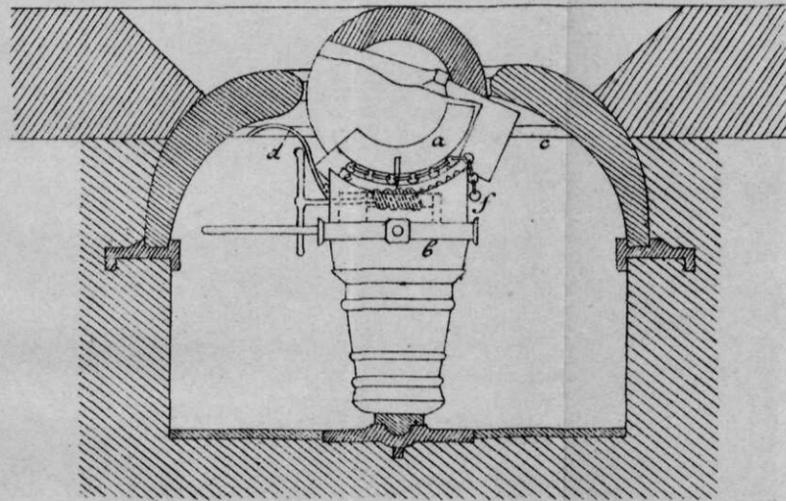

Fig. 2.
Pantsering voor mortieren van 21 c. M.

Schaal 1 à 50.

Fig. 3.
Pantsering voor revolverkanonnen van 53 m M.

